

Reg No 36

વૈદિક

ગોત્ર સિદ્ધાન્તાનુવાદ

('ગોત્ર સમીક્ષા'ના રદિયારૂપે)

લેખક અને પ્રકાશક

ગોત્ર સોમનાથ હરગોવિંદ દવે

પંચકુડા

['સમીક્ષિત ગોત્ર' વૈજ્ઞાનિકી અને અડાયના

કોટ્યક 'સિદ્ધાન્ત' આપના કર્તા]

પ્રત ૧૦૦૦

સવત ૧૯૮૨

{ શ્રી કોટ્યક જીની નવા મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાનો }
{ શુભ દિવસ ફાલ્ગુન વદિ પંચમી }

કિમ્મત ચાર આના

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮૪૫ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ગો.ત્ર. સિદ્ધાંતનુષાંઠ

વિષય સૌંદર્ય સી

વૈદિક

ગોત્ર સિદ્ધાન્તાનુવાદ

('ગોત્ર સમીક્ષા'ના રહિયાકૃતે)

લેખક અને પ્રકાશક
ગોર સોમનાથ હરગોવિંદ દવે
ધંધુકા

['અપિપ્રણિત ગોત્ર વંશાવળી અને ખડાયતા
કોટયર્ક સિદ્ધાન્ત' આદિના કર્તા]

પ્રત ૧૦૦૦

સપ્ત ૧૯૮૨

{ શ્રી કોટયર્કજીની નવા મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાનો }
{ શુભ દિવસ: કાલગુન વદિ પંચમી }

કિન્નમલ ચાર આના

॥ १२॥ विधापि ॥ श्री कोट्यर्कदेवो-विजयतेतराम् ॥
 खडायता कोट्यर्कमूत्रम्
 सोम-वाक् ॥

स्कंदे खडातव महिका च नगरे,
 श्वभ्रप्रवाहे कोटिकारव्य तीर्थे;
 चकार यज्ञं भवरसे च यज्वा,
 यज्ञाकविष्णो वपुप्रादूर्भावात् । १
 वरं वरेण्यं वृणीतोत संज्ञां,
 खडायतेति द्विज शुश्रूकानाम्;
 खटके खडाते च ख-डायतानां,
 खटेऽपि मितेऽपि बर्द्धे दिष्टम् । २
 देशे च काले च नामाभिधाने,
 कर्मे क्रियामाश्रित भाव हेतुः
 तेनैव लग्नं द्विजशुश्रूकानां,
 सर्वे समागात्परिवर्त्तिनो तु । ३
 दृगष्ट गो भूः परिवत्सराणां,
 तपसे च जीवेऽपर पंचमीषु;
 काले घटार्के गतस्वाति चन्द्रे,
 विराजते कोट्यर्कदेव ब्रध्नम् । ४
 प्रस्थापितो देव पुनरग्न तीर्थे,

કોટ્યર્કઃ સઃ કોટિકારવ્યસ્થ એવ
 સ્તુવન્તિ તે નાથ પદારવિન્દ,
 ભક્તયા ગૃહ્ણન્તિ હૃદિભાવયુક્તમ્ । ૬
 હરેઃ સૂનુ કેશવ શ્રેષ્ઠિ કૃત્યં,
 સ્વર્ગે ગતેઽપિ ચિરસ્થાયિ સ્તુત્યમ્;
 તતોઽવિચ્છિન્ને કૃતપૂર્ણ પુણ્યં,
 લઘ્યં સહૈકાપુરુષૈઃ સમાનામ્ । ૬
 તંત્રવ શર્મા સોમ નામધેયો,
 જનકાનુભાવાત્પરિવંશ શુદ્ધઃ
 કૃતાંજલિર્વાક્ વદતો વિરામે,
 પારં પદં તં શરણ્યં પ્રપદ્યે । ૭

શિવોઽસ્તુ નઃ ॥ ૩ ઓમ

“ ખડાયતાનાં સ્ત્રી-ખાળકો-પુરુષોને
 મુખ પાઠકરવાનું સ્તોત્ર ”

ખડાયતા અને શ્રી કોટ્યર્ક પ્રભૂનો સંબંધ.

સોમ-વાણી.

સ્કંદ, ખડાત, મહુડી, સામરનો પ્રવાહ, કોટિ નામનું
 તીર્થ, આ સર્વે એકજ સ્થળનાં નામ છે. આ સ્થળમાં
 યજ્ઞ કરનારે ૬૧૧ માં યજ્ઞ કર્યો, તે યજ્ઞમાંત્રી યજ્ઞાર્ક
 વિષ્ણુ પ્રકટ થયા. તે વિષ્ણુએ યજ્ઞ કરનારા-કરાવનારા
 બ્રાહ્મણ વૈશ્યોને “ ખડાયતા ” એવું નામ ઉત્તમ વરદાન
 તરીકે આપ્યું. ખડાયતા શબ્દના ખડાત, ખટ, ખટક, મિત
 વિગેરે ખડુ અર્થો નિષ્પન્ન થયા છે. તે શબ્દ, દેશ
 (ખડાત), મિત (૬૧૧), નામ (ખડાયતા), કર્મ (ખટ),

ક્રિયા (ખટક), આશ્રિત (આયતા), ભાવ (મન. દન્દ્રિય
છ), ખંડ (નિગ્રહ કરવો), હેતુ (પરપદ) અર્થે છે. તેવા
નામ વડે પરસ્પર જોડાયેલા બ્રાહ્મણ, વૈશ્યો સર્વે એકઠા
મળી આ સ્થળે આગ્યા. સંપાનિક વર્ષ પૂરે થતા દુગ્ધ-

ગોમુ ૧૯૮૨ના શ્રાવણ માસ (તપસે) ગુરુવાર
(જીવે) વદ પાચમ (અપર) (૧૯૮૨ ના શ્રાવણ
વદ પાચમને ગુરુવાર) કુલસકાંતિના સુર્ય અને સ્વાતિ
નક્ષત્રના ચંદ્રદિવસે હયગ્રીવ (વ્રધ્નમ) એવા શ્રી
કોટયર્ક બિરાજતે, તેમની આજરોજે આ તીર્થમાં ફરી સ્થાપના
કરવામાં આવી. જે દેવ કોટિક નામના તીર્થમાં રહેલા છે
તેજ કોટયર્ક દેવ છે. (અન્ય દેવની સ્થાપના નહિ.)

હે નાથ ! આ સર્વ ભક્તો, ભક્તિ વડે આપના ચર-
ણાવિન્દની સ્તુતિ કરે છે, અને પ્રેમભાવ વડે આપશ્રીને
હૃદયમાં ગ્રહણ કરે છે. આપની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા રૂપ કૃત્ય, શેઠ
હરિભાષના પુત્ર શ્રીમાન કેશવલાલનું છે. તેઓ સ્વર્ગે ગયેલા
છે, તો પણ તે કૃત્ય અવિચળ સ્મરણમાં રહેનાર સ્તુતિકરવા
યોગ્ય છે. તેમના સ્વર્ગે ગયા પછી આ કૃત્ય જ્ઞાતિના સર્વ
પુરુષોએ સાથે મળી નિર્વિઘ્નતાથી આજ પૂર્ણ કર્યું છે તે
તેમણે ખરેખર! પુણ્ય મેળવ્યું છે. આ વખતે પૂજ્યપાદ ઋષિ
જનકની ઉત્તર પેઢીના નિર્મળ વશમાં જન્મેલો હું સોમ
શર્મા નામનો (ગોર) બે હાથ જોડી વિષ્ણુ પ્રતિ વિરામે
વેદ વાણીને વદતો આ લોકથી પર એવા તે શરણ જવા
યોગ્ય પદને પ્રાપ્ત થાઉં છું.

આ વેદ વાણી શ્રી કોટયર્ક દેવને અર્પણ હો

અને અમારું કલ્યાણ હો. સ્તીકારે ઓરમ

વૈદિકગોત્ર-સિદ્ધાન્તાનુવાદ

નિવેદન

જગતમાં ભિન્નભિન્ન પ્રકૃતિવશ મનુષ્ય વર્ગ છે. એટલે સર્વનું મન બધી રીતે સંપાદન કરવું અથવા એક થવું તે થણું દુસ્તર છે. તેમ કોઈ મનાવવા પ્રયત્ન કરે તે પણ મિથ્યા છે. પ્રકૃતિ-માયા-મમતા-અહંપણું ત્યજવું અતિ કઠિણ છે અને તે ત્યજાય અને નિરપૃહ થવાય તે જ્ઞાનની પરિકાષ્ટા છે, પણ પ્રભૂના અનુગ્રહ વિના તે થવું તે હજારો જન્માન્તરો અને ભગીરથ પ્રયત્નની અપેક્ષા રાખે છે, માટે અનુગ્રહ મેળવવાને સહેલો રસ્તો ભક્તિ છે, ભક્તિ વડેજ પ્રભૂ પ્રસન્ન થાય છે. માટે અહંકાર અને મમતાના ત્યાગેચ્છુએ શ્રી ઇષ્ટદેવને શરણુ જવું.

ખડાયતાનાં ગોત્રો શસ્ત્રથી છે કે કલ્પિત ? આ અર્થમાં “ગોરોને પૂછતાં છતાં તેઓ કાંઈ કહી શકતા નથી. ગોરો અજ્ઞાન છે. ગોરોને કાંઈ આવડતું નથી. ગોરો ઉપર અંધશ્રદ્ધા છે. ગોર અગર શાસ્ત્રી પાસે રાખી આ હકીકત મેળવવી, ગોર કોઈ હયાતિમાં હશે, તે ખુલાસો કરશે. ગોરોને નિમંત્રણુ કરીએ છીએ.” આવા પ્રકારનાં વચનો ખડાયતામિત્ર માસિકમાં સં. ૧૯૭૮માં થયાં છે. તે દરમિયાન ગોત્રોની સિદ્ધિ કરવા રા. ગાંધીએ વાદીપણું સ્વિકાર્યું. તત્સંબંધમાં લેખો આવવા માંડ્યા. એટલે

ગોરોને, તે લેખોના છેવટના પરિણામ સુધી અટકવું પડ્યું. ભાગ્યવશાત્ તે પરિણામ એવું આવ્યું કે “ક્ષત્રિના જ્ઞેન બની વૈશ્ય થયા છે. અને તે અવૈદિક છે.” એવો છેવટનો સિદ્ધાંત ઠ્યો. હવે આ હકીકત ખરી ન માનતો એવો ગોર-પોતે બીજાથી પૂછાયેલો હોઈ, પોતાનો સ્વધર્મ બળવવામાં પોતાનાં તન મન અને ધનનો ભોગ આપી યજ્ઞમાનોની ફક્ત બાણ મારે, પ્રયત્ન કરે તેમાં ગોરનો કાંઈ અપરાધ ? ગોરની આવડત પ્રમાણે, ક્ષત્રિ તે જ્ઞેન બની ખડાયતા વૈશ્ય બન્યા તે ખોટું ઠરાવી, સ્વધર્મશાસ્ત્ર આધારે ગોત્રો, વૈદિક અને કોટ્યકર્ત તે વિષય ” એવો સિદ્ધાંત સ. ૧૯૮૧માં તૈયાર કરી પુસ્તકરૂપ ભેટ યજ્ઞમાનોને અર્પણ કરવામાં આવી. વાસ્તવિક સ્થિતિ આ છે. પણ ગોરને દિલગીર થવા જેવું તો એટલું થયું કે વિદ્વાન યજ્ઞમાનોએ, તે પુસ્તક વગર કિંમતનું હોઈ, તેની કિંમત કરવા કાંઈપણ ધ્યાન આપ્યું નહિ, પણ તેની અદર શું છિદ્ર છે તે શોધવા મથન કરી ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષા રૂપ અને પુસ્તકો, ભેટ પુસ્તક વિરૂદ્ધ લખી બહાર પાડ્યા અને અમને મોકલાવ્યાં. હવે ભેટ પુસ્તકના કર્તાને પોતાના પુસ્તકનું પુનઃ સ્થાપન કરવાની જરૂર પડી, તે પ્રવાહપતિત કાર્ય માથે આવવાથી આ તેની પ્રવૃત્તિ છે.

સાજક નિયમ

કોઈપણ વિષય સિદ્ધ કરવામાં, કોઈ માણસ, પ્રથમ વાદી બની જે આધારોથી પોતાનો વિષય સિદ્ધ કરે, તે, કોઈ પણ જાતની બ્રાન્તિ વગરનોજ સ્થાપે છે, છતાં તે

સ્થાપેલા સિદ્ધાન્તને ખોટો દરાવવા, બીજો કોઇ ઉત્તર પક્ષ ઉભો થાય તો, ઉત્તર પક્ષની ફક્તિલોથી-પોતાના ખોટા દરાવેલા મુદ્દાઓને પાછા સ્થાપવા વાદી યત્ન કરે છે. પણ કદિ વાદી ચુપકી પકડી બેસી રહે અગર પોતાના સ્થાપેલા મુદ્દા વિરુદ્ધ, તેના તે જ વિષય માટે, બીજો કોઇક પાછો નવા મુદ્દો કહેવા મથે તો તે વાદીએ જે જે આધારો આપી પ્રથમ સિદ્ધાન્ત કરેલો, તે તેના મતથીજ ખોટો-મિથ્યા હરે છે. એટલે મૂળ પ્રશ્નના વાદીએ બતાવેલા કારણો ખોટાં-ફરી-ઉત્તર પક્ષનો મત, સિદ્ધાન્ત તરીકે મનાય છે અને વાદીના પ્રથમના અને નવા કહેલા મુદ્દાઓ બે વચની અને પરસ્પર વિરુદ્ધ હોવાથી-વાદીનાં વચનો ઉપર વિશ્વાસ ઉપજી શકતો નથી.

ક્ષત્રિના જૈન બની વૈશ્ય બન્યા, તે મુદ્દા ઉપર બેટ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે અને ક્ષત્રિની વૈશ્ય બન્યાનું ખોટું દરાવ્યું છે, પોતાના મુદ્દાઓ ખોટા દરાવે છે તેવું જાણ્યા છતાં, વાદી ચુપકી પકડી જાણે, પોતે મૂળ મુદ્દા વિશે કાંઈ જાણુતોજ ન હોય તેમ બની જાય. તેજ વિષય માટે પાછો નવા મુદ્દો શોધી, નવા મુદ્દાઓ વડે-પ્રથમના પોતાનાજ સ્થાપેલા મુદ્દાને રદ કરવા ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષારૂપ પુસ્તકો પ્રકટ કરે છે. તો જ્યારે વાદી પોતાના મૂળ મુદ્દાને છોડી દઈ-પાછો તેજ મુદ્દા વિરુદ્ધ નવા મુદ્દા કહે તેની સાથે બેટ પુસ્તકને શું લેવા દેવા છે? શું કરવા પોતાના નવા મુદ્દાઓમાં, બેટ પુસ્તકના રદિયા ચર્ચવા હાથ ધાલવો પડે / જેને માટે બેટ પુસ્તક લખવામાં આવ્યું છે, તે મુદ્દા તો વાદી ફરી સિદ્ધ નહિ કરતાં, તેને ભરતખંડ

બહારનો દેશવટો આપી તે વિશે ચુપકી પકડી બેસે છે. તો હવે ખોતાના નવા મુદ્દાનો વિષય નહિ થનાર ભેટ પુસ્તક વિરૂદ્ધ કેમ બોલાય? એટલે વાદીએ ન્યાયતુલના કરી હોય ત્રિવા ભેટ પુસ્તક સમજી શક્યા હોય એમ જણાતું નથી. અર્થાત્ ભેટ પુસ્તકે જે સિદ્ધાન્ત કંપ્યા છે, તે નિઃશક ખરો દરી ચુકે છે એટલે કાંઈ કરવા જેવું રહેતું નથી. હતા અન્ય વિદ્વાનોએ અમારા પુસ્તકનું ખરૂં તાવ જાણવાની જાણસા બતાવેલી હોવાથી, વિષયતુલનાના સાધક બાધક પ્રમાણો, લોજિક અને ધર્મગ્રંથો વડે આ નવા અમારો અનુવાદ આપ ભાઈએની સેવામાં મૂકી વાદીએ અમારા વાક્યાર્થનો કરેલો અર્થ અર્થરૂપ છે કે અનર્થ રૂપ છે, તે નક્કી કરી ભેટ પુસ્તક આબાધિતપણે પુનઃરચાપુ છું. તેમાથી પુષ્પગધન્યાયથી જેને તેને ઠીક પડે તેટલું ગ્રહણ કરે એવી વિનંતિ છે.

ब्राह्मणोऽस्य सुखमासीत् । પરમાત્માનુ મુખ્ય વ્રાહ્મણો છે. તે વ્રાહ્મણોના ચરણકમળમાં પ્રણામ કરી, તેમણે બતાવેલા માર્ગને અનુસરી વૈદિકગોત્ર અને કોટ્યકે સિદ્ધાન્તરૂપ ભેટ પુસ્તકનો અનુવાદ આરભુ છું **इति शिवम्**

કર્તા

વૈદિક

ગોત્ર-સિદ્ધાન્તાનુવાદ

[સર્ગ પહેલો]

“ગોત્ર સમીક્ષા” શું કહે છે? “વિરોધી પક્ષકારે વચ્ચે ગોત્રવિષય, વિવાદ્યસ્ત થયો છે. એક અવૈદિક દુરાવ છે, ત્યારે બીજો વૈદિકની હિમાયત કરે છે, તેથી અન્તેની તુલનાત્મક આ સમાલોચનારૂપ ગોત્ર સમીક્ષા છે.”

સવાલ છે કે—ગોત્રવિષય, વિવાદ્યસ્ત કેમ થાય છે, અને તેને વિવાદ્યસ્ત કરનારા આધારો કયા છે?

જ્ઞાતિમાં કન્યાની અછતને લેઈ—એક ગોત્રમાં વિવાહ સંબંધ કરવામાં અંધનરૂપ હાથ જે ખડાયતાનાં ગોત્રો છે તે શાસ્ત્રથી છે કે કલ્પિત? આવો મૂળ પ્રશ્ન છે, અને આ વિષયભૂત થયેલા પ્રશ્નને સિદ્ધ કરી આપવા સં. ૧૯૭૮થી શરૂ કરી ૧૯૮૦ સુધી ‘મિત્ર’ માસિકમાં પાનેપાનાં ભરેલાં છે, તેમાં દલીલો એવી રજૂ થઈ છે કે :—

“ખડાયતાનાં ગોત્ર નામનાં ગામડાં નાની મારવાડમાં આવેલાં છે. તે ગામડાંને ક્ષત્રિવશે સાબરમતિને કાંઠે આવી વસાયત કરી. આ ક્ષત્રિઓ મુહુઆણુ-પરમ્પર-ગ્રહ-વવંશના હતા. ખડાયતા શબ્દમાં ખટ તે ક્ષત્રપ અને આયતા તે તથાગ્ર આવવું. રાજગામના ચતુર્ભુજ શબ્દથી

તે ચુહુઆણુ ક્ષત્રિજાત-જ્ઞેન મંદિરોમાંના લેખોમાં “સિંહ” શબ્દથી ક્ષત્રિ, તે ખડાયતા. રૂદ્રદામાના સિકાથી મોડન-રિવ્યુથી જ્ઞાતિમાં પરદેશી લોહી મિશ્રણ થઇ વર્ણસકરતા ક્ષત્રિના ઇષ્ટદેવ તે સૂર્ય અને સૂર્ય તે જ કોટ્યકર્ક. આ ક્ષત્રિઓ જ્ઞેન દિક્ષા પામી જ્ઞેનના ગચ્છ—સંઘમાં- એક આરે થયા. તેમાં નાતજ્ઞતનો તદ્વાવત નહોતો. તે ક્ષત્રિઓનાં ગોત્ર શાખા લુપ્તપ્રાય થઇ વૈશ્ય બન્યા. તે ખડાયતા કહેવાયા. તેમજ ખાંટ શબ્દથી ખડગધારિયા તે ખડાયતા. એટલે તે રજપૂત કામ કહેવાતી. તેથી ખડાયતાનાં ગોત્રો “મૂળ પુરુષ પરથી નથી” તથા તે ખરાં ગોત્રો હોઈ બધન રૂપ નથી ” વિગેરે.

આ દલીલો ટોડ રાજસ્થાન, જ્ઞેન મંદિરોના લેખો અને વહિવંચાના ચોપડાથી સિદ્ધ કરી “ખડાયતા મૂળ કાણુ હતા?” તે નામનું પ્રમાણપત્ર છેલ્લી પરિષદમાં વેહે-ચ્યું. અને ખડાયતા તે ક્ષત્રિ હોઈ જ્ઞેન બની વૈશ્ય થયા છે તેવું નિશ્ચય કરી આ'યું.

આ લેખ ઉપર ઉત્તર પક્ષ ઉભો થયો. તે બે વરસના લેખોને નાબુદ કરવા અને વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે તે જણાવનારું બેટ પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં આવ્યું. બેટ પુસ્તકમાં બે વરસના લેખોની દલીલો (પા. ૫ થી ૧૫ સુધી) હીવી છે. અને સ્વશાસ્ત્ર સિદ્ધાંત ખડો કરી ખડાયતા મૂળમાંજ શુદ્ધ અને વૈદિક ગોત્રવાળા હરાબ્યું છે.

બેટ પુસ્તક પ્રકટ થતાં પૂર્વે ‘ગોત્રોત્પત્તિ’ અને પછી ‘સમીક્ષા’ નામનાં બે પુસ્તકો પૂર્વ પક્ષ તરફથી પ્રકટ થાય છે. તે બંને પુસ્તકોની દલીલો પ્રથમના માસિક લેખોથી તદ્દન અસાધ્ય જણાવે છે.

“ગોત્રોત્પત્તિ” અને “સમીક્ષા” શું નિર્ણય કરે છે !

“**ખ**ડાયતા તેમની મૂળ ઉત્પત્તિ પેહેલાં નાગર-
માંથી હોઇ, ગુજરાતના વડનગર—આનંદપુરમાં તથા તેની
આસપાસના રહેનારા હતા, પણ જ્યારે કારણવશાત્ તેમને
રજપૂતાનાવાળા ગુજર્ પ્રદેશમાં જવું પડ્યું અને ત્યાં
થોડુંક વખત રહ્યા. તે પછી સંજોગોને અનુસરીને પાછા
મૂળ વતન તરફ આવવું પડ્યું. ત્યાર પછી થોડો સમય
તેમનો ખડાયતાવાળો સમુહ નાગર આમ્નાયમાંથી છૂટો
પડી એક સ્વતંત્ર શાસિ તરીકે ઓળખાયો.” (સમીક્ષા
પાનું ૩) “ખડાયતા કોમ જેમાંથી નીકળી છે તે નાગર
કોમ—ખાસ કરીને નાગર બ્રાહ્મણો સૂર્યેપાસક હતા.”
“ખડાયતાની ઉત્પત્તિ નાગરમાંથી થઇ છે.” “નાગરોનાં ગોત્રો
ખડાયતાનાં ગોત્રો સાથે મળતાં આવે છે,” (મણુકો, પા.
૫-૩૨-૩૩) “અન્ય શાસ્ત્રીઓ કહે છે કે ગોત્ર જેવીજ
બળવાન અવટ કો છે. અને તેવી અવટ કો જેની મળતી
આવે તેવા સાથે કન્યા વ્યવહાર કરેલા નહિ. (સમીક્ષા
પા. ૨૬)

તુલનાત્મક સવાલો

(૧) જે જે વરસ સુધી લખેલા સિદ્ધાંતવાદમાં ખડા-
યતા તે મૂળ ક્ષત્રિ ખાંટ અને જૈન બની વૈશ્ય અનેલા તે
ખરા? કે નાગરમાંથી ખડાયતા અનેલા તે ખરા? કયો
અનિવાર્ય ખરો ?

(૨) લેખોમાં ગોત્રોત્પત્તિમાં અને સમીક્ષામાં એક એક પછી એક સ્થપાતા મુદ્દાઓ એકરૂપ વિષય થાય છે કે ભિન્ન ભિન્ન !

(૩) ત્રણે પુસ્તકોનો કર્તા એક છે, તો તેમાં સ્થાપેલા મુદ્દાઓ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે કે અવિરુદ્ધ ? અગર પોતાનાં ત્રણે પુસ્તકોની યથાર્થ સમાલોચના કર્યા વિના અન્યના ભેટ પુસ્તક સાથે કેવી રીતે તુલના કરાવવી ? આમાં તે વિદ્વાનનું કયું લાજ અગર આતુર્ય દેખાય છે ? અને તેમાંનો કયો વિષય વિવાદ્યસ્ત થાય છે ?

કહેવાય છે કે બ્રહ્માને ચાર મુખ હતાં. દરેક મુખથી ગ્રુદાગ્રુદા વેદો પ્રકટેલા છે, પણ ચારે વેદો એક બ્રહ્મનું જ નિરૂપણ કરે છે. રાવણને દશ મુખ હતાં. તે દશ મુખે દશ દિશામાં જવાબ આપતો, પણ દશે મુખમાં રામનું જ જ્યેષ્ઠ હતું. એક મુખે રામ તો બીજા મુખે લક્ષ્મણ, ત્રીજે વિલિપણ એમ કરતો નહતો. તો આતો લેખો ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષાના અનેક મુખો અને અનેક મુદ્દા પરસ્પર વિરુદ્ધ રહેલા જણાય છે. તો હવે કયા મુખથી વહેલા કયા મુદ્દાઓ વિવાદ્યસ્ત છે, તે કહેવું મુશ્કેલ છે. માટે જે પુરૂષો વિવાદ્યસ્ત મુદ્દાઓ માનતા હોય તેમણે તેવા મુદ્દાઓ શોધી તેની તુલના કરવી ઘટે છે. બાકી ઉપરોક્ત ત્રણે પુસ્તકો સાથે ભેટ પુસ્તકની તુલના કરવી ઘટી શકતી નથી; પણ ભેટ પુસ્તકને વિજયી બનાવવા ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષા કયું સમર્થન આપી પ્રસિતાર્થ સિદ્ધ કરે છે તે હવે સમસ્ત યજ્ઞમાનોની સમક્ષ રજુ કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

તુલનાત્મક વિચારો

અનેક પ્રકારની યુક્તિઓ કરી શકાય, તો પણ મૂળ પ્રશ્ન માટેનો પ્રથમ સ્થાપિલો મુદ્દો તો, કાયમજ રહેવો જોઈએ, એવું પક્ષકારોનું દાવેય હોય છે. આ દાવેય કદિ પણ ખસવું અગર ખસેડવું ન જોઈએ. એક વખત ક્ષત્રિ તો બીજી વખત ખાંટ, ત્રીજી વખત જોન થઈ વૈશ્ય, ચોથી વખત તે બધા ક્ષત્રિ, રજપૂત, સેમેટીક, હુણ. શિથિઅન, ધરાની, લોહીથી મિશ્રણ બની વર્ણસકર, પાંચમી વખત તે બધા એકસઘ-ગચ્છ બની એક આરે અને ગોત્રો લુપ્ત તેથી ગોત્રો બધન રૂપ નથી, છટ્ટી વખત નાગરમાંથી ખડા-યતા, તે સર્વે જોન નહોતા, ક્ષત્રિ નહોતા, ખાંટ નહોતા. મિશ્રણ લોહી નથી, પરદેશી લોહી લળ્યું નથી, અને તે સર્વે શુદ્ધ તેમજ ગોત્રો જેવી અવટકા પણ બધન રૂપ છે. આવું પરસ્પર વિરુદ્ધ, વિચાર કર્યા વગરનું, લખાય તો પછી પુસ્તકો પ્રકટ કરવામાં શું હાસલ વાર ? આવા લેજોથી શું ફળ આવે તે જુઓ.

ગોત્ર સમીક્ષા—“ખરી વસ્તુસ્થિતિ ઉપર પડેલા નાંખવાનો યત્ન થતો હોય અને બળતીજ દલીલો રજુ કરી અવળે પંથે યજમાનોને ધર્મના ખડાને ઘસડવાના ચિન્હો જણાતા હોય ત્યાં મારે શુપચુપ બેસી રહેવું એ મારે માટે અધર્મ્ય છે” (સમીક્ષા પ્રથમ પૃષ્ઠ) જણાવવું જોઈએ કે દરેક માણસ જે તે સમજ ધરાવે તો જે વખતે જે વસ્તુ જોઈએ અગર માંગવામાં આવે, તેને લગતીજ વસ્તુ-દલીલ રજુ કરવી જોઈએ. અગર તો, ભોજન વખતે મીઠું માગે અને તે બદલ ઘોડો લાવે, તેનું શું સમજવું! શો ઉપયોગ? સિંધવનો અર્થ

નીકું અને ઘોડો બન્ને થાય છે. માટે માણસમાત્રે તેજ મુદ્દો સમજવો જોઈએ. અને પ્રકરણને લગતીજ દલીલ રજુ કરવી જોઈએ—અન્યથા નહિ. અને બળતી વાત છોડી અપ્રાસંગિક દલીલો મૂકવાથી શુ પરિણામ આવે તે ગોરે પ્રથમ વિચારવું જોઈએ, નહિં તો મારા વિદ્વાન યજ્ઞમાનની માફક “ લેવા ગઈ પૂત અને ખોઈ આવી ખસમ, ” એવો વાટ થઈ જાય. જેના પર ડોપ ન થાય, તેના ઉપર વિના કારણે ડોપ થયો, મૂળ પ્રશ્ન માટે, વગર વિચારે સ્થાપેલા મુદ્દાઓનું વારંવાર ઉત્થાન થવાથી મનની સ્થિતિ અસ્થિર થઈ, અને વિષય વિવાદગ્રસ્ત તો નહિ પણ “ વિવાદી ” બની ગયો—તે એટલે સુધી કે પોતાના પૂજ્ય ગોરને ડોપરૂપ ક્રાક્ષતો ખીજો મણકો, વિષમય, અનેક જાતની વાતોઓ રૂપે પૂર્વજીઆમાં, પીરમવામાં મહત્તા સમજાઈ, તેમજ અમદાવાદ મુકામે મિત્રાઈ સાંધી બેઠતો મૂળ ખરડો જોવા મંગાવે, તે પંદર દિવસે પરત કરતાં કાગળ સાથે બેટ પુસ્તક છપાવવા રજા આપે અને ગુમપણે પાછળથી ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષામાં વાદ ઉપસ્થિત કરી વિશ્વાસમંગ કરે, તેવું અકાર્ય બળતી વાતો છોડવાથી થાય છે એવું ગોર કેમ ન સમજે ? અને આ પ્રવૃત્તિ પણ પ્રવાહપતિન કાર્યરૂપ હોવાથીજ ના મલાજો કરવી પડે છે.

યજ્ઞમાનને શા માટે સમીક્ષારૂપ ડોપ ઉભો થયો તે કાંઈ સમજાતું નથી. તેમ તેવું ડોપપણ કારણ બેટ પુસ્તકે આપ્યું નથી. અગર અન્ય કાંઈ એવું ખીજું પત્ર-લખાણ થયું નથી. બેટ પુસ્તકમાં જો કાંઈ હોય તો પ્રમાદ-બ્રાન્તિ બાળમુદ્દિ આ શબ્દો વપરાયા છે.

અને આવા શબ્દો, પક્ષકારો પોતાના સિદ્ધાન્તવાદમાં વાપરવા સામાન્યગણે છે. આ વાત સુપ્રસિદ્ધ છે. કોર્ટોમાં ન્યાયાધિશઆગળ વાદી-પ્રતિવાદીના વકીલો મિત્ર છતાં પોતાની દલીલો સિદ્ધ કરવા આવા શબ્દો વાપરે છે, છતાં બહાર આવી સાથે બેસે છે, બોલે છે અને આનંદ કરે છે. પણ પરસ્પર એકબીજાને ખોટું લાગ્યું હોય તેમ કદિપણ જણાયું નથી. તેમ બ્રહ્મપૂર્વક તે શબ્દો, ભેટ પુસ્તકે વાપર્યા નથી, તેમ જોર પોતાના ગ્રંથમાં વિનાકારણ પોતાનાં નાણાં ખર્ચી બીજાને ખોટું લગાવવાનું કામ કરે તે માનવું હીક નથી. ભેટ પુસ્તકમાં જે શબ્દો વપરાયા છે તે નિયમથીજ મુકવામાં સાધ્ય ગણાયલા છે મનસ્વી એટલા જોરે કરી નથી. તેમ છતાં તે શબ્દો ખરી રીતે વપરાયા છે કે કેવળ ઉત્પન્ન કરવા વપરાયા છે તેની મારા યજ્ઞમાનને મારે ખાતરી તો આપવીજ જોઈએ. ભેટ પુસ્તક ઉપર પ્રકટ થનાર ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષામાં, યજ્ઞમાનની પ્રમાદ બ્રાન્તિ અને બાળબુદ્ધિ કેવી થઈ છે તે મારા વિદ્વાન યજ્ઞમાનને ખજાર તો ન હોય, પણ તે મારે દીલ્લગીરી સાથે સ્પષ્ટ કરવી પડે છે.

૧ જ્યારે નાગરમાંથી ખડાયતાનું મૂળ બતાવવું હતું તો ખડાયતાનું મૂળ ક્ષત્રિ જૈન એક આરે ગચ્છમાં મૂકવાનું શું પ્રયોજન? આ શું બ્રાંતિ ન કહેવાય ?

૨ એક જ્ઞાતિના ગોત્ર સવાલમાં અપ્રસંગ છતાં, ગંગાસ્વરૂપ આખીય જ્ઞાતિને વર્ણસંકર તેમજ ચાતુર્વર્ણ્ય પ્રજ્ઞને પણ પરદેશી લોહી લળી વર્ણસંકર, ગોરની જ્ઞાતિને પણ નાગર શ્રીમાળી મિક્ષર, બનાવવાનો શો હેતુ વાજ?

ઉપરાંત હવે ખડાયતા આખીય શક્તિએ જોન ધર્મ પાળ્યો હોય, તેમ મિત્રણુ લોહી હોવાનું માનવાને સખળ કારણ નથી, વિગેરે લખ્યું પડ્યું (ગોત્રો, પા. ૧૪૨-૧૪૩) તે શું બાળમુદ્ધિ જણાતી નથી? આ ઇતિહાસ શું કામનો?

૩ રા. મુળજીભાઈનો પ્રસંગ ગોરને હતો, પારકી વાત માથે લેવાનો પ્રસંગ નહિ જતાં તેની વાતો “કેકડી”થી અસંકૃત કરવી તે શું પ્રમાદ જણાતો નથી?

૪ નિદોષ ત્રીનો દરેક આખતમાં “હાથ છે” એવો મિથ્યા આરોપ વગર વિચારે મૂકવાથી શું લાભ? બેટ તરીકે પુસ્તક અપાયેલું જતાં પૈસા કોણે માગ્યા ‘કોણ કેવી રીતે કોના ઉપર ઉપકાર કરે છે તે વાત આપ સમજો છો! જતાંય આમાં આપને શું પ્રસંગ હતો? આ સર્વ આપનો અત્યંત પ્રમાદ સ્વભાવજ છે. તે સિવાય બીજું શું કહેવું! અને આ સર્વ, ભળતી દલીલો છોડવાથીજ થયું છે. જરૂર વગરનું લખવામાં હાનિ છે.

૫ જોન ટોડ રાજ્યસ્થાન અને વહિવચાટી ડાળ ઉપર ચઢી ખડાયતારૂપ સનાતન થડને કાપવામથન કરેલું પણ મુભાગ્યે ખડાયતા તો શુદ્ધ નાગરમાંથી થયા છે. એવું આપે પાછું પ્રતિપાદન કર્યું. તે શું ડાળ ઉપર ચઢી થડ કાપવા સરખું પ્રથમ આપે નહોતું કર્યું? બેટ પુસ્તક ઉપોદ્ધાત શું ખોટું કહેતો હતો!

૬ જે વિદ્વાન પદ્મપુરાણ, સ્કંધપુરાણ વગેરે ક્ષેપક માનતા, હાલનાં અનેલાં માનતા. તેનો અસ્વીકાર કરતા, તેજ વિદ્વાન પાછા તેજ અંધોનો સ્વીકાર કરે, અને સાખરમતી મહાત્મ્ય જેવા હાલમાં અનેલાને પ્રમાણુ કરે અને

કાટ્યર્ક મહાત્મ્યને ઘગથ્યુ, માને અપ્રમાણ્ય ગણે અને કલકત્તાની પ્રત માગી પ્રશ્ન કરે તે પાછા તેના તેજ અથોહ પ્રમાણ્ય ગણે અને તે આધારે પ્રદર્શિત કરે તે નુ નર્થ. છે ? પ્રમાદ નહિ !

આવાં અનેક પ્રકારનાં વિરૂધ્ધ વચનો, લેખો ગોત્રોત્પત્તિ. અને સમીક્ષામાં ભરપૂર જોવામા આવે છે, તે સર્વનો વ-રિહાર્ય કરી બેટ પુસ્તક મદિરમાં પુન પ્રવેશ કરાવવા ઇચ્છુ છું અને સર્વ વિદ્વાન-અવિદ્વાનને અભિનંદન દે છું. તેમાં સ્થાયેલા મુદ્દા અને સિદ્ધાન્તને ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષા કરી રીતે ટેકારૂપ થાય છે અને કેવી રીતે આવે કરે છે, તે અનાવવા પ્રકરણ ગરૂ કરીશુ આ બેટ પુસ્તક મદિરમાં જવા પૂર્વે, સામાન્ય વર્ગને કેવી રીતે નિઃશીલન કરવું તેની કંઈક સૂચના આપવી જરૂરી છે.

“ જ્ઞાણક-થિયરી ”

[સર્ગ બીજો]

અર્થનિર્ણય-કાનુન

જ્ઞાન પણ અથ લખવામા કે નિરીક્ષણ કરવામા ક્યાં ક્યાં સાધનો લેઈ નિર્ણય કરાય તે પ્રથમ જાણવું જોઈએ.

૧. જ્ઞાનપણ અથના આગલમાં અને સમાપ્તિમાં લીધેલા વિષયનું નિર્ણય એકજ અર્થાત ઉપક્રમ-ઉપસંહારની એકતા આવવી જોઈએ. તે પ્રથમ ‘ તિંગ ’ મનાય છે.

૨. ઉપક્રમના વિષયને અનેકવાર કથન કરવામાં આવે તો તેને “અભ્યાસ” બીજું લિંગ કહેવાય છે.

૩. જે શાસ્ત્રનો જે અસાધારણ વિષય, તે શાસ્ત્રના અસાધારણ પ્રમાણ અને યુક્તિવંદે પ્રતિપાદન કરવાની જે રીત, તે તેની “અપૂર્વતા” નામનું ત્રીજું લિંગ છે ; અથવા અન્ય શાસ્ત્રથી નહિ પ્રતિપાદિત થનાર હોવાથી તેને “નવિનતા” પણ કહેવામાં આવે છે.

૪. જે શાસ્ત્રના પ્રતિપાદિત વિષયના સેવનથી અગર અનુભવથી, જે પ્રયોજન અને ફળની કર્તાને સિદ્ધિ, તે ફળ-ઉપ આયું લિંગ કહેવાય છે.

૫. પ્રાસંગિક વિષયમાં જે શાસ્ત્રમાં જે વિષયની નિંદા કરાય અગર હરી હોય તેમાં તે શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય મનાતું નથી ; પણ જે વિષયની સ્તુતિ કરી હોય તે વિષયમાં તે શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય માનવામાં આવે છે, તેને સ્તુતિનિંદાના વચ્ચે તરીકે “અર્થવાદ” નામનું પાંચમું લિંગ કહેવાય છે.

૬. પ્રતિપાદ્ય વિષયનું યુક્તિઓ અને ઉદાહરણવડે સંભવિતપણું સિદ્ધ કરી બતાવવું તે “ઉપપત્તિ” નામનું છઠું લિંગ કહેવાય છે.

આ છ લિંગો ઉપરાંત ગ્રંથમાં કોઈકોઈ સ્થળે મત્ર-રૂપ ગૂઢાર્થ રાખેલો હોય છે, તેને જાણવા માટે દેવતા, છંદ, ઋષિ અને વિનિયોગનો પ્રકાર છે. વૈદિક મંત્રોમાં આજ પ્રકાર જાણી “દષ્ટા” થવાય છે.

જે કોઈપણ વિષય અગર કર્મનો આદર કરવો તે વિનિયોગ છે. વિનિયોગમાં ઉપક્રમ-ઉપસંહાર પ્રમાણે ૪

જાણી લેવું. વિનિયોગમાં રજાનો ઉદ્દેશ રાખ્યો હોય કિવા ન હોય તેપણુ દ્વગ અપેક્ષિત રહે છે, તે કર્તાને પ્રુષ્ઠિ આપે છે. મત્રમાં રહેલા ચૂઢ અર્થ સકેતથી તેની અપૂર્વતા જાણાય છે. અર્થવાદ અને ઉપપત્તિને સાધનાર છંદ શબ્દ વાચ્ય થાય છે. અક્ષર, માત્રામેળ “મય-અસતજનનનગ” સમન્વિતથી અર્થવાદ અને ઉપપત્તિ સિદ્ધ થાય છે. મત્રના પદોનો ક્રમ વારવાર બોલવાથી અભ્યાસ સમજાય છે. અને આ સર્વે એક થવાથી તેના દેવતા-અથનો નાયક-વ્રત્યજ થાય છે અને પ્રયોજન સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રકારે મત્ર યજ્ઞ અગર અથની સમાધો-અના કરવાથી તાત્પર્ય સારી રીતે સમજી શકાય છે.

વિષય સિદ્ધાન્તના સાધનો

હવે વિષય સાધવાના પ્રમાણો પણ જાણવાં જોઈએ. શાસ્ત્રમાં પ્રમાણો મુખ્ય ચાર છે. ૧ પ્રત્યક્ષ, ૨ અનુમાન, ૩ આમ, ૪ ઐતેહ્ય.

૧. જે પદાર્થ, મન ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયોથી સિદ્ધ થાય તે ‘ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ ’ છે.

૨. જે પદાર્થ, મન ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયોથી નહિ જાણાતાં તેના કાર્યથી જાણી શકાય તે ‘ અનુમાન ’ છે.

૩. જે પદાર્થ, મન ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયોથી પણ યથાર્થ ન જાણી શકાય, અને જેમાં અનેક તર્ક વિતર્કો ઉપજે, તે સર્વનો બાધ કરી સ્પષ્ટ કરી આપનાર ‘ આમ પ્રમાણુ (શ્રુતિ) ’ મીઠું છે.

૪ જે પદાર્થ, ઉપરોક્ત પ્રમાણુનો વિષય નહિ થતા ભૂતકાળનો દર્શક હોય તે એતેલ પ્રમાણુ છે (અમોલ-તારા સૂર્ય ચંદ્રાદિની ગણતરીથી પ્રતિપાદન કરાય તે)

આ પ્રમાણુ અંથમા પ્રવેશ કરવા પૂર્વે જાણવાનું ગ્રામ થાય છે તેથી બેટ પુસ્તકમા કયુ પ્રમાણુ લેવા યોગ્ય છે તેના પણ અત્ર વિચાર કરી લેઈએ પોતાને વિષયભૂત ઘણેલા પ્રશ્નને પ્રતિપાદન કરનારા પ્રમાણુમા કયા કયા પ્રમાણુ લેવા યોગ્ય છે અને તેમાય ક્યાં કયુ તે વિચાર રવું જોઈએ

કોઈ પણ વિષયને ચર્ચવા માટે તેના હેતુને પ્રથમ જાણુ કરવો પડે. તેથી આપણા વિષયભૂત ઘણેલા પ્રશ્નનું કારણુ કન્યાની અછતને લેઈ એક ગોત્રમાં વિવાહ થાય કે કેમ ? આ ' કારણુ ' છે. આ કારણુમાથી જન્મ પામનાર (શ્રી. છો. ભૂ.) કાર્યરૂપ ગોત્રા અને તેનાં બંધનો, શા સ્વથી છે કે કલ્પિત ? આ પ્રશ્ન ચર્ચાત્મક થયો. કાય અને કારણુ સાથેજ વિચારવું પડે અને ઉપજેલુ કાર્ય કયા સ્વરૂપમાં છે તે તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપને નહીં કરી તેના પુરતોજ જવાબ આપવો થયે. કાર્ય કારણુ અલગ થઈ

કયું નથી અને જે કરવામાં આવે તો મુળ મુદ્દો ઉડી જાય અને નિર્ણય કરનારનું મન ભ્રમિત થાય. માટે મિ-ત્યાત્રમ ન થાય. તેટલા માટે ' પૂછે તેટલોજ જવાબ ' આટલુજ નિર્ણય કરનારને માથે જોખમ રહેલું છે. અને આ પદ્ધતિ પરાપ્રર્થી વ્યવહારમાં પણ જોવામાં આવે છે. રાજ્ય કોટીમાં પણ અરજ તેટલો જવાબ મળે છે તેના

અતર્ગત રહેલા અને નીકળતા સવાલો અલગ માનવામાં આવે છે.

તો હવે ગોત્રો શાસ્ત્રથી છે કે કલ્પિત છે આટલા પ્રશ્નનો જવાબ કરવા માટે કયું પ્રમાણ શ્રેષ્ઠ ગણવું, તે વિચારવા ભેગ છે.

ગોત્ર શબ્દ વર્ણ કાઢિતો છે. તેમાંય દ્વિજવર્ણનો નિત્યાભિવાદનમાં વપરાતો, ધર્મ કૃત્યનો અધિકાર સૂચવતો, નીચ વૃત્તિને લડાડી કુળના અભિમાનને ધારણ કરાવી ધર્મમાં રાખનાર છે, માટે ગોત્ર શબ્દ ધર્મનું અંગ છે અને ધર્મનું ને અંગ છે, તો ધર્મના અંગે રહેલા “પ્રમાણો” સંગત રૂપ હોવાથી ગ્રાહ્ય છે.

પ્રમાણો ઉપર હજારો તેમાં મુખ્ય પ્રમાણ “પ્રત્યક્ષ” છે. તેની આગળ બીજા પ્રમાણો ગૌણ છે. તો જો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથીજ પૃથેલા પ્રશ્ન સદર્ભનો નિકાલ થતો હોય તો ભૂત ભવિષ્ય ખગોળાદિ એતેલ પ્રમાણ તે સ્થાને અપેક્ષિત નથી. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણમાં જો કંઈ સદેહ ઉપજે તો શ્રુતિ-આપ્ત પ્રમાણ તેને ટેકારૂપ છે. આવો ન્યાય છતાં જો એતેલ પ્રમાણ અગિકાર કરીએ તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણનો અનાદર કરવાથી વાદીનું હિંદ્ર થશે અને અપ્રમાણ્ય ઠરશે. કેમકે ભૂત ભવિષ્ય કરતાં વર્તમાન બળવર્ત્તર છે. માટે આપણા વિષયમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અનુભવમાં હોવાથી, ઐતિહાસિક પ્રમાણ અત્રે અપેક્ષિત નથી. કદિ એતેલ પ્રમાણ લેખએ તો ખગોળ દર્શક સૂર્ય ચંદ્ર તારકોની ચાલ સાધી ગણિતથી સિદ્ધ કરવું જોઈએ.

અગર તો આમ પ્રમાણુનું સ્વધર્મ શાસ્ત્રમાના ઇતિ-
હાસોથી લાવવું જોઈએ, પણ જે પરદેશી ભારતીય ધર્મથી
વિરુદ્ધ ૧૫૦ વર્ષ પૂર્વના ભારત ધર્મના અજ્ઞાણ ભરત-
ખંડથી લિન્ન, જેના રીતરિવાજો ગોત્ર પ્રબંધથી રહિત
ભારતીય ધર્મનું જ્ઞાન છતાં પોતે તેને નહિ સ્વીકારતા
પોતાનો ધર્મ જગતમાં વધે એમ ઇચ્છી ભરતખંડમાં
ક્રેશિયનીટી વધારે તેવાનો તેમની ભેગી દરેલી ગાથારૂપ
ઇતિહાસ ગોત્ર ધર્મના નિરૂપણમાં અપેક્ષિત નથી. તેમજ
ભારતીય છતાં અન્ય સંપ્રદાયને સેવતા બ્રહ્મોસમાજ, પ્રાર્થના
સમાજ, આર્યસમાજ વિગેરે ગોત્રધર્મને નહિ માનનારાના
વચનો પણ ગોત્રધર્મ માનનારને અગ્રાહ્ય હોવાથી ગોત્ર
ધર્મ નિરૂપણમાં અપેક્ષિત નથી. વર્ણ, જાત, જાતિ નહિ
માનનારા એકજ નેશનમાં રહેલા આર્યનપંથકરુડ તેમજ
ખૌદ જૈનાદિ શાસ્ત્રનાં વચનો ગોત્ર ધર્મમાં ખીલકૂલ અપે-
ક્ષિત નથી. અને આવા ઇતિહાસો લેવાથી નિર્ણય કરનાર
સ્વધર્મનો સિદ્ધાંત સ્થાપતાં મોહ પામે છે અને ધર્મથી
ચલાયમાન થાય છે. તેનો સ્વધર્મભાવ આસ્તા ડગી જાય
છે, માટે અગ્રાહ્ય છે. માટે આપણા પ્રશ્નનો સદર્ભ દરેકને
પોતાના અનુભવનો વિષય છે. પોતે કયા દેશ, કાળ, વર્ણ,
જાતિ, સંપ્રદાય ધર્મ અને તેના શાસ્ત્ર અને તેથી કરાતા
આચાર્યાદિ ઈર્મો જે મર્યાદામાં રહેલાં છે તે તેને પ્રત્યક્ષ છે:
તેથી તે માણસ તેને અનુસરીનેજ તે મર્યાદા પાળે છે. હવે
મર્યાદા પાળવી અને વિચારવી, તે જન્મેનાં સ્વરૂપ જુદાં
છે. પાળવી તે પોતાના કુટુંબ પરંપરાથી ઉતરી આવતી
જન્મયોનિના કારણે પાળવાની ફરેલી છે, અને તે શા માટે

પાળતી, ક્યાંથી અને ક્યારથી પળાતી આવે છે, અને તેમાં અવાન્તર શું ફેરફાર થયેલા છે, તેનો “ઉત્તમાધમ” પરિક્ષણ વિચાર જુદો છે. આ ખીજો વિચાર ઐતેહ્ય (ઐતિહાસિક) છે, જ્યારે પ્રથમનો ઉતરી આવેલો પ્રત્યક્ષ વિચાર સર્વમાં પલાતો હોવાથી ધર્મનું પ્રધાન અંગ છે. માટે આપણા વિષયમત પ્રશ્નને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ અને તેને આધારરૂપ આપણું ધર્મશાસ્ત્ર હોવાથી પ્રત્યક્ષ પળાતા ધર્મનો નિર્ણય કરી શકાય. વિવાદ કરનારા વાદીઓમાં એક કહે છે કે “મેં પ્રત્યક્ષ જોયું છે,” જ્યારે ખીજો કહે છે “મેં સાંભળ્યું છે” તો આમાં શ્રેષ્ઠ કાણ? તેનો નિર્ણય “શ્રુતિ” જણાવે છે કે ચક્ષુર્વૈ સત્યં ! ચક્ષુર્હિ વૈ સત્યં । જે પ્રત્યક્ષ છે તેજ સત્ય છે, અને તે બળ-વત્તર છે, માટે આપણા વિષયમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજ શ્રેષ્ઠ છે.

ભેટ પુસ્તક મંદિર

[સર્ગ ત્રીજો]

પ્રેતસાહન

ગયા પ્રકરણમાં વિધયને જાણવાના સાધનો સાથે આપ સમીક્ષક ભાઈઓસહ મંદિરમાં પ્રવેશ કરીએ. ધીમે ધીમે અને રાહતથી પ્રવેશ કરવામાં સુગમતા રહેલી છે. ઉતાવળ અને સાહસનું અત્રે કામ નથી. રસ્તો ઘણો વિકટ અને કઠણ છે. આડાટેકરાવાળો રમણિય ઉચ્ચ પ્રદેશ સાબરકાંઠા ઉપર રહેલો લેખડ પડે તો ધન્યાનમઃ કહેવડાવે તેવો. પ્રાચીન મંદિરના મૂળને વહન કરતો અંગાનો (શાંતિ)

પ્રવાહ આવી લાગવાથી નવિન મંદિર યનાવવાની જરૂર પડી, અંધારું અને તેમાં હવે પ્રતિષ્ઠાનીજ ધામધૂમ કરવાની રહી છે. તે યજ્ઞમાનો સાથેજ કરવામાં આવે તો ગોરને પછી પ્રોત્સાહન મળવામાં ચિન્તાજ શાની? પુસ્તક મંદિરને આજનું પૂર્ણિમાનું મુહૂર્તજ શ્રેષ્ઠ છે. આ ભેટ પુસ્તક પૂર્ણિમા તે માર્ગશીર્ષની (ઉત્તમ માર્ગદર્શક) છે. તેનો પૂર્ણ ચંદ્ર પોતાનાં શીતળ ફિરજો વડે, ગોત્ર સમી-લાની ઉબ્જીતાને આગ્રહન કરી સર્વની શાન્તિ જીએ છે.

જાણવાના એ રસ્તા છે. એક યુદ્ધિ અને બીજી શ્રદ્ધા. ચિન્ત્ય પદાર્થ માટે યુદ્ધિ અને અચિન્ત્ય પદાર્થ માટે શ્રદ્ધા અને શ્રદ્ધા-અગર દેવજ શ્રદ્ધાજ. આ વેદાંત સૂત્ર કહસ્થ ગણવા યોગ્ય છે. ત્રીજો પ્રકાર નથી. ધર્મ ચિન્ત્ય છે તેમ અચિન્ત્ય પણ છે. ધર્મનું સૂક્ષ્મપણું જાણવું તે મહાસ-નામાં સતી દ્રૌપદીના પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં, ધર્મતત્ત્વને જાણનારાઓમા શ્રેષ્ઠ બીજમ પણ મોન રહ્યા હતા. દ્રૌપ-દીનો પ્રશ્ન કાંઈ અચિન્ત્ય નહોતો, છતાં પણ નિરૂપણ કરવામાં ધર્મ તત્ત્વ જાણનારે હડાત્કાર કર્યો નથી. તેજ ધર્મની સૂક્ષ્મતા જણાવે છે. ધર્મની સૂક્ષ્મતા જાણવામાં ખાસ શ્રદ્ધા અને યુદ્ધિની પ્રથમ જરૂર છે.

આપ જુદા વિચાર ધરાવતા હો, હાલનો ધર્મ બગડી ગયો માનતા હો, આલ્મજો નામ ધારી ગણુતા હો, તેમની પાપલીલા કે કર્મ લીલા જાણુતા હો, ત્યાંતિમાં અનેક રંગ થતા જોતા હો. જમાનાને અનુસરી સુધારણાના હિતેન્દ્રુ હો અગર દુનિયાની ગમે તે સાંપ્રદાયિક દષ્ટિ રાખતા હો ત્યાં ભેટ પુસ્તક મંદિરમાં યનાવવામાં આવતા ચિત્રપટને

જનવામાં આપને નુ હાનિ થવાની ' આ તુલનાત્મક સ્વ સપ્રદાય ધર્મ દષ્ટિવાદ માટે, આપની મનેચ્છિત વિચારણા વડીમર એક બાબુએ કેમ ન રાખો ' આટલી વિનંતિ હિરમાં રાખી શાન્ત ચિત્તે મારી સાથે પધારવાનું કબુલ રાખશે.

લેટ પુસ્તકમાં પચાસતન દેવની સ્થાપના કરી છે. ૧ ગોવિંદ ૨ ગોવિંદગંધર્વી, ૩ બડાયતા ૪ શ્રી ક્રાંટયક ૫ તે સર્વની ઉપપત્તિરૂપ સંભવિતપણાની જૈન વશાવલીનાં વચન. આ પ્રમાણે રચના કરવામા આવી છે. આ રચના જોવા માટે લેટ પુસ્તક સાથે પૂર્વપક્ષના પ્રકટ કરેલા માસિક લેખો ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષા મળી ચાર પુસ્તકો પાસે રાખવાનાં છે. તેમાં જ્યાં જે પુસ્તકનો આધાર પાના સાથે બતાવવામા આવે ત્યાં કૃપા કરી જોવા તરફી લેવી જોઈએ. આધારો જાણવાથી બુદ્ધિગમ્ય વાત સારી રીતે સમજી શકાય છે.

જુઓ...પે...એ....લી. પુસ્તક મંદિરની ઝગડતી ઝ-રીયાની ધજ્જ. તે આપણા સમસ્ત જ્ઞાતિના પ્રતિનિધિ થયેલા વિચિક્ષણ તત્રીશ્વએ વિજય વાવટારૂપ ચઢાવી છે, તેજ જ્ઞાતિનો વિજય સૂચવે છે. લેટ પુ. પાના ૪ થી ૧૬ સુધી તેમનોજ વાવટો ફરે છે. વિજય કરનાર તો તત્રીશ્વ થયા. અને ગોર યજ્ઞમાન મિથ્યા માથાફૂટમાં પડ્યા. એની તકરારમાં ત્રીજોજ લાભ લે એ કહેવત સાચી પડી. ગમે તેમ થયું પણ વાત વોહોરી એટલે બને " વોહોરા " જ કહેવાય. " વોહોરા " અટકો બડાયતામાં પણ છે. છતાં એકેને વોહોરા અટક ગમતી હોય તેમ જણાતુ નથી. એક છે

“ગોર,” બીજા છે “ગાંધી” : અનેમાં ગકારતો રહેલો છે. એટલે જોડ તો સરખી મનાય, પણ તે વળી અને ખખખા, અને તેમાં વળી ગગ્ગાનું અનુસ્યૂત થયું, પછી પૂછવુંજ શું ! અક્ષરાભિધાન શું કહે છે.....

ખખખા ખરેખરી છે વાત,	તે શ્રીમુખે કહી સાક્ષાત;
માની મુની જોગી જતી,	ગુરુ કૃપા વિણ સિદ્ધિ નથી.
ગગ્ગા ગુરૂની સેવા કરે,	પરનિંદા પરધન પરહરે;
પ્રપચ તે પડવાનો હામ	સાચે રાચે સીનારાખ,
એ શીખામણ ચિત્તમાં ધરે	ગગ્ગા ગુરૂની સેવા કરે.

આમાં ગકાર અનુસ્યૂત થઈ ખખખાને શીખામણ વચન છે. અનેમાં ખખખા શબ્દ એક વાચ્ય છે, પણ ગકાર તો બિન્ન વાચી થાય છે. તે વાત શાણા પુરૂષ મમજી લેશે.

હવે આવ્યા એનાના કળશ. શિખરપર કલ્પના અદાવનાર તો ગોર પોતેજ છે. જે ગોરોની ઉત્પત્તિ, નાગર શ્રીમાળી ક્ષેત્ર ખીજ, માસિક લેખોમાં ઠરાવેલી છે. પોતાના પૂજ્ય ગોરો કોના ક્ષેત્ર ખીજથી ઉત્પન્ન થયા તે શોધનાર ઐતિહાસિક પુરૂષ ભલે વિદ્વાન મનાતા હોય, પણ આવા વિદ્વાન શિષ્ય અગર પુત્રો, વડિલોનાં છિદ્ર જોવા જાય તે ધો—લ—ન ખાય ? અર્થાત્ પુસ્તક અનવિકાર કહે તેમાં શું ખોટું ? આવો ઉપદેશ “ડાળ ઉપર ચઢી થડ કાપવા” સરખું કરતો નથી ? પૂર્ણ જાણ્યા વિના કદિ પણ ખોલવું તે ભૂષણરૂપ નથી તે ન કહેવાય ? અને ગોર જો આમ કહે તેથી વિદ્વાનો તે શબ્દને “ઠેકડી” કરી, સમજે ! જ્યાંમુઝી ગોર યજ્ઞમાનનો વ્યવહાર સિદ્ધ છે ત્યાંમુઝી એકને

કહેવાનું તો ખીજને સાંભળવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. તો સ્વ-
ચ્છેદે વર્તનાર યજ્ઞમાનને પ્રસંગ આવે કહેવામાં આવતાં
તે કૃત્ય ગોરને માટે અગોચ્ય ગણાય? માટે ભેટ પુઠ
પ્રથમ શ્રદ્ધાનો અનુવાદ બતાવે છે. ધર્મમાં પ્રથમ શ્રદ્ધા-
ની જરૂર છે. તેમ બુદ્ધિની પણ તેટલી જરૂર છે. જે
એમાંથી એકનો પણ સ્વીકાર ન થાય તો કહેનારને વૃથા
શ્રમ થાય છે તે જણાવ્યું છે.

. હવે આવ્યું મંદિરનું પમથિડ ઉપર ચઢો. કયા
દારથી જઈશું? સ્વધર્મ કે પરધર્મ ! ગ્રંથકર્તાના ગોત્ર
વિષયનો ઉપક્રમ કુળનો સ્તુતિવાદ. (ભે. પુ. પા. ૪)
આ સ્તુતિવાદમાં ગૂઢ રાખેલો “અર્થવાદ” તે આપણી
“સુધારણા”. સુધારણા એટલે તમે જે એક ગોત્રમા
વિવાહ કરવા ચર્ચા ચલાવો છો તે, આ વાત ગોર સારી
રીતે સમજે છે, પણ ગોર સ્થાનથી તે સુધારણામાં બળી
જવાય કે કેમ ? તે ગોરે પ્રથમ જાણવું જોઈએ. ગોત્ર
બંધનવાળા તમામ લોકો માટેનો પણ વિચાર કરવો પડે.
આમાં ચોરાશી નાતના બ્રાહ્મણો અને વૈશ્યોનો સમાવેશ
થાય છે. એક ગોત્રમાં વિવાહ કરવાની સુધારણા સર્વ
ગોત્ર બંધનવાળા કબુલ કરશે ? તમારામાં અછત એટલે
કદિ કબુલ કરે, પણ જ્યાં એક ઉપર ખીજ ત્રીજ મળતી
હોય, તે કેમ કબુલ કરે ? અને જે કબુલ ન કરે તો,
હાલ જે ભાણા વ્યવહાર છે, તે પણ તુડી જાય. અને
કુસંપ એટલો બધો વધી પડે કે, ગોત્ર તોડ્યારૂપ જાણે
સમિધ હોમાયો. આ પ્રથમ વિચારવા યોગ્ય નથી ? કદિ
ગોરહાલના જન્માનાને મળતો હોય, દુઃખ જેતો હોય વિધવા

વિચાર કરતો હોય પુનર્જન્મના વાંધો તેને ન લાગે, પરંતુ
 કાળ જોવા જોઈએ કે હાલ અને તેમ છે ! અવૈદિક દેરીને
 પણ હેતુ વિવાદ પુરતો ગોત્ર તોડવાનો ? પુનર્જન્મ સ્થાપ્યું
 પછી સ્થાપનારને ઘેર તેવો પ્રસંગ આવતા આંખ મીંચા-
 મણા કરી તે પ્રચારને આજ્ઞાદન કેમ કરે છે ! કેમ પણ
 ઉપર કુદાર મારવામાં વાંધો આવે છે ! તે આપણને શું
 પ્રત્યક્ષ થયું નથી ? અને એક ગોત્રમાં પણ વિવાદ થયાના
 દાખલા આપણે શું જોયા નથી ? સર્વ જાણીએ છીએ.
 પણ જ્યારે ધર્મશાસ્ત્રથી પુછવામાં આવે તો ધર્મની રીતે
 કેવી રીતે એક ગોત્રમાં વિવાદ થાય વાડ ? ધર્મશાસ્ત્રનો
 તે વાતને “ અધર્મજ ” ગણે છે. આમ છતાં પણ ધર્મ-
 શાસ્ત્રથી કરાવવું હોય તો પોતાના પગ ઉપર ઉભા રહેનારા
 સર્વસ્વ ત્યાગ કરનારા અને સર્વને પોતાના મતને અનુ-
 સરનારા સાથે, અમલ કરવા કોણ અને કેટલા જહાર પડે
 છે અને પડ્યા છે. તે વિચાર્યું ? કાંઈ પણ વાત સિદ્ધ
 કરવી હોય તો તે વાત પ્રથમનો ગુપ્ત રાખવી. પોતાના
 સ્વભાવને અને વિચારને મક્કતા માણસો શોધી કાઢવા.
 તેમની સાથે એકઠું કરવું. ગુપ્ત સભાઓ (ક્લીમેશન જેવી)
 ભરવી. સભાનો કાંઈ પણ માણસ બીજાને તેનો ભેદ કહે
 નહિ , તેનું નિયમન કરવું. જ્યારે આપણામાં અનેક
 માણસો ભળે, એટલે ગુપ્ત મંત્ર જહાર પાડ્યા વિનાજ ધીમે
 ધીમે આગેવાનોએ મુગે મોઢેજ શરૂઆત કરી દેવી. એટલે
 સામાન્ય વર્ગ તેની મેળેજ તમારો ગુપ્ત મંત્ર જાણ્યા વગર
 જ અમલ કરી લેશે. એમ તમારો ઇષ્ટાર્થ સિદ્ધ કરવા
 જોગ છે. પરદેશજનનના સલાહમાં પણ તેમજ થયું છે.

પ્રથમ બહીક હતી. જ્યારે બહીક નોડી બેચાર જઠ આબ્યા, એટલે આચાર્યોએ પોતાની મેળેજ કાંઈ બહાના નીચે છુટ આપી દીધી. તે દેશકાળ બેઈ આચાર્યો પશુ કરી આપે. પણ જ્યાં સુધી સંપ્રદાય દ્રષ્ટિ છે, તેના નિયમો છે, ત્યાં સુધી શાસ્ત્ર તોડવાની વાત કરવી, તે સર્વનો એક-મત થઈ શકે તેમ નથી. તડ-એકડા-વિભાગનું જ્યાં એકય થતું નથી ત્યાં પ્રથમ તેજ કરવા યોગ્ય છે. દ્વેષ-કલેશ-જેમ આછો થાય તેમ પ્રથમ કરવાનું છે. પણ હું તમને વિન-તિપૂર્વક પૂછું છું કે આમ કરવાથી તમને જે ફાયદો થાય તેના કરતાં હાનિનો પહેલો વિચાર કેમ કરતા નથી ? જોત્ર તોડી વિવાહ શા માટે કરવો, તો અછતને લેઈ. જેટલી કન્યાઓ નાનમાં છે, તેટલી નાતમાજ વરે છે, તો પછી જોત્ર તોડનાથી હાસલ રુ ' તમારે એકનો વિચાર છોડી દેવો જોઈએ. ૨૧૦૦૦ હજારની વાત ધ્યાનમાં ઉતારવી જોઈએ, કન્યાઓ નાતમાંજ વરે છે, બીજી નાતમાં જતી નથી તો જોત્ર ભાગવાથી શી રીતે છત થઈ જાય ? અછત તોડવાનો પ્રશસ્ત ધર્મમાર્ગ-સર્વનું એકય થવું-તડ-એકડા રદ કરવા-દશા વિશા એક કરવા, એટલે કામ શાસ્ત્ર પ્રમાણે થાય છે એમ કહેવાય. આ કામ તમારાથી ન બને તો, તમામ ખડાયતા કામ-પુષ્ટિ સંપ્રદાયમાં છે, તેના આચાર્યને શરણુ જવું, તેઓનીને હુ.બની વાત કહેવી, તે એકય કરી આપશે, તેમાં જરાપણ શંકાસ્થાન નથી કેમકે તેમાં શાસ્ત્રનો બાધ નડે તેમ નથી. તેમ આચાર્યનું ન માને તેવો કાંઈ વૈખણ્વ નથી. તે ચાહે તો દશા વિશા એકલા ખડાયતા નહિ પણ સમસ્ત ચોરાશી જાતના વૈશ્યના દશા વિશા એક

કરી શકે તેમ છે. આ પ્રયત્ન સફળ થાય તો કન્યાની અછત રહેવાનો સભવ ઓછો મનાશે. કુસપ નીકળી જશે. કુટુંબ શાંતિ-દેશનું એક્ય થશે. પેટા વિભાગો નાશ થવાથી અર્થ દુષ્ખનો પરિહાર થઈ જશે. આમાં આચાર્યને પસંદ કન્યાનીજ પ્રથમ જરૂર છે. અર્થાત્ તમારો પ્રયત્નજ પ્રથમ અપેક્ષિત છે. અન્ય ક્ષણ મારવાનું કશુંએ પ્રયોજન નથી. આમ છતાંય તમારી સુધારણા કરવામા ૨૧૦૦૦ હજાર પૈકીના કેટલા કટિબદ્ધ થયા છે, તે જાણવું જોઈએ. જે દશાંશ મત-એક ગોત્રમાં વિવાહ કરવા સુધારણા રાખે નો. ગૌર-ધર્મ સાસ્ત્રના શ્રુતિ સ્મૃતિઓનાં વચનોની એકવાક્યતા કરી આપવા તૈયાર થશે. તેથી એથા પાનામાં “સુધારણા ચાલે છે” એમ કહી ગુમ મત્રી સ્પષ્ટ કર્યો નથી. તેનો જે મર્મર્થ જાણનાર નીકળ્યો હોય તો-ખંભાત મીલના ઇજતેર ત્રી. ચુનીલાલભાઈએ કર્તાના હૃદયમાં અંતર્ગત થઈ, જાણવાની ઇચ્છા કરી છે. હજાર પુસ્તક ભેટ થતા “ હજારમા એક ” એ ન્યાયે ભેટ પુસ્તકના મર્મને જાણનારે તેનું સ્પષ્ટિકરણ માગ્યું અને ગૌર પણ સુધારણાને મળતો છે તે પણ તે સમજી શક્યા છે. તેથી તેમણે માગેલો ખુલાસો બરોબર છે, તો પણ તેનું સ્પષ્ટિકરણ અસ્થાને હોવાથી થઈ શકે તેમ નથી. તેમ અન્યારે સ્પષ્ટિકરણ ચતાં કોઈ લાભપ્રદ કાર્ય થાય તેવો દેશ ઢાળ પણ નથી.

હવે આવ્યું પાનું પ. તેમાં નમને સ્મરણમા રહેલાં ગોત્રો ફક્ત જાણવાને-પણ મનાવવાને-નહિં, એવો શ્રેષ્ઠ છે. એટલે શાંતિને હાંધે રહેતે દોરવાનું કે દ્યાણ કરવાનું કાંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી.

આગળ આવી માસિક લેખોની ગોત્ર સંબંધી ચાલેલી દલીલો. તેના ઉપર ભેટ પુસ્તકના કર્તાની યુક્તિઓથી સિદ્ધાન્તવાદી ઉપપત્તિ પાના ૭-૧૫ સુધી ઉકેલતા જાએ. અને સિદ્ધાન્ત સ્થાપે છે કે વૈદિક વશાવલીમાંના ગોત્રોની સાથે તમારા સ્મરણમાં રહેલા ગોત્રોનો સ્વમુદ્ધિઓજ મેળ કરી જુઓ. તેમાં કર્તાએ પોતાનું ડહાપણ કાઢ કરેલું નથી. (ભ. પુ. ૧૬-૩૬)

હવે આવ્યો ગોત્રોત્પત્તિનો ઉભા કરેલો નવો સવાલ-
• • બ્રાહ્મણ કુળોત્પન્ન કે વણિક કુળોત્પન્ન ? તે નક્કી થયું નથી. તેથી, વણિકનાં ગોત્ર, વણિક કુળોત્પન્ન કરતાં નથી તેથી તે વૈદિક નિયમથી ઉલટાં કરે છે. (ગોત્રો. પા. ૮૬ થી ૮૮)

અર્થાત્ ખડાયતા કોમ જાણે શુદ્ધમાંથી થઈ ન હોય એટલે ગોત્ર બ્રાહ્મણ કે વૈશ્ય અગર વણિક કુળોત્પન્ન ન હોઈ કોઈ તૃતીયમ્ શ્રદ્ધા કરાવી અવૈદિક કરાવવા મતબ્ધ હોય તેમ છે કે શું ? આવું જોનું મતબ્ધ છે, તેવાઓએ ભેટનું ધર્મ પુસ્તક જોવું-જાણવું અગર પાસે રાખવુંજ અયોગ્ય છે, ભેટ પુસ્તક સ્વધર્મ સપ્રદાયનુંજ માની ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. તેમાં વિશેષ ધર્મ રહેલો છે. ખડાયતા વૈશ્યનીજ દક્ષ વાત છે. અન્ય વણિકોનું તેમાં સમર્થન થયેલું નથી તેમ તેની સંખ્યામાં પણ ગ્રહણ થઈ નથી. છતાં પણ જોણે તે પુસ્તક વાચવા તરફી લીધી નથી તેણે વાંચવા દૃષ્ટા કરવી. અને હવે પછીનું સમર્થન વિચારવું.

પ્રથમ તો વૈશ્ય અને વણિક કોમ જૂની થઈ શકતી નથી. તેમ વૈશ્યની પેટા કોમ વણિક અને વણિકની અન્ય

પેટા કોમો પણ થવી સભવતી નથી. વૈશ્યને કૃષિ-વેપાર-ગોપાળ કર્મ સ્વભાવથીજ પ્રાપ્ત છે. એટલે તેમાં તેની વૃત્તિ સ્વભાવજન રહેલી છે. આ ત્રણ પ્રકારમાં ત્રણે વાનાં વૈશ્યે કરવાંજ જોઈએ એમ પ્રાપ્ત થતું નથી. વેપાર કરે તે વણિક અને કૃષિ કરે તે, વણિકની પેટા કામ-તેવો અર્થ સમજવાનું કાંઈ કારણ નથી. આત્મજ્ઞાદિ ત્રણે વર્ણુ પોતાના સ્વભાવિક કર્મ ઉપગત કૃષિ અને ગોપાળ કર્મ કરી શકે છે. તેથી આત્મજ્ઞ અને ક્ષત્રિ લોક તે કર્મથી વણિકની પેટા કામ ગણાતી નથી. પૂર્વનાં શાસ્ત્રોમાં આત્મજ્ઞા અને ક્ષત્રિઓ કૃષિ અને ગોપાલન કર્મ કરતા-જમીન ગાયોનું દાન આપતા અને લેતા, દાન લેખને કૃષિ અને ગાયોને પાળતા જોવામાં આવે છે. તો પણ તેઓ આત્મજ્ઞ તે આત્મજ્ઞ અને ક્ષત્રિ તે ક્ષત્રિજ કહેવાતા. તેમ શુદ્રો પણ કૃષિ અને ગાયો પાળતા તે તેમને જવાધ (જવન) તરીકે અક્ષિપ્ત મળતું. તેથી તેઓ વૈશ્ય અગર વણિકની પેટા કામ ગણાઈ નથી. વળી શુદ્રોનું તો કામજ કરેતું છે કે તેણે ત્રણે વર્ણુની આજ્ઞા માની જે કહે તે કરવું. તો આત્મજ્ઞાદિ-વર્ણુ-તેને કૃષિ કરવાનું અને ગાયો ચગવવા-દોડવાનું કહે તો-તેજ કરે છે તેથી તે વૈશ્ય-વણિકની પેટા કામ થઈ શકે નહિ. વેપાર કરે તેજ વૈશ્ય છે. વૈશ્ય તેજ વણિક છે. તેમાં કાંઈપણ પ્રકારનો ત્રાસો લેવા જોગ નથી. વેપાર શબ્દ કયવિકય કરવો, જેમાં લક્ષ્મી વધે તેમ કરવામાં રહેલો છે. પશુઓનું પાલન તેજ વેપાર અર્થે અને નિર્હય પુરૂષોથી તેમનું રક્ષણ કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે. કૃષિથી ધન-ધાન્યાદિ-ગોપાલન કર્મથી-હિતપત્ર થતા બળદો વિગેરેનો

ક્યવિક્રમ તેજ વેપાર અર્થનો દર્શક છે. આમ જો ન હોય તો કૃષિ કરનારા-આયોજી પાલન કરનારા આત્મણુ-ક્ષત્રિ અને શૂદ્રો જ્યાં વણિકની પેટા કામ ગણાય અને જગત માત્ર વણિકની પેટા કામજી થઈ જાય-કાષ્ટપણુ આત્મણુ ક્ષત્રિ શૂદ્ર હોવોજ ન જોઈએ. માટે વૈસ્ય તે વણિકજ છે. તેમ વણિકનો અર્થ “પણિ” પણ થતો નથી. પણિ શબ્દ વેદમાં નો છે. તેનો અર્થ “ચોર” અગર “દસ્યુ” થાય છે. એટલે વણિકના અર્થ સદર્મ વિરુદ્ધ અર્થ કરવો તે યોગ્ય નથી. વણિક શબ્દાર છે તો “પણિ” ચોર છે. એકમીજના સમાનાર્થમાં અત્યંતમાવ રહેલો છે, Vedic Index & Vedic India કહેતું હોય કે વણિક તે “પણિ” અને પણિ ને દ્રાવિડીઅન” પણ આ અર્થ ધર્મશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સમજસ લાગશે નહિ. વળી દ્રાવિડીઅન તે દસ્યુ ને અર્થ પણ હીક નથી, દ્રાવિડ શબ્દ હિંદના વિદ્યાચળ દક્ષિણભાગના તમામ આત્મણુ જાતમાત્રને “પય દ્રાવિડ” કહેવામાં આવે છે, એટલે તે દ્રાવિડીઅન જેના, દસ્યુ જેવા. કે પણિ જેવા અગર પણિ તે વણિક એવા તમામ અર્થો સંદોષવાળા છે. વૈસ્ય વણિક માટે વિવિક્ત નથી. વણિક શબ્દ વેદમાં અને ઉપનિષદમાં નથી માલમ પડતો તેજ સારું છે. કેમકે વેદના અનર્થ કરવા તેના કરતાં તે શબ્દ ન જડે તે તો ઉત્તમ છે. વણિકના જોત્ર આત્મણુ અગર વણિક કુળોત્પવ ન હોઈ વૈદિકથી વિરુદ્ધ કરે, આવું મતવ્ય ન ગણ્યુ હોત તો ઉત્તમ કહેવાત. મનુષ્યની સ્વભાવિક પ્રેરણા-તેને ઉચ્ચસ્થાને લેઈ જવા દેજ છે. પણ તે પ્રેરણાને માણસ નહિ સમજતો હોઈ, વિરુદ્ધ વર્તન

કરતાં નીચ સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રદ્ધો પણ વૈદિક થવામા માન સમજે છે. ઉત્તમ વર્ણનાં આચરણ કરે છે. તે તમો તે! પ્રત્યક્ષ દિવ્ય વર્ણુ છે. વૈદિક સંસ્કાર થવા યોગ્ય છે. વૈદિક ગોત્રવાળા છે. એવું ગોસ્થાનથી પ્રમાણે સાથે કહેવામાં આવે છતાં યદ્દા તો નહિ પણ બુદ્ધિગમ્ય પણ દરતા નથી. તેમ જ્ઞાતુ બની પ્રશ્ન પૂછતા નથી પણ કિલટુ કહેવામાં આવતાં કેપ જણાવે છે.

બ્રાહ્મણ કે વણિક કુંભાઉત્પન્ન? આમા ગોર શું કહી શકે? સ્મૃતિઓ અને પુરાણોના કર્તાઓ કહ્યો (ભે. પુ- ૩૮) નથી વિશેષ ગોર શું કહેવાનો ? તમને તે દીક ન લાગે તો શા ઉપાય? અવૈદિક હશે તો સ્મૃતિ પુરાણને શું હાનિ? સ્મૃતિ પુરાણ તમને અપ્રામાણ્ય લાગ્યું, અગર તેના કરેલા અર્થ અપ્રામાણ્ય લાગ્યા તો હવે યજ્ઞમાનની પ્રગટ કરેલી ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષાનો અધાર બતાવવામા આવે તો તે પ્રામાણ્ય ગણાશે કે તેને પણ અપ્રમાણ્ય ઠરાવશે ? ખોતાની બનાવેલી હોઇ અપ્રમાણ્ય હશે તે કર્તાને દીક લાગેજ નહિ,

૧. ખડાયતા કેમ જેમાંથી નીકળી છે તે નાગર કેમ- ખાસ કરીને નાગર બ્રાહ્મણો સૂર્યોપાસક હતા. ખડાયતાની ઉત્પત્તિ નાગરમાંથી થઇ છે નાગરોના ગોત્રો, ખડાયતાનાં ગોત્રો સાથે મળતા આવે છે (ગો. મં ૩-૫-૩૨-૩૩)

૨. અન્ય શાસ્ત્રીઓનાં પ્રમાણુ-ગોત્ર જેવીજ બળવાન અવટંકા છે. તેવી અવટંકા જેની મલતી આવે તેવા સાથે કન્ધા વ્યવહાર કરવો નહિ. (ગો. સ. પા. ૨૬)

૩ નાગર ખંડમાં નાગરો માટે કૃત્ય છે કે ‘ મૂળ પ્રા-
ક્ષણ હતા. ’ તેનાં બાર પચ્છ્યા અને છ કુંવારા. પરણેલાને
છ છ પુત્ર થયા એ રીતે તેમનાં ૭૨ ગોત્ર થયાં (ગોત્રો. ૭૩)

૪ ખાતામાં ગોત્ર ૧૨ છે. તેમાંના દરેક ગોત્રો
નાગર વણિકનાં ૫૮ ગોત્રો સાથે મળતાં આવે છે. આથી
‘ખાત્રી થાય છે કે આપણું’ અને નાગર વણિકનું મૂળ
એક જ હતું. (ગોત્રો. ૯૮)

૫ વડનગર સ્થાપનાર નાગર પ્રાક્ષણોના અંગમૂળ અને
શુન્દરોના અંગમૂળ વણિકો-નાગરવાણિયા તરીકે ઓળખાયા.
(ગોત્રો. ૨૧)

૬ નાગર અને બીજા પ્રાક્ષણોમાં ગોત્ર જેવાંજ પણ
ગોત્રની શ્રેણીથી ઉતરતી શ્રેણીમાં “ આમુખ્યાયન ” શબ્દ
વપરાય છે, તામ્રપટ અને શાશનપત્રોમાં પ્રાક્ષણોને ઘોષ-
ગૃહ-નાગ-ભવ-દેવ-શર્મા-ગૌડ-નન્દિ-ભાગિસ્વામિ-દત્ત
સ્વામિ-ધર-દમધર-મદ્દ વિગેરે આમુખ્યાયનો હતાં, તેજ
આમુખ્યાયનો વણિકોએ પણ પોતાના વશમાં દાખલ કર્યા,
વલભી રાજ્યના દાનપત્રમાં ઘોષ નામના વણિકને દાનમાં
જમીન મળી. ઘોષ નામના પ્રાક્ષણોનાં આમુખ્યાયન વણિકે
સ્વિકાર્યા હતાં. (ગોત્રો. ૧૦૨-૧૦૪)

૭ ખડાયતાનાં ગોત્રો નાગર પ્રાક્ષણોએ વસાવેલાં
ગામડા છે. અને પ્રાક્ષણોની અવટકો પરથી તે ગામોને
નામ આપવામાં આવ્યાં છે. પ્રાક્ષણો સાથે, વણિકો પણ
પાછળ પાછળ ફરતા અને રહેતા તેથી તે ગામો ગોત્ર
તરીકે પાછળથી રૂઢ થયા (ગોત્રો. ૧૦૬ થી ૧૧૭ સુધીનો
ભાવार्થ)

ઉપર પ્રમાણે ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષા જણાવે છે. આ પ્રમાણે વણિકને, વણિક કુલોત્પન્ન અગર બ્રાહ્મણ કુલોત્પન્ન બનાવે છે તે સહેજમાં સમજી જવાય છે. “ તેઓ મૂળ બ્રાહ્મણ હતા. ” જે વણિક હોય દાન નહિ લેનારા છતાં ધોષના નામના વણિકને જમીનનું દાન મળ્યું. “ એવું શાશન પત્રોમાંથી મળી આવ્યું છે. ” બ્રાહ્મણોનાં વસાવેલાં ગામડાં તેજ વણિકના ગોત્ર, “ બ્રાહ્મણોની અવટ કા અગર આમુખ્યાયન તેજ વણિકનાં આમુખ્યાયન. “ બ્રાહ્મણો જ્યાં જતા ત્યાં વણિકો પણ પાછળ પાછળ ફરતા અને રહેતા. ” “ બ્રાહ્મણોના અગભૂત તે વણિકો ’ વિગેરે પ્રમાણે કાને ટેકો આપે છે ? વગર ઇચ્છે ભેટ પુસ્તકને કેવા વિનય મળે છે ? ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષા બહાર પાડતાં પહેલા કર્તાને તેનો ખ્યાલ આવ્યો હશે ? અને પુસ્તકનો મુદ્દા તો અવૈદિક ઠરાવવામાં રહેલો છે. અવૈદિક ઠરાવવામાં વિરુદ્ધ મુદ્દાઓ લખાય છે, તે ઐતિહાસિકપણાની લાલસામાં દાંધ પણ ખજર પડી છે ? હવે કહેશો કે વણિક તે, વણિક કુલોત્પન્ન કે બ્રાહ્મણ કુલોત્પન્નથી બડાયતા વૈશ્ય, વિરુદ્ધ કે અવિરુદ્ધ ? અવૈદિક કે વૈદિક ? શું માનો છો ? ગોત્રો પણ બ્રાહ્મણનાં વસાવેલાં ગામડાં-આમુખ્યાયન તે પણ બ્રાહ્મણના, દાન લેવું તે પણ બ્રાહ્મણનો ધર્મ-નાગરનાં બોતેર ગોત્રો તે પણ “ મૂળ બ્રાહ્મણ ”. હવે વધારે, ભેટ પુસ્તકને પ્રમાણ આપવાનું શું બાકી રહે છે ? એ લે સિદ્ધ થયું કે બડાયતા વૈશ્યનાં જે હાલ સ્મરણમાં ગોત્રો છે તે શાસ્ત્રથીજ પ્રમાણ છે, આમુખ્યાયન કહો તો, તે પણ શાસ્ત્રથીજ છે. અને અવટકો કહો તો-તે પણ અન્ય શાસ્ત્રીઓ શાસ્ત્ર

પ્રમાણુજ ગણે છે. અને મૂળ કહે તો તે, મૂળ આત્મણુજ છે. એટલે આત્મણુનાં ગોત્રો અને વણિકનાં ગોત્રોમાં ભિન્ન-પણ છે એમ માનવાનો જરાપણ અવકાશ નથી. કેમકે ગોત્ર શબ્દ ત્રણે વર્ણને એકજ પ્રકારથી લાગુ થયેલો છે. એટલે મૂળમાં દિજ જાતિ એકજ છે. કર્મભેદ વડે જુદી જુદી માની છે. માટે ચાર વર્ણ છે તેમાં બે જાતિ છે. એક દિજ અને બીજી શુદ્ધ છે. દિજમાં આત્મણુ-ક્ષત્રિ અને વૈશ્ય સમાયેલા છે તેથી તે એકજ છે. અને એકજ છે તો ત્રણે વર્ણને એકજ પ્રકારનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે અને અધિકાર એકજ પ્રાપ્ત થાય છે તો, ત્રણેને વેદ બળવાનો-વેદ અસ્કાર થવાનો સમાન સંસ્કાર છે, અને સમાન સંસ્કાર છે તો પછી ગોત્રો અદ્યે આમુખ્યાયન-અવટકો અમર નુખો લાગુ પડતી નથી. ગોત્રો હોય તોજ સંસ્કાર અભિ-મુખ થવા થોગ્ય છે. એ શાસ્ત્રનો નિશ્ચય છે. દિજને નિત્ય નૈમિત્તિકાદિમા નિરંતર ગોત્રોનો ઉપયોગ છે, તે ભૂલી જવાય તેમ નથી. તેમ ભૂલી ગયે પાલવે પણ નહિ. તેથી તે સ્વતંત્રિ છે.

તેવીજ રીતે આપણને ગોત્ર પ્રત્યક્ષ છે, સ્મરણુમાં છે. અને તેનું બંધન પગપૂર્વથી કમુક્ષ કરેલું ચાલ્યું આવે છે, અને પાળવામાં આવે છે. તે આપણા આદ્ય ધર્મની નિશાની છે ગોત્રથીજ જણાય છે કે તમે મૂળમાં શુદ્ધ નથી અગર બીજી કોઈ અન્ય વર્ણ નથી, પણ દિજ છો. અને દિજમાં તમે વૈશ્યો-વણિક છો તે તમને પ્રત્યક્ષ છે. હાલમાં ઉપનયન સંસ્કાર બાદ કરતાં બાકીના સંસ્કારો, રૂઢિવાજો પૂર્વની કલ્પના વેદ સંસ્કાર પ્રમાણુજ જોવામાં આવે છે.

કદિ તેમાં સામાન્ય ફેરફાર થયા માત્રમ પડે છે તે સર્વ રાજ્ય-ધર્મ અને વિદ્યાની ઉત્ક્રાન્તિને આભારી છે. પણ તેથી મૂળ પરિશિષ્ટ રિવાજને કાંઈપણ હાનિ પોહોતી જણાતી નથી. તે એ કે—

૧. વરનું ઉઘાડે માથે અને ઉઘાડે શરીરે ઉધણનું.
૨. લગ્નવિધાનમાં વાલનો ઉપયોગ, ૩. લગ્નવિધાનમાં ગોત્રાચાર અને કોટયર્ડની સ્થાપનાનો મુદ્દો. ૪. ગોત્રાનું સ્મરણ અને તેનું અધન

ઉપરોક્ત ચાર મુદ્દાઓ હાલ તમને પ્રત્યક્ષ છે. તેનો વિચાર કરતાં વેદ સંસ્કાર જોડે તેનો મેળ લાગુ થાય છે. હાલ જો કે તમને કોઈપણ જાતનો સંસ્કાર નથી તે જરૂર પણ મૂળમાં શું હતું તે જણાવનાર ચિન્હો હવે તમને વળગી રહેલાં છે. તેથી તેનો સ્પષ્ટ અને પુરતો આધાર શાસ્ત્રથી પ્રતિપાદન થાય છે.

ઉપરોક્ત ચાર મુદ્દાઓનું પરિક્ષણ કરીએ, તે પૈકી ગોત્ર સ્મરણ અને કોટયર્ડ પ્રત્યક્ષ છે. બાકી રહ્યાં છે મુદ્દાઓ.

લગ્ન જેવા ધર્મકાર્યમાં વર ઉઘાડા માથે અને શરીરે ઘોડા ઉપર બેસે તેમજ લગ્નમાં વાલનો ઉપયોગ થાય; આ બે મુદ્દાઓનો ઉપયોગ આખી ખડાવતા જાતિના ઘેર ઘેર થતો જોવામાં આવે છે. એટલે આખી જાતિએ—સર્વમાન્ય તે રિવાજ ગણેલો છે માટે તેનું કારણ પણ સર્વમાન્ય થાય, તેનું હોવું વ્તેષ્ટ. કદિ આપણે લોક ગાથાને પ્રમાણ માનીએ કે “ ભય પ્રાપ્ત થવાથી વરકન્યાને એક કોનગડામા લેઈ જતાં ઝાંખરા ભરાવાથી મસ્તકનું વસ્ત્ર પડી ગયું અને

વાલના ખેતરમાં લન્નવિધિ થઇ તેથી બીજા ધાન્યના અભાવે, તે જ ખેતરના વાલ લેઇ તેની દાળ પીરસવામાં આવી.” (જોત્રો. ૧૩૩) આ લોકગાથાનો વિચાર કરીએ તો યુ-ક્તિવાદથી તે પ્રમાણભૂત થઇ શકતી નથી.

૧ માણસમાત્રને, ભય અને તેનાં કારણો તેમજ ભય વખતની લીધેલી ભોગ્ય વસ્તુને, ના ધલાજેજ વશ થવું પડે છે. ભયમાં થયેલી વાત-ભય ગયા પછી કહેતાં સાબળતાં ન્યારે કેમકેમી આવે છે તો, ભયમાં વાપરેલી વસ્તુનો કાયમ*માટે અગિકાર કરે તે બનવા સભવ કેમ મનાય ?

૨ કદિ આવા ભય વખતે બે ચાર ઘેર આવેા પ્રસંગ બન્યેા હોય અને તેમને દુ.ખ ખમવું પડ્યુ હોય, પણ કાંઈ આખીય જ્ઞાતિને તેમ બન્યુ સંભવે નહિં. તો આખી જ્ઞાતિ ને ભયરૂપ કાળતું કાયમ સ્મરણ રાખવા ઇચ્છે અને તે રિવાજ ગ્રહણ કરે તે યોગ્ય જણાતું નથી.

૩ કદિ સ્મરણ રાખવા ઇચ્છે તો ભયને અનુભવનાર અગર તેના જોત્રવાળા રાખે પણ બીજા વગર ભયે-ભયનુ સ્મરણ રાખે તે મનુષ્ય સ્વભાવથી વિરૂદ્ધ છે. સામાન્ય માણસે આચરેલું સર્વ માન્ય થતું નથી. પણ મહાપુરૂષે આચરેલું સુખ દુ.ખવાળું પણ સામાન્ય માણસેા આચરે છે અને સર્વમાન્ય થાય છે. માટે ગાથા બંધબેસતી નથી.

૪ પરણવા જતાં વરના માથેથી પાધડી ઝાડીમાં ભરાઈ ગઇ તેથી ઉધાકું શિર થયું તો શરીર ઉપરનો જામે ક્યાં ગયો ? તે પણ ઝાંખરાંમાં ભરાઈ ઉતરડી ગયો હોય તો મુદ્દામાલતો રહે. કદિ પાધડી પડી ગયા પછી અંજરખો,

જામો, કાઠી નાંખી સુધારણા કરી તેમ માનીએ તો, તે હિંદમાં રિવાજ નથી. ઘરની જહાર ઉઘાડે માથે ફરવું તે અપશુકન મનાય છે. પડેલી પાઘડી પાછી માથે મુકવી અને શરેણે જામો સુધારી પહેરવો તે સુધારણા કહેવાય, માટે જામો હાંચ તો પાઘડી અને પાઘડી હાંચ તો જામો પેહેરવાનો રિવાજ આવા સારા પ્રસંગમાં પ્રસસ્ત છે, માટે ગાથા બંધ બેસતી નથી.

૫. વાત્રના ખેતરમાંથી વાલ લેઈ પીરસવામાં આવે તે જહીક અને ભયના લીધે બનવા જોગ છે, પરંતુ વાલ પીરસવાનું વાસણ તેના ઉપર ધી, ખાડ કાણુ લાવ્યું ? જેણે ધી-ખાડ-થાળી લાવવામાં કાળજી કરી તે કસાર કરવાનું ધાન્ય સુલી જાય તે કહેવું યુક્તિવાદ નથી. ખેતરમાં વાસણ જદા પાંદડા મળી શકે પણ તે પાંદડાનું ચિન્હ કાંઈ પડતું નથી વરકન્યાને હોમવાનું દ્રવ્ય ડાંગર-ચોખ્ખા ધી જોઈએ તે પણ લાવેલું માલમ પડે છે. તો આ વસ્તુ કાણુ લાવ્યું ? જે લાવવામાં આવે તો બધી વસ્તુઓ લાવે અગર ન લવાય તો એકે ચીજ હોવી ન જોઈએ. અને જે વખતે ભયના લીધે ખેતરના વાલનો ઉપયોગ કર્યો ત્યાં જીજી વસ્તુમાનતા અભાવ હોવાથી જીજી વસ્તુ વડે એટલે જે જે વસ્તુ જોઈએ તે તે જદલે જીજીજ કાઢક હોવી જોઈએ. પણ તેમાં વાત્ર સિવાય જીજી વસ્તુ લીધી જણાતી નથી. અને કદિ પાછળથી રિવાજમાં થાળી ધી ખાડ ચોખ્ખા ડાંગર વિગેરે વાપરવામાં લીધું એમ માનીએ તો તે વખતે વાલ પણ ફેરવવામાં તેમને શું વાધો હોય ? કેમકે વાલ તે કાચા બનાતા નથી અને ધી ખાડ વ્યર્થ ઉપયોગ થાય છે. પણ તે વાલ ફેરવેલા કે દ્રવ્ય ફેરવેલું જણાતું નથી. માટે ગાથા બંધ બેસતી નથી.

જો લોકગાથા અળવત્તર જળુતી નથી તો આ રિવાજ ત્યારે આખીય જ્ઞાતિએ સ્વિકાર્યો છે તો તેનું કારણ શું? મહત્તમ હોવું જોઈએ અને જો મહત્તમ છે તો તેનું વિશેષપણ માત્રમ પડે છે અને 'વિશેષ' છે તો અસાધારણ પ્રમાણ જોવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

સર્વને માન્ય થાય તેવી, એ વસ્તુ હોવી જોઈએ કે તે વસ્તુમાં સર્વનો સામાન્ય શુભ હેતુ રહેલો હોય. શુભ હેતુ અને ધર્મ, જે ધર્મથી વિશેષપણને પામી, તેના આચરનારને શ્રેય પ્રાપ્ત કરી આપે તે. આવે! ધર્મ ગુણ અચર શિષ્ટ જનોથી પ્રાપ્ત થયેલો હોય છે. તેથી તે સામાન્ય ધર્મમાં વિશેષપણે સર્વ જ્ઞાતિ કબુલ કરે છે.

કિંવાડા માથે અને શરીરે પગલુવા જવું તેવા રિવાજ કાલ નાગર અને ખડાયતા બ્રાહ્મણ સિવાય ખીજ જ્ઞાતિઓમાં નથી. આ રિવાજ તમને પ્રત્યક્ષ છે. એટલે તમે પણ તેમજ કરો છો. તો આ બ્રાહ્મણનો રિવાજ તમારામાં ક્યાંથી? શું તમે બ્રાહ્મણ છો કે ગોત્રોત્પત્તિ પ્રમાણે અવૈદિક શરૂ છો? તે ધ્યાનમાં ઉતારશો.

વાલનો કંસાર આખા ભરતખંડમાંની કોઈપણ હિંદુ વર્ણમાં થતો હોય તેમ જળુવા કે સાંભળવામાં નથી. તે આ રિવાજ તમને શી રીતે પ્રાપ્ત થયો? ધરગચ્છ માનેડું કોટર્યક મહાત્મ્ય વાચ્યુ છે. વાલનો ઉપયોગ તમને પ્રત્યક્ષ છે અને કોટર્યક મહાત્મ્ય પણ "નિષ્પાવ" વાલ થીજ કરવા કહે છે. તો તે જોડું શી રીતે હરે છે? તમારો રિવાજ શું છે તે કેમ જોડો દરશે! માટે હવે પ્રથમ તે મહાત્મ્યનો વિચાર કરીએ.

इयान्विशेषस्तु निष्पावखंडैस्तु चरुविधेयो
 सर्वमिदंविधेय । “आ उपरांत विशेषમાં નિષ્પાવના
 કકડા કરી ચરુ બનાવી આ સર્વ કરવું ” આ વાક્યમાં
 विशेषस्तु અને निष्पावखंडैस्तुનો સંબંધ છે. વિશેષ-
 પણે નિષ્પાવ લેવા. નિષ્પાવનો અર્થ “ શુદ્ધ કરેલું અન્ન ”
 અને “ વાલ ” અને થાય છે. આપણને વાલની રૂઢી
 પ્રત્યક્ષ છે માટે વાલજ અર્થ લેવા બ્લેઝ. પદમાં ચરુ
 રાખે છે તે દેવ માટે આહુતિ આપવા રાંધેલા અન્નનું
 સૂચન છે. તે ચરુ યાજ્ઞિક ભાપાનો છે. કસાર કરવો તે
 લૌકિકમાં આખા અગર ઘઉંનો રાંધીને થાય છે. પણ
 વાલનો કસાર બનાવવાનો કાઠ કાણે રિવાજ નથી.
 માટે તમારા માટે તે વિશેષરૂપે કહેલું છે—કસાર કરવા
 માટે નહિ આસપાસનો સંબંધ વિચારતાં પૂર્વલોકમાં
 अन्यत्सर्व तु कर्तव्येयथान्येषांतथैवतत् । ‘ બીજું
 ગદું બીજાની માફક કરવું ’ એટલે જેમ બીજા બધા
 રે છે તેમ લગ્નવિધિમાં કસાર વિગેરે જે કરવાનું હોય
 તમ તો કરવું. પણ વિશેષમાં નિષ્પાવનો વધારો કર્યો છે.
 અને તેનો ચરુ બનાવવો, આટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.
 કમકે આ વિશેષરૂપ શા અર્થ માટે, કયા આધારે અને
 કેમ બેઠાં બેઠાં કરી છે, તેવા પ્રશ્ના તરતજ આપોઆપ
 હજા થાય છે. આ પ્રશ્ના લગ્ન પ્રસંગના હોવાથી લગ્ન
 વિધાન તપાસવું પડે. જે લગ્ન વિધાનમાંથી મળે તેજ
 આ વાત બધેંસતી ગણાય. હાલમાં વૈષ્ણવ અને શ્રીરે,
 જે વિધિ થાય છે તેમાં તો ઉપરની કાઠ વાતનો સમાવેશ
 નથી ત્યારે હવે વૈદિક સંસ્કાર જોવાનો રહ્યો.

હનિવિધાનમા વર અને દન્યા. દાના એ ત્રણ પાત્રો છે. તે ત્રણને બે વસ્ત્રથી ત્રીણું વસ્ત્ર ધારણ કરવાનું નથી એક કટિવસ્ત્ર ત્રીણું ઉપવસ્ત્રઃ (ઓઢવાનું). આ બે વસ્ત્ર ધારણના બે મંત્રો છે. પાઘડી અગરખું પેહેરવા મંત્રો છે. આ રિવાજ વેદસંસ્કાર વાળાને છે. અને એક કક્ત વૈશ્યમાં તમને છે. ક્ષત્રિ, અન્ય વૈશ્યો, ગ્રામોમાં પાઘ અગરખો પહેરવા પડે. એટલે આ રિવાજ વૈશ્યમાં તમનેજ છે તો તમે વૈદિક કે અવૈદિક છો તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિચારી જુઓ. અને પૂર્વના વેદસંસ્કારનું મનન કરો. વચગાળે અવાહનંતર કેન્દારની કાંઈ અપેક્ષિત વિચારણા તમને જરૂર છે ! હવે વાતના કકડા કરી ચરૂ બનાવવો તે કસાર માટે કરવાનું મન્ય નથી કેમકે **મર્વમિદંવિધેય યથાન્યેષાંત-થેવતત્ ।** બીજા બધા જેમ કરે છે તેમ મર્વ વિધિ તે પ્રમાણે કરવો ” પણ આ ઉપરાંત “ **ઇયાન્વિશેષસ્તુ** ” વિશેષપણે કરવાનું જે વિધાન છે, કે જે બીજા કોઈપણ કરતા નથી, ફક્ત તમારેજ કરવાનું તે “ વિશેષરૂપ ” છે. કસાર સામાન્ય વિધાનમાના એક છે, એટલે વાતનો કસાર કરવાનું નથી. તેમ કાયા વાતની દાળ ઉપર થી ખાંડ બ્યર્થ નાખી ખાવામાં પણ નિરૂપયોગી, શારીરિક શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ કસાર કરવાનું પ્રત્યોધન હોય તેમ સંભવતું નથી. માટે આ મુદ્દો વેદસંસ્કારમાં છે કે કેમ, તે તપાસીએ.

સંસ્કાર જોતા મંડપમાં અગ્નિનું સ્થાપન જોઈએ તે હાલ થતું નથી. પણ અગ્નિ સાક્ષી વગર હસ્તમેળાપ વિધિ અયથાર્થ છે. હાલ સર્વ વર્ણમાં મંડપમાં અગ્નિ સ્થાપનનો લોપ થયો છે. દાતા-દન્યાદાનમાં હસ્તમેળાપ

રાવે તે વખતે વરને બોલવાના મંત્ર છે તેમા કામદેવની
તુલિ છે. કોડ્દાત્...કામાયાદાત્ । (વેદ. ૧૧)

તે પછી વરકન્યાને પ્રાન્નશેા “કાચન વર્ષણુપ” આશીર્વાદના
મંત્રો બોલે છે સયઃ કામયેત મહત્પ્રાપ્તુયામિતિ આરમ્ભ
કરી અગ્નિમાસીનો વંશજ્ઞપતિ । સમાપ્તિ થાય છે, આ
પછી તે મંત્રોના દૃષ્ટાની શિષ્યપર પરાની વશાવલી આપે
છે, અને તેના વિધિ છે.

આ મંત્ર લગ્નવિધાનમા બોલવા માત્ર છે. પણ તે
કાલ બોલવામા આવતો નથી, તેના પણ લોપ થયો છે.
આ મંત્રનો અર્થ એવો છે કે જે માણસ અપાર સપત્તિ
હવે, વશ કાયમ હવે, આયુષ્ય હવે તેણે વ્રતમા
આચરવાના છે. ગુરુની સાનિધ્ય વગર આ વ્રત થઈ શકતુ
નથી, માટે ગુરુની પરંપરામાં રહી પ્રાપ્ત થવું જતકએ. તેવા
મહિમા બતાવ્યો છે. આનું બીજુ નામ “મૃતસંજ્ઞવનિ”
વિદ્યા કહેવામાં આવી છે. આમા દશ ધાન્ય લેવાનાં છે.
આખા-જવ-તલ-અડદ-ચણા-કાંગ-ચઉં-મગુર-વાલ અને
જળથી તેને એકઠાં ખીસી કાસાના અગર ઉમ્મરના વાસણમાં
ભરી તેમા ઘી, મજ અને દહીં નાખી મેળવવું.
બીજે દિવસે લગ્ન વખતે અગર કામ સારા યોગમાં
અગ્નિતુ સ્થાપન કરી તેમાં તે મંત્રો વડે ધીની આદ્ધનિઓ
આપવી. હોમતાં વર્ષણુ ધી પેલા વાસણમાં ટપકવા દેવું.
દોમ પૂર્ણ થાય પછી તે બધા ધાન્યતુ મથન (વલોવવું)
કરવું. તેમાથી જે અત્વ નીકળે તે અમૃત છે. સુકા ઝાડને
પણુ શિંચવામા આવે તો, તેને પણ નવાં પાંદડાં અને
શાખાઓ પ્રાપ્ત થાય છે તો પછી મનુષ્ય માટે શુ કહેવું :

તેનું તે ફળ છે. આ વિદ્યા, ગુરૂ વગર કોઈપણ સાધ્ય કરી આપે અગર તેની મેળે પ્રાપ્ત થાય એમ જણાતું નથી. તેમ સદાચારી પુત્ર અને નિરતર સેવા કરનારા શિષ્ય સિવાય કહેવા સખત મના જણાવી છે. આ મંત્રની સિદ્ધિ-તેની પૂર્ણતાએ અવપ્રમા “સ્ત્રી” દર્શન જણાવ્યું છે. આ વિદ્યા અંદોગ્ય, બૃહદારણ્ય, અને લગ્ન સંસ્કારમાં પૂણું રીતે આપેલી છે. માટે જોઈ ખાત્રી કરવી. આમા ધાન્ય કાન્ય લેવાનું છે. તેમાં થી-મધ નાખવાનું છે, અને વલોવી તેનું સન્ય કાઢવાનું છે. તે સત્વ “મંથ” નામે પ્રમિદ્ધ છે. નિરતર ખસે રહેનારા એવા તમોને, તમારા મહાન સમર્થ ગોરો વડે, દુનિયાનો કયો પદાર્થ દુર્લભ છે ? કોઈ નહિ. દુનિયાના દુર્લભ પદાર્થ અને મોક્ષ, સમર્થ ગુરૂજ વડે પમાય છે. તેમાં કોઈ શક નથી. આ મૃતસંજવન વિદ્યામાં એક તમારા ગોરના, જનક ગોત્રના પ્રવર્તક છે. (બે. પુ. ૩૭) જે ગોત્રોત્પત્તિ ખરું કહેતી હોય કે “નાગર આત્મણો જ્યા જતા ત્યાં વણિંકો પણ તેમની પાછળ પાછળ જતા અને રહેતા” તેનો અર્થ એજ કે તેઓ ગુરૂની શુશ્રૂષા સારી કરતા. તે બદલ ગોરો તમને તમારું શ્રેય કરવા ઇચ્છે તે બનવા જોગ છે. અત્યંત સમૃદ્ધ યજ્ઞમાનો થાય તે ઇચ્છવા જોમ છે, તે તમને કોટયર્ક સ્થાપના વખતે ખડાયતા શબ્દથી અકિત કરી, આ વિધાન વિશેષણે આખી જ્ઞાતિમાં લગ્ન પ્રસંગે કરવા બધન થયું અને સર્વમાન્ય થયું. એટલે ખડાયતા કામ સ્વતંત્રપણે કહેવાઈ તે વખતથી આ રિવાજ દાખલ થયો છે. હવે રહ્યો એક સવાલ, કે મંડપમાં કરવાની નિધિ ચોરીમાં કેમ આવી અને દશ ધાન્યને બદલે એક વાલ કેમ રહ્યો ? ભરતખંડમાં પરદેશી રાજ્ય-પર ધર્મ અને વિદ્યાની

કાન્તિ જ્યારે જ્યારે પ્રયત્ન થતી તે વખતે દરેક શાસ્ત્રી
ક્રિયાઓનો પણ ફેરફાર કરવો પડેલો જણાય છે. તેમ જ્યારે
તમેએ વેદોક્ત સંસ્કાર ત્યજી દીધો તે પણ એક મોટામા
નોટી હાનિ થયેલી છે. આ હાનિ થયા છતાં પણ પૂર્વનો
રિવાજ કાઢક અંગે રહી જાય અને શાસ્ત્રકારોએ લગ્નવિધિ
પણ ફેરવી, મહાપ્રભાં અગ્નિ સ્થાપન કાઢી નાંખ્યું. અને
નારીમા કરવા રાખ્યું. એટલે જ્યાં અગ્નિ સ્થાપન ત્યાંજ
આ મથ વિધિ થઈ શકે. નિષ્પાવનો "પવિત્ર અન્ન-ખળામાં
એકકું" કરી ઉપણેલું અન્ન તેમજ વાત્ર ખીન્ને અર્થઃ થાય
જ. એક નિષ્પાવનો અર્થ યજ્ઞ વાત્ર લેવાથી પણ સર્વધા-
ન્યનો તે વિષે સંગ્રહ થવાથી વાત્ર અર્થસૂચક બને છે
તેથી સમયાનુકૂળ વિધિમા વાત્રજ એક ગાખી-મંથ વિધિ
પ્રમાણે કાચુંજ ગાખી-તેમા ઘી અને મધ બદલે ખાડનો
ઉપયોગ થયો. મહાપ્રભાં વિધિ ચોરીમા થતાં એક મથ
ખીન્ને કસાર બતાવવાનો, તે બને અગ્નિમા હોમવાનાં
લેવાથી, એકનો લોપ કરી પ્રથમનું મથન ચિન્હ કસાર
તરીકે બોલાયું. ખરો કસાર તો કરવાનો ખાટીમાંજ છે.
તે વાત બ્રાહ્મણ રહેલી છે. જે સુધારણા કરવામાં આવે
તો ચાખાનોજ કસાર તમને યોગ્ય છે. હાલનો વાલની
જાળ પલારી જે કસાર પીરસવામાં આવે છે તે કસાર
નથી તેમ સાદી ખુદ્દિવાળો પણ કળુલ કરે નહિ, તેમ તે
ખવાય તેમ નથી. કાચું અન્ન છે. માટે કસાર તરીકે સર્વથા
ત્યાગ કરવાનું છે, અને જે કસાર લોપ થયો છે તેજ
ખરો કસાર, રાધેલા બાત ઘી અને ખાંડ પીરસવાના છે,
તે સર્વ બાધઓ ધ્યાનમાં લેતા અને સુધારણા કરશે
એમ હૃદયું છું.

ઉપરોક્ત સંસ્કારના ચિન્હો તમને ઝાંખા ઝાંખા પણ દૃષ્ટિ ઉપર રહેલા છે. તેથી ખાત્રી થાય છે કે આ પ્રમાણેથી તેમજ ગોત્રોત્પત્તિએ આપેલા ટેકાથી તમે શુદ્ધ અને વૈદિક ગોત્રવાળા છો તે નિર્વિવાદ છે.

ગોત્રોત્પત્તિ છેડે ‘ગુ’ અગર ‘ણ’ મૂકાયો છે તેનો અર્થ બેટ પુસ્તક નિશ્ચયાર્થે કરે છે, તે ગોત્રોત્પત્તિ ખોટું ઠરાવે છે. વાત ખરી છે કે બૂલ ટાઢવી રહેલ છે, સમજવું દુર્ધટ છે. બેટ પુસ્તકે છટ્ટીનો પ્રત્યય માન્યોજ નથી. છટ્ટીનો પ્રત્યય માને અને તે પ્રત્યય ક્ષેપ લેવામાં આવે તો બોલાતાં ગોત્રો સરદૂત ગોત્રો સાથે મેળ ક્યાંથી લઈ શકે ? કેમકે તેમાંથી છેલ્લો અક્ષર ઉઠી જાય તો ગોત્ર નામ બોલવામાં ભંગ થાય માટે તે અધાર્ય છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે પદાંતે રહેલું ‘ગુ’ અગર ‘ણ’ માં રહેલો ઉકાર અથવા આકાર અવધારણાર્થે છે. તેથી તે નિશ્ચય બતાવે છે અર્થાત્ ગુદાણુ તે ગદાયન બતાવવા માટે તે દર્શાવે છે. (ભિ. પા. ૧૬)

ગોત્ર વિષય, ધર્મશાસ્ત્રથી પ્રત્યક્ષ વર્તમાન રૂઢિવાજથી ગોત્રોત્પત્તિ અને સમીક્ષાનાં વચનોના પુરાવાથી સિદ્ધ થયો છે કે આપણા ગોત્ર વૈદિક છે. શાખા-પ્રવરવાળાં છે. તેથી આ સિદ્ધાંત બેટ પુસ્તકને પુષ્ટિ આપે છે. જે સવાલ “ગોત્રો શાસ્ત્રથી છે કે કલ્પિત !” તેનો જવાબ સમસ્ત જ્ઞાતિના પ્રતિનિધિ એવા તંત્રીએ છેલ્લી પરિષદમાં યોજેલી કમીટીના ગુલનાત્મક વિચારે એકમત થઈ નિર્ણય આવે છે કે “ખડાયતાનાં ગોત્રો શાસ્ત્રથી ખરાં છે અને વિશુદ્ધ છે.”

ૐ શાન્તિ:

ગોત્રજ્ઞ દેવી

[સર્ગ ચાથો]

હવે આગ્યું ગોત્રજ્ઞ મંદિર. સમીક્ષા-ગોર માટે શોચનીય અને આન્તિમય સ્થિતિ સૂચવે છે. વાત ખરી છે કે ગોરપણુ દૂષ્યજીવન છે. સાક્ષાત અવતારી પ્રભુ રામચંદ્રજી અને અત્મનિષ્ઠ તેમના ગોર વશિષ્ઠજીના સવાદમાં વશિષ્ઠજીએ ગોરપણુ માટે તેમજ કહ્યું છે દૂષ્યજીવનં પૌરોહિત્યં વિગર્હ્યમહંજાને તવસત્રંધાંકાંક્ષયા...ગર્હિતમપિ પૌરોહિત્યમકાર્યમ્ ॥ “હે પ્રભુ” પુરોહિતપણુ વડે જીવવું તે નરકને આપનારું છે, તે હું જાણું છું. પણ તમારા સંબંધની ઇચ્છાથી, નિંદા કર્મ છતાં પુરોહિતપણુ મેં કર્યું છે. જ્યાં સાક્ષાત ઇશ્વરી અવતાર અને અત્માના પુત્ર વચ્ચે જ્યારે ઉપરોક્ત પદ લખ્યું થાય છે તો અમે ગોરો અને આપ યજ્ઞમાનો માટે તો શું સમજવું ? આમ છતાં ગોરો અજ્ઞાન છે તે વાત ખરી છે. પણ ગોરોની અજ્ઞાન દશા કેમ થઈ, તેનો ખ્યાલ કોઈ કરતું નથી. ૨૧૦૦૦ હજારની રાત દિવસ સેવા કરતાં નિર્ગંતે ઉઘવા પણ અવકાશ મળતો નથી, આલોકના કોઈપણ ગુપ્તને તે જોતો નથી. બણવા બેઠો હોય કે સંધ્યાગાયત્રી કરતો હોય તો પણ જ્યાં યજ્ઞમાનો તરફથી બોલાવવા આવે ત્યાં સંધ્યાગાયત્રી કે બણવામાં ચિત્ત કમ્બુલ કેમ કરે ? કોઈને સુહર્ત જાય, કોઈને કોર્ટમાં જવું હોય, કોઈને દુકાને જવું હોય ત્યાં સંધ્યા-અધ્યયન કરવું કે યજ્ઞમાનોની મરજી સાચવવી ? મરજી સાચવવામાં જ ગુણ રહેશે છે. આજકાલ વિધાને કોઈ પૂછતું નથી. ગોરને

સારી રીતે આવડત હોય પણ જે યજ્ઞમાન પ્રવૃત્તિવાળો હોય તો તેને ગોરના ભણતરની કાંઈ જરૂર નથી. તેને તો લૌકિક પ્રતિષ્ઠાની જરૂર છે. એટલે વિધિ-અવિધિનો તેને ખ્યાલ નથી. પછી ગોરનો દોષ કાઢવો તેમાં શી વાર લાગવાની ? આશ્રિત માણસો હમેશાં લાચાર છે. આશ્રય આપનાર યજ્ઞમાનોને કાંઈ કહી શકાતું નથી. યજ્ઞમાન વૃત્તિ કરનારા સમસ્ત બ્રાહ્મણ વર્ગનો આ પ્રમાણે ઘાટ છે. જે બ્રાહ્મણો નિરપૃહ હતા તે હાલ તમારે ત્યાં રખડે છે. તમારો આશ્રય કરી તમારા કામમાં ગુ થવાથી અભ્યાસ છૂટી ગયો તે તમારે કયુક્ત કરવું પડશે. તમારા માટેજ તમારો આશ્રય લીધો છે. તમારો ધર્મ સત્યવચા-તમો શૂદ્ર ન થઈ જાયો તે જાળવવા માટેજ તપ-સ્વાધ્યાય મૂકી દેઈ તમારા ઘરના ગુરૂ બની રહ્યા છે. તે હવે ગુરૂના ગોર થયા છે અને ભવિષ્યમાં ગોલા ન કહેવાય તો ભાગ્ય ! સર્વ યજ્ઞમાનવૃત્તિ કરનારાઓનો અવંશ થઈ ગયો છે. વર્ષે એકાદ બે દિવસ તાળા વમાય છે. આખા હિંદમાં ભાગ્યેજ ૧૦૦ ઘર હશે. યજ્ઞમાનવૃત્તિ કરવાથી શુ શાયદો છે તે સર્વની જાણમાંજ છે. તેમ પરલોક માટે તો વશિષ્ઠ મુનિએ કહી મૂકેલું છે. માટે આપ દુહો અગર ન કહેા પણ ગોરોને તે સર્વ પ્રત્યક્ષજ છે, તે ઝોછી શોચનીય સ્થિતિ નથી. પણ કરવું શુ ? લખ્યો હશે તેની તેમજ અભણ ગોર હશે તેની પણ તેજ સ્થિતિ છે. દિગ્ધિ ગોત્રના મંત્ર માટે ખાસ બેટ પુસ્તક કત્તાને શોચનીય સ્થિતિમાં ગણ્યો હોય તોપણ તે ગોર વર્ગનોજ છે, એટલે આશ્રિત આશ્રયિ ભાવમાં કાંઈ બોલવાનુજ નથી. સમીક્ષા જેવું થવાય નહિ. ગોત્ર સમીક્ષા કહે છે “ આમાં દેવી શબ્દ

છે તેનો ગોત્રજ્ઞ અર્થ કયો છે તે ખોટો છે. વર, પોતાની કન્યા, સ્ત્રીને કહે છે. જૂનાં સંસ્કૃત નાટકો વાંચ્યાં હશે તેઓ જાણતા હશે કે 'દેવી'નો અર્થ 'આર્યા' અથવા મુધરેલી સ્ત્રીને સંબોધીને વપરાતો. આમા દેવી શબ્દ માતૃકા દેવીને સંબોધીને છેજ નહિ.' (ગા. સ. ૨૯)

વાહ! યજ્ઞમાન! આપ તો બાપાવિશારદ વિદ્યાધિકારી એટલે તેમજ કહેા. ગોર તેટલું બખ્ખો ન હોય તેને આવા અર્થ કેમ આવડે? કન્યાને સ્ત્રી કહેવી તે ગોરની શુ યુજ્જશ 'દેવી તે સ્ત્રી એતો ગોર કેમ અને શી રીતે કહે? નાટકો વાંચ્યા હોય પણ કન્યા તે સ્ત્રી અને સ્ત્રી તે દેવી એવું નાટકકાર કેમ લખે? મા તે વડુ અને વડુ તે મા એવું અનાર્થ પણ કેમ કરી બોલે? તેમ પારકી દીકરીને સ્ત્રી કહેતાં જમ કેમ ઉપડે? આવું ગોરથી કેમ લખાય વાડ?

એટ પુસ્તકે જે વચનો પોતાના અથ પ્રયોજનમા લખ્યા છે તેથી તમને રીસ ચઢી છે. એટલે હવે તમને બોધ કરવા તે પણ બ્યર્થ છે. પણ તમારે સમજવું જોઈએ કે કન્યાને સ્ત્રી કહેવાય નહિ. જ્યાસુધી દાતા કન્યાનું દાન કરતો નથી, અગ્નિ સાતી થયા નથી, હસ્તમેલાપથી માંડી સમપદી સુધી ટાઈ ક્રિયા પૂર્ણ થઈ નથી ત્યાંસુધી કન્યા, સ્ત્રી તરીકે બોલાયજ નહિ. તેમજ દેવી શબ્દ પણ વપરાય નહિ. આર્ય પુરુષો કન્યાને દંદિપણ દેવી શબ્દ વાપરે નહિ. તેમ કન્યાને દેવી અગર સ્ત્રી કહેવું પ્રાપ્ત થતુંજ નથી. કેવળ કન્યા શબ્દથીજ વ્યવહાર થાય. ધારો કે વસ્ત્ર મોકલતાં વર કન્યાને દેવી, સ્ત્રી તરીકે જાણી

શબ્દ વ્યવહાર કરે, દરમિયાન જો વરને અન્નકળ થઈ તો ત્યાંથી તેને ઘેર પાછો મોકલવામાં આવે તો પછી સ્ત્રી તરીકે દેવી ગણેલી કન્યાની શું ગતિ? અન્નકળ થયેલા વરની સ્ત્રી થયેલી તે દેવીને બીજો કેમ ગ્રહણ કરશે કન્યાદાતાને આ પ્રસંગે શું કરવું? તેમ શાસ્ત્ર પણ આવી ઉભું રહે, તો આ કન્યા છતાં દેવી થવાથી શું પરિણામ આવે? આપ વિદાને આ વેદમંત્રનો યુક્તિવાદ આર્યબુદ્ધિન ઘટતો ક્યો નથી. નાટકકારો સુધરેલી સ્ત્રીને દેવી શબ્દો વાપરતા તે અર્થ અત્રે અસ્થાને છે. સુધરેલી સ્ત્રી ચાતુ જમાનામાં કહેવાય છે. તત્વને જાણનારી સ્ત્રી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને આર્યો દેવી શબ્દ વાપરતા. પતિ માટેજ પવિત્ર અને સર્વસ્વ પતિ માટેજ ત્યાગ કરનારી દેવી કહેવાનેજ યોગ્ય છે. પણ આ પ્રકરણ તો ગોત્રની દેવીનું અને લગ્નવિધાનમાં કન્યાનું છે. તેમાં બળતી વાત દોડી છે તેથી તે યુક્તિવાદ અનાય છે.

હવે યુક્તિવાદ જોટો પડ્યો તો બીજી રીત વ્યાકરણની છે. ભેટ પુસ્તકે કરેલો અર્થ જોટો હરાવે છે. તેથી હવે તે શ્લોકનો અર્થ જોઈએ આમાં દેવી શબ્દ ગોત્રના માટે વપરાયેલો છે કે કન્યાને માટે વપરાયેલો છે તેટલું શોધવાનું છે. ઉદાહરણ ભેટનું પાનું ૪૨-અથવા ગોત્ર મહીક્ષા પાનું ૨૬ શ્લોક પૂર્ણ આપેલો છે. શ્લોકમાં જ્યાં દેવી શબ્દ છે તેટલાં પદ લેઈએ. “તાસ્ત્વાદેવીઃ” આનાં પદ પાડીએ. તા. ત્વા દેવીઃ આ ત્રણ પદ પડ્યાં. પ્રથમ તાઃ સ્ત્રીલિંગે પ્રથમા બહુવચન છે. તેનું વિશેષ

દેવીઃ છે તે પણ સ્ત્રીલિંગે પ્રથમા બહુવચન છે. આ
છાંદસ પ્રયોગ છે. સાદા સંસ્કૃતમાં દેવીઃ બીજી બહુ-
વચન છે. ત્વા તને સ્ત્રીલિંગે બીજી એક વચન છે,
તેનું વિશેષ આયુષ્મતિ સંબોધન સ્ત્રીલિંગે એકવચન છે.
હવે આમાં આયુષ્મતિત્વા એકરૂપે બીજી એકવચન અને
તાદેવીઃ પહેલી બહુવચન. હવે કર્મધારક એકવચનનો
સગપ્ત બહુવચન કર્તા સાથે જોડાય નહિ, તે આશાધાર-
ણનો છોકરો પણ પાચ પાનાં શીખેલો હોય તે સમજી શકે,
તો ગોરને શોચનીય સ્થિતિમાં મૂકનાર તો વિદ્યાચ્છિન્ન
છે, ત્યારે શું સમજવું ?

શ્લોકના પ્રથમ પદે યા. પહેલી બહુવચનથી પણ
શ્લોકનો સંદર્ભ સમજી શકાય તેમ છે. તેમ યુક્તિથી પણ
સમજાય તેમ છે કે વર એટલે કન્યા માટે વસ્ત્ર મોકલે
છે. એટલે કર્મધારક એકવચનનો સગપ્ત બહુવચન કર્તા
સાથે થઈ શકે નહિ. જે માણસ પાણિનિ નિરૂક્ત શતપથ
કંડસહિતા પૈતરયના વણા દાખલા (ગો. સ. ૭) આપે,
તે આવું સાદું વ્યાકરણ ન સમજી શકે તેવું કેમ મનાય ?
આ શ્લોકમાં દેવો શબ્દ કન્યા માટે નથી. દેવી બહુવચન.
પ્રથમા, અને ત્રીજો પુરુષ છે. છાંદસ પ્રયોગમાં દીર્ઘરૂપ
થાય છે, તે કર્તારૂપે છે. તેનાં સર્વનામ યાં અને તા.
આ શબ્દો પદોમાં આવેલાં છે. દેવીનું ક્રિયાપદ સંવચન્તુ
છાંદસ પ્રયોગથી સંવચસ્વ પદને લીધે થાય છે. સંવચસ્વેતિ
તિડાં તિડો ભવતિ इति प्रथम पुरुष बहुवचने

મધ્યમપુરુષેકવચનમ્ ॥ દેવીરિતિ છન્દસીતિ

દીર્ઘત્વમ્ । કન્યા માટે આયુષ્મતિત્વા સંબોધન સાથે

બીજી એકવચનનો કર્મધારક અર્થ છે. એટલે કન્યા, દેવી શબ્દ સાથે સંબંધ કરતી નથી; તેથી દેવી તે સ્ત્રી કહેવાય નહિ. વળી “ગોત્રજા તે કન્યા” એવું યાજુર્વલક્ય સ્મૃતિ

કહે નહિ. ગોત્રજા તે કન્યા એવો કદિ અર્થ લેખએ તે

સમજી આવે તે દીકરી અર્થ થાય, પણ તે પારકા ગોત્રની

વૃદ્ધિ કરે તેથી “કુળદેવી” તરીકે અર્થ ધરી શકતો

નથી. છઠીના સંબંધક અર્થ લેખએ તે “ગોત્ર પુરુષની

સ્ત્રી” અર્થ થાય, પણ કુળદેવી અર્થ નિષ્પન્ન થતો નથી.

માટે અત્રે સંપ્રદાન-એથી વિભક્તિ વિવિક્ષિત છે, એવું

ભેટ પુસ્તક પા. ૪૦ કહે છે. તે સંક્ષેપમાં લીધું નથી. પોતાના

કુળની વૃદ્ધિ કરાવનાર અત્રોક્તિક દેવી, તે ગોત્રજાને જણાવે

છે. તે ગોત્રજા, માતા તરીકે પૂજવામાં આવે છે, અને

ખડાતમાં તેમનાં સ્થાપન છે. આ પ્રકરણ તેનું ચાલે છે,

માટે કન્યા તે ગોત્રજા નહિ. ગોત્રજાદેવી, તે સ્ત્રી અગર

દેવી કહેવાય નહિ. પોતે અગર કુળની અન્ય સ્ત્રી ગોત્રજા

તરીકે પૂજવામાં આવી એવું નીકળી શકે નહિ. પ્રકરણ

છોડી અર્થ દેશમાં અનર્થ ઉપજે છે, તે માટે ભેટ પુસ્તકે

“પાણિ ન દરીથી વ્યક્ત થાય તોજ નવું વ્યાકરણ બને

અને તેવા અર્થ થાય” (ભે. પા. ૧૨) કહેવું છે, તેના

ઉપર સમીક્ષામાં બહુ મર્જનાઓ કરી છે. પણ ગોત્રજા માટે

સમીક્ષાએ દરેલા ગિમ્તસ યોગનો આ નિપાત કયો છે.

અને ગોત્રે આ અનુવાદ સ્પષ્ટ કરવામાં પુનઃશ્રમ લીધો છે.

તેથી તેને તથા શ્રમ ન થાય માટે જરાક વિચારી લેવું.

જુઓ! વેદનો પ્રસંગ નહિં છતાં “ ગુલામ પુત્રો જેવા શુદ્રોએ વેદનાં સૂકતો રચ્યાં છે” (ગો. સ. ૮). અરે ! જે વેદનાં સૂકતો રચે તે ગુલામ કેવો ! અને ગુલામ શુદ્ર જેવા હોય તે વેદ સૂકતો રચે કેવી રીતે ! કદિ ગુણકર્મથી જાતિ માનો તો પણ જે તે સૂકતો રચે તો પછી ગુલામ કેમ કહેવાય ! અને મૂળ ગુલામ હતો તે તેની યોનિ બીજ કાણુ જોવા ગયું હતું ? વળી “ પુરુષ સૂકત પાછળથી રચવામાં આવ્યું ધારવામાં આવે છે” (ગો. સ. ૬) આ માન્યતા આપની કે અન્યની ? જે સૂત્ર સૃષ્ટિકર્મ રચનાનો આદિનો બોધ કરે છે તે પાછળથી શી રીતે રચાયું ? વેદોને અપૌરુષેય માનનારા જનો આગળ આવી વેદોનો નિદા ન કરી હોત તો શું આપની પાતિષ્ઠાને અગર ઐતિહાસિક વિદ્વાનો હાનિ આવત ? તમારા સાહસમાં વેદોની નિદાનો શુ પ્રસંગ હતો ? જરાપણ હૃદયમાં સંકાય પામશે નહિ. ગોર વગર તમને (જો માનો તો) ઉત્તમ બોધ બીજને કરી શકશે નહિં. માટે મૂળમ શુદ્ધિથી અને શાન્ત ચિત્તથી કૃપા કરી ગોરની બતાવેલી દૃષ્ટિથી સત્ય વસ્તુ શોધી ભેટ પુસ્તકની કિંમત કરવા માટે ચથાર્થ મનન કરશો. ગોત્રજ્ઞપ્રકરણથી સિદ્ધ થયું કે ગોત્રજ્ઞ દેવી, જે બ્રહ્માત્મામાં સ્થાપન થયેલી છે તે સિદ્ધ છે પૂજનીય છે, અને વિશેષમાં આજપૂર્વે છપન ભાગ વખતે લેખક પોતે હાજર હતો. હજારો વજમાનો આવેલા હતા. ગોત્રજ્ઞ દેવી માટેજ ગોરો અને મુખીઆ વચ્ચે મારામાર થઈ હતી. સરકાર કારિયાદ થઈ. એક દિવસ ગોત્રજ્ઞનું મંદિર બંધ રહ્યું. વજમાનો વચમાં પડી ગોત્રજ્ઞની પૂજના દાપાતા રૂ. ૧-૪-૦ ના નામ ભાગે વહેંચી લેવા નિર્ણય કરી આપ્યા હતા. આ

મારો પોતાનો અનુભવ-માઠ જોયેલું અને પૂજન કરાવનાર
પણ હું પોતે. તેજ મદિર તેજ ગોત્રજાદેરી અને તેજ ઘણું
જીવું પુરાણ મદિર, હવે દેવીઓ હર વર્ષ ઉપર સ્થાપ-
વામાં આવી કહેવું. તેવું અસમ્બંધ વચન મનાય'

“ખડાયતા શબ્દાર્થ”

—સર્ગ પાંચમો—

‘ખડાયતા, તે સ્કંદ તરફ ખેંચાયલા તે અર્થ
‘સ્કંદાયતા’-તે અર્થ મૂળ ખડાયતા અગર ખડાયતા સમ-
જવા. (ગોત્રો. પા. ૩૨.)’ ‘આવી સ્કંદપુર તરફ આકર્ષણ
આવેલા અથવા સ્કંદના આશ્રય તળે આવેલા તે લોકો
ખડાયતા કહેવાયા’ (ગોત્રો. પા. ૧૨૮)

(વિનોદ) ખડાયતાના ભાગ્ય કે પ્રથમ ક્ષત્રપ, તે પછી
ખડગ ધારિયા થઈ ફગતા કરતા છેવટ સ્કંદાયતા થઈ
આવ્યા ! આ ઇતિહાસ ખરો કે જોમ ચક્ર ફરે તેમ ખડા
યતા શબ્દ પણ ઇતિહાસચક્રમાં ફરતો જાય છે ! જમનિ-
મહાત્મા ગાંધીજીના રેડીઆનો છે. વખતે ખડાયતા શબ્દ
પણ, તે ફરતા રેડીઆમાં આવી ગયેલો ! જમનો ફરે અને
ખડાયતા શબ્દ ન ફરે તો તેની જમાનામાં ગણુના શી
માન સમસ્ત યજમાનો અને ગોરોને, ખડાયતા નામ ફેરવી
‘સ્કંદાયતા’ નામ ધારણ કરવાનું આવ્યું. પણ મુસ્કેલી
એટલી છે કે રૂઠું થયેલું નામ ફેરકના અંત કરણમાંથી ખસશે ?
જો આપણા ગાંધીજી કૃપા કરે અને સુંઠ ગઠોડાનો માંગડો
ફેરકને આપવા માટે તો તરત અંતઃકરણ ગરમાગરમ થતા,
ખડાયતા શબ્દ ભૂતી જવાય અને જીવ ચચરતાં ખડાયતા

પર

બદલે રક દાયતા! બાલી જવાય એટલે સુસ્કેલી ખુસ્કેલી રહેજ નહિ; પણ આ કામ તો ગાંધીજી કૃપા કરે તોજ અને તેવું છે.

“આયતા” નો અર્થ આશ્રય નહોતા માનતા તે ગોત્રો. પા. ૧૨૮ માં ‘આશ્રય તજે’ શબ્દ આવ્યો. એટલે ગોત્ર સમીક્ષામાં બતાવેલા અગ્રેજી ધાતુ રૂપોનું પરિણે ન કન્વાનું ન રહે. માટે ખડાયતા તે “આશ્રયને છૂટતારા” અર્થ સિદ્ધિ ન જો આપણી પાસે ખડાયતા શબ્દ પ્રત્યક્ષ છે અને તેના અર્થો વ્યાકરણથીજ અને શબ્દપ્રયોગથીજ આપણને-આપણી ઝઠિને બધમેસતા આવે તો ખડાયતા શબ્દજ ચાલુ આવેલો નિ શંક ખરોજ છે. ઉપરાંત જે ૧૧ અંદરથી ઓક અર્થો આપણી સ્થિતિ સ્થાપકતાનીકળે છે તેને ત્યજ રકંદાયતા કહેવાની કાંઈ જરૂર લાગતી નથી.

સ્વટ: બહુ મુષ્ટિ. “ખડાયતા માટે આ પ્રયોગ થાય નહિ. ખડાયતા ગોરનુ એ ગોંવ કાંઈ ખડાયતામાંથી ઉતરી આવ્યું નથી” (ગોત્રો પા ૨૫ ની ટીપ)

જ્યારે ખડાયતા નાગરમાંથી ઉતરી આવ્યા છે, તો પછી નાગરોનો સિવાજ (તમે બતાવ્યો છે તે) હાય તેજ ખડાયતા ગ્રહણ કરે. ખડાયતા કોમ માટે જુને નિયમ ક્યાર્થી ઘડાય! આપના કહેવા પ્રમાણેજ અર્થ સાધ્ય છે, તો પણ આપના ઇનિહાસ વગરજ ખડાયતા શબ્દમાંનો સ્વટ: પોતેજ પોતાનામાં અર્થ સિદ્ધ કરી ગ્યો છે કે ખડાયતા તે બહુ મુષ્ટિ છે નાગરોના સિવાજની અપેક્ષા રાખતો નથી, તે સ્વટ: શબ્દનું ઓછું ગોંવ માનો છા! માટે ખડાયતા શબ્દની તે સિદ્ધિ કરે છે. સ્વટક: “સાટાં

નેખડાંની શરને લગ્ન કરવાનો જોનો ધધો” તે ખડાયતા આ અર્થ માટે “ગોર પોતાની કામને આટલી છેલ્લી પાયરીએ લેઈ જાય તે તો કેવળ આશ્ચર્યજ કહેવાય” (ગોત્રો. ૨૬ ની ટીપ)

યજમાન રાખ' શું કરવું ? જન્મ ધર્યો એટલે કરવું જ પડે. ગોરોના કામની કહણી છે, કે સ્વદ. શબ્દમા યજમાન માટે કુત્સિત “ક” પ્રત્યય બળી નિઘ અર્થ ઉપજાય છે અને ગોરની કામ છેલ્લી પાયરીએ જતાં દયાખવાઈ છે, તેથી મહત્ ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

કોઈપણ માણસને પોતાના કર્તવ્યપણામાં રહેલી વાત આચરતાં શરમાવાનું કે લજવાનું નથી, પણ જો સ્વધર્મ જોડે તો પરધર્મો મયાવહ । થાય છે. બીજા માગતી તે સર્વ માણસો નિઘ અને નીચું કામ ગણે છે, જેને જન્મથીજ પ્રાપ્ત થયું હોય તેવા યજમાન વૃત્તિ કરનારા આત્મજોને શરમ રાખે નિર્વાહ કેમ ચાલે? પણ જો બીજી વર્ણ ક્ષત્રિ, વૈશ્ય બીજા માગે તો તેને શરમાવાનું થાય છે, માટેજ દરેકે પોતાના વર્ણમાં રહી યોગ્ય કર્મ કરવું કરેલું છે. નાતમાં સર્વ કોઈ કંકુને કન્યા આપતાં નથી. એક નાતમાં કંકુ કન્યા, કન્યાચિકય, સાક્ષી તેશ્ચઙ્ગ કરનારા હોય છે. ૨૧૦૦૦ હજાર ખડાયતા યજમાનોમાં સરખું નિયમન નથી. અને જ્યાં સરખું નિયમન નથી ત્યાં સર્વનો એકજ સમુદ્ધ હોય છે. એટલે કોઈ જાતનો પ્રતિજ્ઞધરૂપ ઠરાવ થયેલો નથી, તેથી ગોરોને તે તમામ યજમાનોને ત્યાં જવુંજ પડે. અને યજમાન કહે તે ગોરે કરવુંજ પડે. ગોરના કહેવા પ્રમાણે દાતા પોતાની કન્યાનો વિવાહ

કરતો નથી. પણ કન્યાને નાતમાં ક્યાં અને કવી રીતે આપવી તે તેની મરજી ઉપર છે. કન્યા પરણાવવી તેટલુંજ ગોરનું કામ છે એટલે જો શરમાવાનું અગર નીચી પાય-રીએ જવાનું હોય તો જો નાતમાં કન્યાવિક્રય કરનારા, સાટાં તેખડાં કરનારા હોય તે નાતમાં આપ જોરા વિદ્વાન યજ્ઞ-માનને શરમાવાનું છે, કે હમ્મુ સુધી તે નિઘ કર્મ જાણતા એવા તમે તેને બધ કરવા કટિબદ્ધ થતા નથી. ગોરા તો તમારા આશ્રિત છે તેથી તે લાચાર છે. એટલે તમે કહો તે કરવુંજ, તે ધર્મ છે. માટે જરાના શબ્દની સિદ્ધિ જ્વરક થી નહીં થયેલી છે.

ખડાયતાનો આધ્યાત્મિક અર્થ. “ખડાયતામાં પહેલો અર્થ આશ્રયની ઇચ્છાવાલા અને તેની સાથે આધ્યાત્મિક અર્થમાં છ ઈન્દ્રિયો જેને વશ છે તે” એવા કરવામાં આવે છે આ અને અર્થ એકબીજાથી વિરુદ્ધ જાય છે. એવા સંદિગ્ધ શબ્દ આપણા વડીલ પુરાહિતો વાપરી શકેજ નહિ. ઈન્દ્રિય સંયમવાળાને આશ્રયની ઇચ્છા થાય એ મોટો વિશેષ હોવા છતાં...અર્થસૂચક નામ તેઓ રાખેજ નહિ” (ગોત્રો. - પની ટીપ)

જો અર્થ ઉકેલવાની શક્તિ હોત તો આવું લખાતજ નહિ. “ઈન્દ્રિય સંયમવાળા આશ્રયની ઇચ્છા રાખે નહિ” આ વાક્યમાં આપની ગેરસમજ છે. કોઈપણ વ્યવહારિક અર્થની સિદ્ધિ કરવા સાડ જેમ યોગ્ય આશ્રય લેવાની જરૂર છે તેવીજ રીતે અખડ સુખની પ્રાપ્તિ સાડ પરમ તત્વ વિપયભાગથી રહિત છે. અર્થાત્ પર છે. તેને સાડ સર્વ ઈન્દ્રિયોનો નિશ્ચલ કરી મન સ્થિર રાખવાની જરૂર છે

ત્યાં સુધી આ જરૂર છે ત્યાં સુધી કોઈપણ સંપ્રદાયના આશરણી જરૂર રહેલી છે. સંપ્રદાયિક પ્રહનિષ્ઠ ગુરૂના બોધથી સસાર તરી જવાય છે. આ કારણથી વ્યવહારિક આશ્રય ઉપરાંત આપણે, શ્રી પ્રભુનો આશ્રય લેવા જોગ છે. ચાલતા સંપ્રદાયમાં **શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।** “શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુજી મારા આશ્રયનું સ્થાન છે ” આ આધ્યાત્મિક આશ્રય છે. મન ઇન્દ્રિયો વશ કયા વિના શ્રીકૃષ્ણને આશ્રયે પહોંચી શકાય તેમ નથી. ઇન્દ્રિયો મન સંયમ થયા પછી પરમતત્વનો એકંજ આશરો મોક્ષ પર્યંત ધ્યેયમાં રહેતો છે. એટલે મરણ પર્યંત અધ્યાત્મિક આશ્રય છુટતોજ નથી. તો પછી ઇન્દ્રિય સંયમવાળાને આશ્રયની ઇચ્છા કેમ ન થાય ? અને આવું કરવામાં વિરોધ કેવો ? સદ્વિગ્ધ અને અર્થસૂચક શું તે નહિ સમજવાનું આ પરિણામ છે. એકજ અર્થ ત્રણ પ્રકારે વ્યક્ત થાય તેમાં તે અર્થની “ અપૂર્વતા છે ” આ અર્થ માટે ભેટ પુસ્તક પા. ૪૬-૫૦ સુધી સ્પષ્ટ કર્યું છે. **સ્વાનાં** એટલે જ્ઞાતિ અર્થ થાય છે. આપેલા આધારો જોયા વિના પોતાનું ગાડું ગમે તેમ સ્વછંદે હાંફે તે ગોરના કરેલા અર્થને તોડવા સમર્થ નથી. માટે પ્રથમ કયા આધારો લાગુ પડ્યા છે તે જોઈ ખાતરી કરી સતોષ અસતોષ માનવો જોઈએ. માટે ખડાયતા શબ્દની સિદ્ધિ-વેના આધ્યાત્મિક અર્થથી વિશેષ અપૂર્વતા બતાવી સ્થાપે છે. તેજ ખડાયતા શબ્દમાં અલૌકિકપણું રહેલું છે. હવે ખડાયતા સકેત-અર્થ “આ વ્યુત્પત્તિ હસવા લાયક છે. આયત શબ્દને આ રીતે આય અને ત એ બે શબ્દો કયા નિયમના આધારે છુટા પાડી શકાય ? અને એ પ્રમાણે સાંકેતિક ભાષાનો અર્થ

કરી સાલ ઉપજવી શકાય ખરી ! એમ જો હોય તો નાગર શબ્દ લેઈ નાગ અને ૨ લેઈ હર ની સાલમાં નાગરકામની વૃત્તિ થઈ એમ કહીએ તો નબી શકે ખરું?” (ગો. સ. ૪૬-૪૭)

હસવું તેજ ક્રોધ છે શોક કરવો મુનાસબ નથી. નાગર શબ્દમાં નાગ એટલે કદિ નવ થાય પણ રકાર તે બગડો થઈ શકે ? તે વિદ્યાધિકારીને કેમ ખમર પડતી નથી ! રકાર અક્ષરાત્મક છે, સંખ્યાત્મક શબ્દ નથી, એટલે હર ની સંખ્યા આવે તેમ નથી.

આયત શબ્દને છૂટો શું કરવા પાડવો પડે? આ સંકેતવાતમાં “આયત” શબ્દ કાણે લીધો છે તે હસવા સરખું થાય ! અને સંકેતમાં આયત શબ્દજ ક્યાં છે, કે આપને શ્રમ લેવો પડ્યો! બેટ પુસ્તક વાચવાની તો તરફી લીધી નથી. (બે. પુ. પા. ૮૮-૮૯) આયત શબ્દ લીધો નથી. આય શબ્દ જુદો છે. તા શબ્દ જુદો છે, અને આયત જુદો છે.

આપની આગળ “ખડાયતા મિતે” આવું એક વાક્ય અમર લેખ મુકીએ. ના શું અર્થ કરો?

તેનાં પ્રથમ પદ પાડવાંજ પડે. મિત શબ્દ આગ્યો કે કાળદર્શક અર્થ સમજાય. અને કાળ દર્શક અર્થ સમજ્યો કે તરત તે સગામાં અર્થ લાવવો પડે. સ્વટ્ષટ્ છે સંખ્યાત્મક છે. આય તે અગીઆરમું એ સંખ્યાદર્શક છે. અને તા તે ક્રિયાત્મક વિષય છે. તે કોપકાર તેને “ધર્મની સ્થાપના” અર્થ સૂચવે છે. તો જ્યાં સંખ્યાદર્શક

નામ પુર થાય છે તેટલો કાળદર્શક અર્થ અહીં થાય છે. તો હવે ખડાયતા શબ્દ માં “મિત” ન હોય તો તેને અર્થ ગણી કાળ-દર્શક અર્થ નિષ્પન્ન ન કરવો એ લાઘુલ્યક મિંમાસા વનચુલાને ઇચ્છનાર કેમ ત્યાગ કરે? અને આમાં આવત શબ્દ ક્યાં લેવાય છે કે નિયમ વિરૂદ્ધ થાય? છતાં વિરૂદ્ધ લગે તેગે અહીં શા માટે કરવું જોઈએ? પરંતુ આ સખ્યાત્મક સં. ૬૧૨ ની તો ત્રણ પ્રકારે મેળ કરી સિદ્ધિ કરી છે. ઉપનાત મોત્રોત્પત્તિનો વિગેય આચાર મળે છે. તેથી આ માફત અર્થ વધાર્યો અને નિશ્ચય થઈ ગયો છે. તેથી ખડાયતા શબ્દની સ્તુતિ કરવા ગોચર છે.

આ પ્રમાણે પ્રકરણાનુસંગ આવેલા શબ્દોના મિમાસા વ્યાકરણ, શબ્દ-કોષ અને યુકિતવાદથી ઉપરાંત આપણા ખડાયતાના રૂઢિ રિવાજને પ્રત્યક્ષ મેળ આવવાથી ખડાયતા શબ્દના અનેક અર્થો નિષ્પાદિત થયા છે. તેને કાંઈપણ પ્રકારે હાનિ થવા સંભવ નથી. ભેટ પુસ્તકે પોતાની બુદ્ધિથી કાંઈપણ અર્થ-વ્યુત્પત્તિ ઉપજાવી નથી. તેણે ભેટ. પુ. ૫૦. ૨૨ અથવા પ્રયોજનમાં સ્પષ્ટ કરે છે. તે કૃપા કરી જોવું. મહાભા વધારેના અર્થો શાસ્ત્ર અને શબ્દનાષની શૈત્રોત્તેજ તે સર્વ આભારી છે. લેખકનો તો ફક્ત યુકિતવાદ છે.

શ્રી કોટયર્ક પ્રભુ

[સર્ગ છઠો]

મહાભારતનું કાટિતીર્થ તે કોટયર્કતીર્થ હેઠ શકે નહિ-
(ગોત્રો. ૫૧-૫૪)

ક્રોટયર્કતીર્થ અને ખડાતસ્થાન મહાભારતમાં વર્ણવ્યું નથી. (ગો. સ. ૩૧)

ક્રોટયર્ક સ્થાપના શ્રીકૃષ્ણ અગર હસ્થર-પાર્વતીના સમય મુંવી લેઈ, ક્રોટયર્કતીર્થ શબ્દને પકડી ક્રોટયર્ક તે ક્રોટિતીર્થ એ સિદ્ધાન્ત સત્ય ગણી શકાય નહિ. (ગોત્રો. ૧૦)

ભક્તિ પંથ પ્રથમ ખડાતમાંજ ઉત્પન્ન થયો અને બીજે કેકાણે હતો નહિ તે અયોગ્ય છે. (ગો. સ. ૪૧)

આજ અનેક પ્રકારનાં વડ્યો ગોત્રાત્પાત અને સમી-ક્ષાએ શ્રી ક્રોટયર્ક સમર્પણમા જેમ આવે નમ વિચાર કર્યા વગર ખુલાસા રૂપે મૂક્યા છે અને પ્રશ્નો ફેંક્યા છે.

જે વાત બેટ પુસ્તકમાં ન હોય તે વાતનો ખુલાસો કરવા ઉચિત લાગતો નથી. ક્રોટયર્કમાં જે પદ છે. એક ક્રોટિ અને બીજું અર્ક. ક્રોટિ શબ્દ તીર્થનું નામ છે, અને આ તીર્થ ક્યારથી પ્રતિષ્ઠિત થયેલું છે તે જણાવવા મહાભારતનો દાખલો છે. અર્ક અને ખડાત સ્થાન ૬૧૨ નો બનાવ છે, તે મહાભારતમાં નજ હોય. મહાભારત પુસ્તક હમણાં બંધ હોય પણ તેમાંની લકીકત બંધાતો આજ પૂર્વે ૫૦૦૦ પાંચ હજાર વર્ષ થઈ ગયાં છે. એટલે શ્રીકૃષ્ણ અથવા હસ્થર પાર્વતીના સમયનું ક્રોટિતીર્થ છે, તેમાં જરા પણ શંકાને અવકાશ ક્યાં છે? ક્રોટિ તીર્થ, તે ક્રોટિપુર અથવા એવાં બીજાં મળના નામો ચારે દિશમાં આવેલાં હોય તેની અમારે ક્યાં ના છે. અમારો સિદ્ધાન્ત ખરો કરી આપનાર હાલ ખડાત છે તેજ ક્રોટિતીર્થ છે. તેમાં શ્રી ક્રોટયર્ક હવ-

ત્રીવનુ સ્થાપન છે ક્રાટયર્ક તીર્થ નથી પણ ખડાયતાના ઇષ્ટદેવનું નામ છે અને આ નામ ૬૧૧ માં યમ વખતના ઉપનિષદથી અપાયેલું છે; તે અર્ક શબ્દ ક્રાટિ તીર્થ સાથે જોડી ક્રાટયર્ક થયેલું છે, એમ બેટ પુસ્તકે પુરવાર કરે છે.

હારકાં જવાનો રસ્તો મહાભારત કાળમાં જંગલ હો, અરણ્ય હો; ક્રાઇએ ક્રાટિતીર્થને માર્ગે ગ્રહણ કરેલો ન હોય અગર યાત્રામાર્ગ વર્ણનમાં અગર પ્રવાસમાં ક્રાઇ આવ્યું ગયું ન હોય તે સથે બેટ પુસ્તકને કશો સંબંધ નથી. બેટ પુસ્તકે ક્રાટિતીર્થને હારકાનો રસ્તો કહ્યો નથી. તેમ ક્રાટિતીર્થ અને હારકાનો બીજી રીતે ક્રાઇ સંબંધ કહેવામાં આવ્યો નથી; પણ જે માણસે “ ઉત્તર ગુજરાતમાં આવવાનો પ્રાચીન માર્ગ ક્રાટિતીર્થ નથી, તે બધું અરણ્ય હતું, યાદવો ઉત્તર તરફથી સુગઢમાં જતાં આ માર્ગે ક્રાઇએ પણ યાત્રા માર્ગમાં ગ્રહણ કરેલો નથી ” (ગોત્રો ૫૫) એવું કહેલું છે તો મધુગદ્ય વર્ણનમાં શ્લોક પાંચમાં “ કુશસ્થસિએ જવા દાઝતા શ્રીકૃષ્ણે ગંદના તટે સાત રાત્રી વાસ કર્યો ” (ગોત્રો ૪૮) આ શું ? એકજ પુસ્તકના પા. ૪૯ અને ૫૫ માં પરસ્પર વિરૂધ્ધ રસ્તો નહોતો અને વળી પાછો “ હતો. ” આ લખવું હીક છે કે પ્રયોગન વગરનું છે ? તેનો ખ્યાલ કરશો.

ક્રાટિતીર્થને સિદ્ધ કરવા ૧ મહાભારતનો દાખલો, ૨ હયગ્રીવ ભગવાનની સ્તુતિ કરનારી જૈનવંશાવલી, ૩ અમારી ઉપનિષદ, જ્યોતિષ, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી નીકળી આવેલી માન્યતા. આ ત્રણ રીતો અમારા અર્થવાદરૂપે રહેલી છે. તેથી મહાભારત વનપર્વનું કહેલું-જૈનવંશાવલીનું

કહેલું તેજ ખડાત જૂમિમાંનું કાટિતીર્થ છે. અને અઘાપિ
 પર્યંત પણ જેને કાટયર્ક તીર્થ કહેવામાં આવે છે તેજ
 મૂળમાં કાટિતીર્થ છે, એમ ભેટ પુસ્તક પુરવાર કરે છે તે
 લક્ષમાં રાખવું અર્કની સિદ્ધિ ઉપનિષદ મંત્રોથી કરી છે.
 તેની સાથે મધુરૈભરૂપ રૂચાઓનું સામ્ય બનાવી અર્ક તેજ
 આપણા “કાટયર્ક” એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, પણ
 તે સૂર્ય નથી. અર્ક તે ચતુરામી સિદ્ધ છે અર્ક શબ્દ
 ૬૧૧નો છે. એટલે કાટયર્ક શબ્દ મહાભારતમાં નજ આવે
 અને તેથી તેમાં અર્ક શબ્દની વ્યૂત્પત્તિ થઇ છે, એમ કહેવું
 સમજ્યા વગરનું છે. “હયગ્રીવ જૈન ઔદના દેવ હો,
 ભાગવતમાં તેનું રૂપક છે.” આવું માનવાને ભેટ પુસ્તકને
 જરાપણ અવકાશ નથી. જે શ્રોત્ર ભાગવત ધર્મના વિરોધિ
 હોઇ જ્યારે તેઓજ ભાગવતનો દાખલો આપી સ્તુતિ
 કરે, તો પછી તે રૂપક હો અગર જૈન ઔદના દેવ હોય
 તે અમારે જોવાની જરૂર નથી. જે પરધર્મ વચ્ચેના
 છતાં, અમારા અર્થવાદને પુષ્ટિ આપી, ઉપપત્તિનું સંભવિત-
 પણું દેખાડે તે અમને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મળી આવ્યા છતાં
 મનોરૂપિત પ્રમાણોની અમને શી જરૂર? માટે જૈનાચાર્યોએ
 કહેલાં વચ્ચેના અમને માન્ય છે. ભાગવતધર્મ અને ગ્રંથ
 સનાતનીઓના છે. તેથી હયગ્રીવ-જૈન ઔદના દેવ હોય
 અગર રૂપક હોય પણ તે અર્થ અત્રે ભાગવતનો ઉદ્દેશ
 કરી વર્ણવેલા નથી, પણ સનાતનીઓના દેવ છે એમ સમ-
 જીતેજ સ્તુતિ કરે છે અને જૈનાચાર્યો પોતાની મેળે ભાગ-
 વત ધર્મનો દાખલો લે, તેમાં તેમને અન્ય તર્કથી કાંઈ
 અન્યાય અપાતો હોય તેવું માનવું સમજી શકાય તેવું
 કહેજ નહિ.

માટે હયગ્રીવરૂપ શ્રીકોટિકર્મપ્રભૂ ગિરાજે છે તેજ કોટિ-
તીર્થ છે. ખડાત-ખડાયતન-કાર્તિક સ્વામિનો મૂલક-ભદ્રવટ
તીર્થ (વડનગર) વિગેરે ભેટ પુસ્તકમાં પા. ૬૦-૧૦૦
મુદીમાં વર્ણન કરેલું છે, તે વિશ્વ જે કહેવામાં આવ્યું છે
તેનો જવાબ થઇ ગયો છે અને બાકી આખા ભેટ પુસ્તકની
યથાર્થ ઉપપત્તિ-સંભવિતપણું એક જૈન વંશાવળી આપી
દે છે; તેથી તેનો યથાર્થ અર્થ સ્પષ્ટિકરણ સાથે વિસ્તા-
રથી કરીશું.

... “ જૈન વંશાવળી પુનઃ સ્થાપન ”

તીર્થે વીરજિનેશ્વરસ્યવિદિતે શ્રીકોટિકાલ્યે
ગણે । શ્રીમચ્ચન્દ્રકુલે વટોરુહબૃહદ્ગચ્છે પરિમ્લાચિતે ॥
શ્રીમન્નાગપુરીયકાઘ્હતયા પ્રાપ્તાઽવદાતેઽધુના ॥ સ્ફુર્જ-
મ્દૂરિગુણાન્વિતા ગણધરશ્રેણી સદા રાજતે ॥

આ શ્લોક પદ્યબંધ છે. તેમાં ‘ કોટિકાલ્યગણે ’
માનવામાં આવ્યું છે, એટલે “ કોટિકગણ ” સમજવામાં
આવ્યો છે. આ કોટિકગણ શબ્દ સાડ ગોત્રોત્પત્તિ અને
મહીક્ષાએ પોતાની અતિ સ્વચ્છંદ વિદ્યા બતાવી છે અને
પાને પાનાં ચીતર્યા છે, તો હવે કોટિકગણ શબ્દ છે કે
કેમ ? તે આપણે તપાસીએ.

કોટિકગણ અર્થ નિષ્પન્ન કરવો હોય, તો પ્રથમ જોઇ
લેવું જોઇએ કે વાક્યમાં ક્રિયાપદ અને તેનો ધાતુ કયો છે.
ક્રિયાને જણાવવી તે ધાતુનું લક્ષણ છે. ધાતુનો અર્થ સા-
ધવામાં જરા કઠિનતા છે. કેમકે ધાતુ અનેક અર્થો
પોતાના વિભાગે કરી નિષ્પન્ન કરે છે. ધાતુના, ધાતુ, ઉપ-

સર્ગ અને નિપાત એવા ત્રણ ભેદ છે, તે સમજી લેવું અને ક્રિયાપદના સ્વરૂપનો નિશ્ચય બાંધવો. ક્રિયાપદના નિશ્ચય પછી તેનો કર્તા જોવો; કેમકે આચક્ષતે કર્તૃ વ્યાપાર-મિતિ ક્રિયા કર્તાના વેપાર વગર ક્રિયાની સિધ્ધિ નથી. કર્તા નહીં થયે ક્રિયાયા આશ્રયસ્તત્રાધોરેઽધિકરણે વા સપ્તમી । જ્યાં સપ્તમી વિભક્તિ જણાય તે ક્રિયાનો આશ્રય છે. ક્રિયાના આશ્રય છ પ્રકારના છે. યાત્રુ પ્રસંગમાં ત્રણ આધારો જણાય છે. એક દેશ વૃત્તિઃ સામીપીકં નિમિત્ત વિષયે નૈમિત્તિકં । ક્રિયાલક્ષણેભાવં ।

જે સ્થળે, જે કાળે, જે વિષયને લેઈ જે ભાવમાં ક્રિયા થઈ હોય તે સપ્તમી દર્શક છે. ક્રિયાસ્વરૂપમાં કાંઈ પણ ક્રિયા શરૂ થઈ પૂરી ન થઈ હોય અથવા પૂરી થઈ ખીજી ક્રિયાનો આરંભ થતો હોય, તે સ્થાને વર્તમાન અને ભૂત કૃદન્તો ક્રિયા જણાવનાર હોય છે. આ કૃદન્તોને વિશેષણના જેવું જ માની તેના કર્તાની વિભક્તિ વચન લાગે છે છતાં આ કૃદન્તો, કર્તા તરીકે ખીલકુલ બોધક થાય નહિ. અને મુખ્ય ક્રિયાપદ અને આવાં કૃદન્તોનો કર્તા એકજ હોય છે. કૃદન્તો પ્રયાજન બતાવે છે. ઇચ્છા દર્શાવનાર નામ અગર ક્રિયાપદ સાથે વપરાય છે. વિશેષણોને પણ તેના વિશેષની બળતિ વચન લાગે છે. દર્મણિમાં કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં આવે છે. ત્યાં ભૂત કૃદન્તમાં સત્યપદ લક્ષણ હોય છે. આ વશાવલીના અર્થ દરવા પૂર્વે તેને લગતા નિયમ સ્મરણમાં ગણવા બોધ્યો.

આખાય વાક્યમાં સંજ્ઞાક્રમ બૃત્ત કૃદન્ત પ્રાપ્ત આવેલું છે. આ ક્રિયાથી આપણા વિષયમાં કોટિકગણુ શબ્દ છે કે કેમ ? તેના મુદ્દાઓ કાઢીએ.

૧. પ્રાપ્ત અને રાજતે એક બૃત્ત કૃદન્ત અને બીજું મુખ્ય ક્રિયાપદ છે. તેના સાથે કોટિકગણુનો સંધિ સંજ્ઞા જણાતો નથી. પણ પ્રાપ્તના આવ લક્ષણ સમગ્રમાં રહેલા બૃત્ત કૃદન્ત મ્લાચિતે સાથે તેનો સંજ્ઞા જોડી શકાય. પણ કોટિકગણુ શબ્દ માટે એમાં કોટિકારણ્યે ગણે એવા એ પદો જુદા જણાય છે. જો કોટિકગણુ શબ્દ હોત તો કોટિકારણ્યગણે એવું સમાસાંત પદ હોત. જુદાં જુદાં મૂકવામાં આવ્યાં તેથી કોટિકગણુ શબ્દ નથી.

૨. પરિમ્લાચિતે સાથે તેનો સંજ્ઞા જોડાયે. પરિમ્લાચિત થનાર કોણુ ? આ વાક્યમાં શ્રીચક્રકુળ-વાળો વડનગરનો મોટો ગચ્છ જણાય છે. અને કદિ કોટિકગણુ લેઈએ તો એક ગચ્છ અને બીજો ગણુ એમ બેની સંજ્ઞા થઈ; તો સમગ્રમાં પરિમ્લાચિતે એક વચન છે, તેથી કોટિકગણુ શબ્દ નથી.

૩. કદિ કોટિકગણુ શબ્દ લઈએ તો પરિમ્લાચિતે નો કર્તા થઈ જાય અને વડનગરનો ગચ્છ નકામો થઈ પડે; પ્રાપ્ત ક્રિયા કર્તાનું સ્થળ-નિમિત્ત અને આવતી સિદ્ધિ રહેતી નથી. તેથી કોટિકગણુ શબ્દ નીકળતો નથી.

૪ તેમ છતાં ક્રોટિકગણ શબ્દ લેખ્યો તો પ્રાપ્તા અને રાજતે એ ક્રિયાનું સ્થળ, આશ્રયસ્થાન-નિમિત્ત વિષયનો લોપ થાય છે. છતાં ક્રોટિકગણ કર્તા રૂપે લેનારો વાક્યનો સ્વભાવ ક્રોટિક પણ ગણેતો નથી. અધપણું ન્યાય લાગુ પડે છે.

તેથી આખી વશાવળીમાં ક્રોટિકગણ શબ્દ જ નથી, તે નિશ્ચય છે આ નિશ્ચયને વધારે સ્પષ્ટ કરવા શબ્દાન્વય અથ અહણ કરીએ. શ્લોકમાં પર્વાધ અને ઉત્તરાર્ધ એવાં બે વાક્યો છે. બંનેમાં એક દરે પંદર પદોનો સમાવેશ છે. તીર્થ શબ્દથી પરિબ્લાયિતે મુખીમાં ક્રિયાનું આશ્રય-નિમિત્ત ભાવ દર્શક સપ્તમ્યાંત પદો આવેલાં છે. બીજા વાક્યમાં ક્રિયા, કર્તા, તેનાં વિશેષણ અને દ્વાગદર્શક પદો છે. શ્લોકમાં મુખ્ય ક્રિયાપદ રાજતે છે. આ ક્રિયા શરૂ થતા પૂર્વે, એક ક્રિયા પૂરી થઈ ગઈ છે એવું જણાવનાર પ્રાપ્તા ભૂ કૃ. કર્મણિ આવેલો છે. આ પૂરી થયેલી ક્રિયાનો કર્તા ‘પ્રકૃષ્ટ’ ‘સિદ્ધ્યુપકારકરણ’ ત્રીજી વિભક્તિમાં રહેલો છે, આ પૂરી થયેલી ક્રિયાની પ્રથમ સિદ્ધિ કરીએ.

શ્રીમન્નાગપુરીયઃ નિપાતનાગપુરીયઃ નાગપુરીયકઃ સંશાયાંકઃ સ્મૃતઃ નાગપુરીનીજ, નાગપુરીય નામની આવહતયા ત્રતીયાંત. મદ્દ માટે બોલાવાયેલી (Invocation) The act of Calling for assistance ગણવરશ્રેણી ગણની મુખ્ય મહાળી, અર્થાત્ શ્રીમન્નાગપુરીયકઃ ગણવરશ્રેણી-આવહતયા પ્રાપ્તા ।

નાગપુત્રીય નામની ગણુની મુખ્ય મંડળ
 મોલાવાથી પ્રાપ્ત થઈ. એને પ્રાપ્ત થઈ

અવદાતે, રજનીકરકલાવદાતકુલં. ચંદ્રનું ઝંખવાણ
 પડી ગયેલું ફૂળ છે તે ચંદ્રકુળવાળાને મળ્યા. ચંદ્રકુળવાળા
 કાણુ? શ્રીમન્નચન્દ્રકુલેવટોરૂહબૃહદ્રચ્છે ચંદ્રકુળવાલો વડ-
 નગરનો મોટો ગચ્છ, તે ચંદ્રકુળવાળાને મળ્યા. ચંદ્રકુળવાળા
 ઝંખવાણા કેમ પડ્યા? પરિમ્લચિતે-પરિ+મ્લે

Change to આ, પરિમ્લા +ન, ભૂ. કૃ. પરિમ્લાન,
 ચિત્તે, જ્ઞાનં, ભાવે સપ્તમી । Change of Coun-
 tenance by fear or grief સકટ અથવા ખુદીકથી
 જેનાં મુખ-ચેહેરા ફરી ગયા છે તે. શાથી સકટ આવ્યું ?
 વીરજિનેશ્વરસ્ય વિદિતેગણે. વિદિતે ભૂ. કૃ. નિમિત્ત
 વિષય સપ્તમી. વીરજિનેશ્વર (જૈન ધર્મના) ના વિદિતે
 પ્રખ્યાત ગણે સંપ્રદાય ધર્મવાદમાં Sect in Religion.
 કયાં ધર્મવાદ થયો! શ્રી કોટિકાણ્યે તીર્થે ।

તીર્થ સામાન્ય નામ છે. તેનું વિશેષ કોટિકાણ્ય છે.
 કોટિકાણ્યમાં કોટિક શબ્દ આવેલો હોવાથી સમીક્ષાને કોટિક
 ગણુ. જૈન ભાવના હોવાથી તેનુંજ સ્વપ્ન આવેલું જણાય
 છે. પણ કોટિક શબ્દથી કોટિકગણુ થઈ શકતો નથી, પણ
 અત્રે નિપાત પ્રયોગ છે. નિપાત કોટિઃ કોટિક
 (મૂત્રમ્ 'અજ્ઞાતે કુત્સિતે ચૈવ સંજ્ઞાયાં...સ્વાર્થેઽપિકઃ
 સ્મૃતઃ) સંજ્ઞાયાં દેવદત્તકઃ સ્વાર્થે ચોરે એવ ચોરેક

નાંણાગોત્રે, નાળે નાળક. નાંદિયે, નાંદિયકઃ અશ્વે,
અશ્વક. તૈલે, તૈલકં અલ્પે, અલ્પકં એવં કોટિઃ
શબ્દાર્થે એતદેવ તીર્થાત્મિકં કોટિકારણ્યં તીર્થમ્ ।

નિશ્ચયેનૈવ પ્રદર્શ્યમાનમિતિ ॥ એટલે કોટિનામના
તીર્થમાં જૈનધર્મના પ્રખ્યાત સંપ્રદાયનો ધર્મવાદ થયો. કોટિ
સાથે ‘ક’ પ્રત્યય નિપાતનો છે, કોટિ શબ્દનો નથી. તેમ
કોટિશબ્દનો ખીજો અર્થ ન થવા પામે તે સાર “ક” પ્રત્યય
નિશ્ચય કરાવવા મૂકાય છે. તેથી કોટિ, તે સ્થળનું નામ છે
તીર્થનું વિશેષ છે અને પ્રાપ્તિ અને રાજતે ક્રિયાપદનું આ-
શ્રય સ્થાન છે; માટે ‘કોટિકગણુ કોઈ શબ્દજ નથી. હવે
ક્યારે આ સ્થાનમા આવ્યા અગર મર્યા ! અધુના (૧૧-
૧૪)માં મલનાર ગણુએણી કેવા ગુણુવાળી હતી ? સ્ફુર્જત્
વર્તમાન કુદન્ત, ગર્જના થોંધાટ ધ્રુજવવું હાડ એસાડવી
દંત્યાદિ અર્થ છે. પણ સ્ફુર્જત નો ગુણુદર્શક વિશેષણ
સાથે સમાસ છે. માટે તે અર્થો સત્તા વાચક હોવાથી ગુ-
ણુમાં સમાવેશ થતો નથી. માટે તે અર્થો અસ્થાને છે.
તેથી Rise as in નર્મસ્ફુર્જઃ પરઝઝમી અથવા પર-
માઝુમ રડી એકદા-એક સંપ થઈ રહેતા First union
of lovers (characterized by joy in the begi-
ning & some expectation of fear in the end.

ભૂરિગુણાન્વિતા અનેક ગુણુવાળી સદા હંમેશ રાજતે,
રાજદીપ્તૌ શ્લ ક્ષતોગામી હોવાથી આત્મને પદ ત્રી. પુ.
એક. વર્તમાન be at the Head. મુખ્ય સ્થાને
ખીગજો છે.

વાક્યાર્થ—“ શ્રીકાટિતીર્થમાં, જૈનના અખ્યાત ધર્મ વાદમાં, શ્રીચંદ્રકુળવાળા વડનગરના મોટા ગચ્છના, સંકટ પડવાથી (હાર પામવાથી) જ્યારે મુખના ચહેરા ફરી ગયા ત્યારે નાગપુરથી નાગપુરીય નામની ગણુની મુખ્ય મંડલી મદદ માટે બોલાવેલી--તે (૧૧૭૪) હાલ આવી અને પરમાત્મ રહી એક સપથી રહેનારી તે ઘણા ગુણોને ધારણ કરતી, હમેશ મુખ્ય સ્થાને ગિરાજે છે. ”

હવે વંશાવલીનો અર્થ સારી રીતે સર્વ સમજી શક્યા હશે, કે જૈન ગચ્છ આપણા કાટિતીર્થમાં આવી, પોતાનો ધર્મ વૃદ્ધિ પમાડવા લાગ્યો પણ તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહિ. પણ ઉલટું સંકટ વોહારી લીધું, તેથી મદદમાં નાગપુરીથી ખીજી માંડલા બોલાવવી પડી. તે આવીને પરમાત્મ રહી, બધા સાથે એકમેક રહેવા લાગી, તેથી તે હાલ સર્વમાં મુખ્ય સ્થાન ભોગવે છે. માટે પરમાત્મ રહેતી તેણે આપણા લોકોને છેતરવા, ભાગવતના દાખલા-ભાગવત ધર્મના હયગ્રીવની સ્તુતિ કરી છે. પોતાના હયગ્રીવ છે તેમ ધારી હયગ્રીવની સ્તુતિ કરી નથી, એ વાત જૈન વંશાવલી સિદ્ધ કરે છે, કાટિતીર્થ સિદ્ધ કરે છે, સં. ૧૧૭૪ ની સાલ બતાવે છે. ત્યાં જૈનનું કાંઈપણ જોર ચાલ્યું નથી, તે વંશાવલી જ કહી આપે છે. હયગ્રીવ તે ભાગવત ધર્મના દેવ છે, તે સિદ્ધ કરે છે, સૂર્ય કહેતા નથી, એટલે જે ભેટપુસ્તક, ખડાયતાની તેમજ ઇશ્વરની ઉપપત્તિ દેખાડે છે, તેને જૈન વંશાવળી સંભવિતપણે બતાવી, તમામ હકીકત સિદ્ધ કરેછે; તેથી આપણો ધર્મ, સ્થાન, દેવ એ સર્વની સ્પષ્ટપણે સિદ્ધિ થતાં, ભં. પુ. મત શ્રેષ્ઠ છે.

વડનગર, પંદરમા સૈકા સુધી જંગોનું એક મહિમાવાળું વાત્રાનું સ્થાન હતું. (ગોત્ર ૫૬) તેજ વડનગરનો ચંદ્રકળ-વાળો મોટો ગજીકોટિતીર્થમાં હાર પાન્યો; એટલે વડનગરમાં જૈનગચ્છે પડાવ નાંખેલો હતો તે વશાવલી સ્પષ્ટ કહે છે. તેજ મહાભારતનું “ભદ્રવટ તીર્થ.” કોટિતીર્થ અને ભદ્રવટ તીર્થનું સાથે હોવાપાળું તેજ ખડાત-સ્કંદપુર, જે વડનગરના તાપાનો મુલક ગોત્રોત્પત્તિ કહે છે, તેજ કોટિતીર્થ અગર ખડાત અગર સ્કંદપુર-જે રાજ્યના તાપાનો મુલક તેણે મુખ્ય નગર તે ભદ્રવટ તીર્થ-સહેજમાં સમગ્ર લેવામાં આનાકાની શી ? વૃધ્ધનગર કહેવડાવવાની નકામી શૂંટ શું કરવી ?

સર્વ ઉપપત્તિ-ઉપસંહાર

[સર્ગ સાતમો]

નાગરો અને કોટયર્ક પ્રભૂ

“ ઇ. સ. ની શરૂઆતમાં વડનગર વસ્યું. નાગરોએ હાટકેશ્વરની સ્થાપના કરી, તેઓ શૈવધર્મિ હતા. (ગોત્રો. ૪૬) ત્રીજા સૈકામાં ક્ષત્રિયોનું રાજ્ય હતું. તેમણે શાક બ્રાહ્મણોને ઉત્પન્ન કર્યા, તે શાક બ્રાહ્મણો સૂર્યેષિસક હતા, જ્યારે નાગરો શૈવધર્મિ હતા. (ગોત્રો. ૪૭) ત્રીજા સૈકાની આખરે નાગરોના દુગદેવ હાટકેશ્વરની સ્થાપના થઈ. (૪૭) કોટયર્ક પ્રભૂની મૂર્તિ, તે ભાગવત ધર્મની મૂર્તિ છે. પેહેલવેહેલો વૈશ્ણવધર્મ ભાગવતધર્મમાં દૃષ્ટિએ પડે છે. ગુપ્ત રાજ્યઓ ભાગવતધર્મિ હતા. તેમના સમયમાં મંદિરની સ્થાપના થઈ. આ સ્થાપના નાગર બ્રાહ્મણોએ ઇ. સ. પાંચમા સૈકામાં કરી હતી. ” (ગોત્રો ૪૮-૪૯)

કોટયર્ક તે સૂર્ય બદલાઈ, હવે ભાગવતની મૂર્તિ ગણાઈ. સૂર્યમૂર્તિ તો, ખડાયતાનું મૂળ ક્ષત્રિ હયું હતું તે વખતે ક્ષત્રિઓ સૂર્યોપાસક હોવાથી, કોટયર્ક તે સૂર્યમૂર્તિ કહેવામાં આવેલી. હવે ખડાયતા ક્ષત્રિ નથી, પણ નાગરો છે; અને નાગરો શૈવિ છે એટલે નાગરો સૂર્યપૂજક નથી પણ શાક જાતિના બ્રાહ્મણો સૂર્યપૂજક છે, તેમ હવે હરી ગયું. હવે તકરાર રહી નાહ. “પણ પડયા પડયા પણ ત ગડી ઉઘી” તે મુજબ “વડનગરના અન્ય લોકો સૂર્યના દેહેરાં બંધાવે અગર બંધાવ્યું હોય અને તે ભાગવત ધર્મમાં ફેરવાઈ ગયું હોય તો ના કેમ કહી શકાય!” અરે બાઈ! બીજા બંધાવે ન બંધાવે તેનું અમારે શું કરવું છે? આપણે શું કર્યું તેટલું જ જાણવાનું છે. માટે કોટયર્ક તે સૂર્ય નથી એમ ભેટ પુસ્તક કહે છે. કોટયર્ક ભાગવત ધર્મની મૂર્તિ છે, તો પછી મારી મચડી સૂર્ય કહેવામાં કાંઈ લાભ નથી.

સૈકા માટે તકરાર રહી નહિ. પાંચમા સૈકામાં મદિરની સ્થાપના અનુમાનથી કાઢી છે. તેની સાથે ખડાયતા શબ્દથીજ ૬૧૧ ની સાલ લગભગ મલતી આવે છે. તો નજીવા અતર માટે વાંધો નથી.

“ રકંદપુર તે પડપુર હજી તીર્થ તરીકેજ હતું (ગોત્રો ૪૮) રકંદ અથવા ખન્દ અગર કાર્તિકસ્વામિ ઉપરથી રકંદપુર નામ પડ્યું હોય, પણ રકંદપુર ગામ હતું. વડનગરની સીમાંતમાં હતું. નાગરખડમાં વડનગરનું નામ રકંદપુર લખ્યું છે, તે વલ્લભી રાજ્યકાળમાં છઠ્ઠા સાતમા સૈકાના લેખોથી જણાય છે” (ગોત્રો. ૨૯-૩૦)

જુઓ, બેટ પુસ્તક પા. ૬૦-૬૬ સુધી મહાભારતનો દાખલો; કાર્તિકસ્વામિનો મૂલક, ખડાત, તે પડાનનમાં રહેલો શબ્દ. સ્કંદ તેજ કાર્તિકસ્વામી, તે નામનું ગામ તે સ્કંદપુર અગર આપણી ભાષામાં ખડાત-ખડાયતન-ખડાયતન મેળવી જુઓ.

સ્કંદપુરના આશ્રય નળે આવેલા તે લોકો ખડાયતા કહેવાયા. નાગરો સાથે ધાર્મિક સંબંધ હતો અને નાગર વાણિયા તેમના આશ્રયભૂત હતા. (ગોત્રો. ૧૦૭-૧૨૮) હવે સ્કંદપુર તે ખડાત અને નાગર વાણિયા, બ્રાહ્મણોના આશ્રયભૂત, વાહ યજમાન વાહ ! આયતા તે આશ્રય અને સ્કંદપુર તે પડપુર, ખડપુર અથવા ખડ્ડ તે ખડાયતા. બેટ પુસ્તકને મળતુજ, બળતુજ કહો છો. માટે “ આયતા ” તે આશ્રય સિદ્ધ થતાં ખડાયતા, આશ્રયને ઇચ્છનાર સિદ્ધ થયું.

ગોત્રોના અભાવે પુરોહિતનાં ગોત્ર લેવાના વાક્યમાં ગોત્રોત્પત્તિ ઘણો શ્રમ ઉઠાવે છે, (૮૫-૮૬ સુધી) પણ હજુ સમજી શકતા નથી કે ખડાયતાને ગોત્ર સ્મરણમાં છે. તેને પુરોહિતનાં ગોત્ર લેવાની કામ જરૂર નથી. અને જેને સ્મરણમાં નથી તેવા અન્ય વણિકો માટે બેટ પુસ્તકમાં વર્ણન નથી. જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તે સાધક પ્રમાણે છે. છતાં પણ બ્રહ્મસૂત્ર વચન પ્રમાણે ગોત્ર યજમાનનાં ગોત્ર એકરૂપ હોવાંજ જોઈએ એ નિશ્ચય છે.

ગોત્રો જરૂરનાં છે તે સર્વે વૈદિક છે. વણિક ગોત્રનું આપેલું સ્વરૂપ, (ગોત્રો ૧૨૬) વૈદિક ગોત્રો સાથે પોતાની મરજી મુજબ મેળવી જુઓ. કદિ ભાષા ફેર લાગશે, પણ તેથી અવૈદિક માનવાને કાંઈ કારણ નથી. “વશિષ્ઠાણુ”

લેઈએ. આ ગોત્ર નાગર વણિકનું છે તે તમને પ્રમાણ છે. હવે વશિષ્ઠ ગોત્ર બ્રાહ્મણમાં છે તેનું કેમ? વણિકનાં ગોત્રો અવૈદિક હોય તો આ વશિષ્ઠ ગોત્ર બ્રાહ્મણનું પણ છે તેને પણ અવૈદિક કહેવું જોઈએ. એકતાલીસમું “ભાણીઆણું” ગોત્ર લખ્યું છે—રા. બા. ના લેખમાં “અભિણિઆણું” લખ્યું છે. આ થોડાજ કાળમાં ફેર થયો, તો ઘણા વર્ષની પૂર્વે ભાષામાં પરિવર્તન થયું તે સ્વાભાવિક ફેર. અભિણિ નામના બ્રાહ્મણ છે. તેમની દીકરી વાહુ નામની, તેણીએ અથર્વવેદ વાહુસૂત્ર રચ્યું કહેવાય છે. તેથી તે સરસ્વતી સૂત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે (ઋગ. ૧-૧૨૫ અથર્વ. ૪-૩૧). આ બ્રાહ્મણ ‘અભિણિ’ તે વણિકમાં ગોત્ર પ્રવર્તક શી રીતે થયાં? એવા અનેક ગોત્રોના વિચાર કરી, શાંત ચિત્તથી વૈદિક ગોત્રો સાથે મેળ કરી, અન્યથા વિચાર છોડી દેવો. વિશેષ પુરોહો તમારા ગોરોનો છે. જે બ્રાહ્મણો યજ્ઞમાનની દૃષ્ટિમાં અન્નાન-મર્ખ ગણાતા હોય અગર મૂળ નાગરો હોય તે રિવાજને અનુસરનારા હોય તે બ્રાહ્મણો હજી પણ બ્રાહ્મણના તેમજ એક ફક્ત તમારા ઘરના અન્ન સિવાય બીજા કોઈનું અન્ન અથવા પ્રતિગ્રહ કરતા નથી, તેથી જણાય છે કે તેમની વૃત્તિ શુદ્ધ છે. જે વૃત્તિ શુદ્ધ છે તો જેની ઉપર વૃત્તિનો આધાર છે તે યજ્ઞમાનો અવૈદિક અથવા શદ્ર કેમ હોવા જોઈએ? વૃત્તિનો દાખલો પ્રત્યક્ષ છે અને અવૈદિક માનવું તે પરોક્ષ છે. ક્યું પ્રમાણ બળવત્તર માનશે? શદ્રાદિનું અન્ન-ક્ષત્રિનું અન્ન દોષવાળું ગણાય છે. અન્ન સ્વયં દોષ યુક્ત નથી. પણ નીચ વૃત્તિથી ભાવિત થએલું અન્ન અનેક દોષો ઉત્પન્ન કરે છે. અન્નના સુક્ષ્મપરમાણુનું કાર્યરૂપ મન

અને છે અને પ્રવાહીરસોના પરમાણુનું કાર્યરૂપ પ્રાણ અને છે (છાદોગ્ય) માટે નીચ વર્ણ અને નીચ વૃત્તિવાળાઓનું અન્ન જમવું અયોગ્ય હરેલું છે. રસોધ કરેલી જમવી તેમા પણ ઉત્તમ વૃત્તિનો રસોધઓ જોઈએ. આજ કારણે હજુ પણ “આત્મણીઆ રસોધ અને આત્મણીઆ પાણી” સર્વ કોઈ ઇચ્છે છે. ઘરમાં સ્ત્રી પણ રસોધ કરે અને પીરસે તે વખતે માનુષ્ય લાવનારી જોઈએ. મોજ્યેષુમાના અન્નથી સોહી, વીર્ય મન, પ્રાણ બની ગુણોને (પ્રકૃતિ) ઉત્પન્ન કરે છે. ગુણોમા ઉત્તમ ગુણ સત્વ છે. તે આહારે ધારણ કરવા યોગ્ય છે. તે અન્ય વર્ણનું અન્ન અથવા અતિગ્રહ કેમ કરશે ? એવા ઉત્તમ વિચારના તમારા પૂર્વના ગોરોનું ચાલતું આવેલું અગત્ય જોતાં, તમે શ્વશ્વદિ અવૈદિક, નીચ વૃત્તિવાળી વર્ણ છો એમ ગોરો પોતાની ઉપમાએ કરી માની શકે તેમ નથી. માટે ગોર તમને વૈદિક માને છે. શાસ્ત્ર આમારો સ્પષ્ટ દેખાડે છે. અને તમને ઉંચાબિલાપિ થયેલા જોવા ઇચ્છે છે. આથી તમને વિશેષ ઉત્તમ પ્રકાર, તમારા મૂળને જણાવનાર બીજો કોઈ હોય તેમ મનાતું નથી. પછી ભેટ પુસ્તક વિચાર, તમને ગમે અગર ન ગમે અગર પૂર્ણ હો કિવા અપૂર્ણ હો તે સમજવું તમારી પોતાની મરજી ઉપર રહે છે. તમે શુદ્ધ છો એ માટે જોત્રોત્પત્તિ પુરવાર કરી ભેટ પુસ્તક મતને ટેકો આપે છે.

૧ ઘણી ખરી વણિક કામો રજપૂતોમાંથી થઈ છે એમ માનીએ તો પણ નાગર કે ખડાયતા કામ, એ પ્રમાણે રજપૂતોમાંથી જોન અન્યા પછી વણિક થયેલાની બની છે

ઝમ માનવાને કાંઈ સગળ આધાર નથી (ગોત્રો. ૧૪૧)

૨ ખડાયતામાં જૈન ધર્મ હતો, પણ આખીય જ્ઞાતિએ જૈનધર્મ પાળ્યો હોય એવું દક્ષાંત હતું સુધી મધ્યું નથી; તેમ જૈનધર્મ આખી કોમનો સામાન્ય ધર્મ હતો તે કહેવાય નહિ. (ગોત્રો. ૧૪૨)

૩ જૈનધર્મ ગુજરાતમાં ફેલાયો તે પૂર્વેજ ખડાયતા અગર નાગર કોમનું બંધારણ હતું. તેથી તેમનામાં રજપૂતોનું મિશ્રણ હોવાનું માનવાને કાંઈ સગળ કારણ નથી. ગુપ્ત રાજ્યઓનો સમય અને નાગર કોમનું આસ્તિત્વ 'જીવન સંક્રાંતિ'માં રહેલું છે, તે જૈન તત્ત્વ કે રજપૂત લોકોનો અશ હોવાનું માની શકાય તેમ નથી. (ગોત્રો. ૧૪૨)

૪ ખડાયતા કોમ ઘણા લાંબા સમયથી શુદ્ધ અને ધાર્મિક તત્ત્વોની આમલી હોવા ઉપરાંત, નાગર બ્રાહ્મણોના ઉચ્ચ સંબંધના લીધે તેમના રીતરિવાજમાં જે આદર્શભાવના રહેલી છે તે અન્ય જ્ઞાતિઓના મુકાબલે વિચાર કરતાં તે ઉચ્ચ શ્રેણીમાં ગણાતી આવી છે, તે યોગ્યજ છે (ગોત્રો. ૧૪૩)

ઉપર પ્રમાણે બેટ પુસ્તકના કરેલા વ્યાખ્યાન પા. ૧૦૧ થી ૧૪૨ના યુક્તિવાદને સ્પષ્ટ રીતે ટેકા મળી જવાથી તેના તેજ અર્થવાદે બેટ પુસ્તકનું પુનઃ સ્થાપન થઈ જાય છે.

હાલની ધર્મ વ્યવસ્થા

હાલ વર્ણવ્યવસ્થા પ્રમાણે, ગુણકર્મ વડે જ્ઞાતિ બદલાતી નથી. જે જે વર્ણ છે તે પોતાની જન્મયોગ્ય પ્રમાણે પોતપોતાના ધર્મમાં રહેલી જ્ઞેવામાં આવે છે. તે પ્રમાણે હાલ તમે વૈશ્ય છો, તે પ્રત્યક્ષ છે. તેમ વૈશ્ય માટે શાસ્ત્રોમાં આધિકાર સુચવેલો છે; તેથી બ્રાહ્મણની સરખામણમાં દિન નામને યોગ્ય

છે અને ગોત્રો પણ બ્રાહ્મણ પ્રમાણેજ એકજ વર્ગના હોવા સંભવ છે. માટે વૈદિક ગોત્રો સાથે હાલ સ્મરણમાં રહેલાં ગોત્રો મળતાં આવવાથી તેનું અધ્યાધિતપણું સ્પષ્ટ છે. એટલે પૂર્વ મૂળના ગોત્રો ખરાં વૈદિક છે એટલું જાણવાનું છે. હાલ સંસ્કારનથી અને ગોત્રો વૈદિક છે તો હવે કેમ કશું? તે ચાલતા પ્રસંગની બહારનો પ્રશ્ન છે.

આપણા ઇષ્ટદેવ સગધમાં અર્ક અને સૂર્ય શબ્દ માટે બહુજ ચર્ચા ચાલી છે. દેવને કાષ્ઠપણુ નામ અપાય તેથી કાષ્ઠપણુ વિરોધ નથી. નિરક્તકાર વચનો પ્રમાણે સૂર્ય તે વિષણુ છે પણ કયા ! સૃષ્ટદર્શકમા તે અર્થ બ્રહ્મણુ છે. અધ્યાત્મિક વિષયમાં નિરક્ત વચન અપ્રમાણુ છે. આપણા દેવની સ્થાપના આધ્યાત્મિક છે જો સૃષ્ટદર્શક હોય અને આધિદૈવિક પ્રમાણુ માનવું હોય, તો પ્રત્યક્ષ સૂર્ય છતાં કલ્પનાએ મૂર્તિ ખડી કરવી તે મર્ષિતા કરે; માટે આધ્યાત્મિક વિચારથી કોટયર્ક સ્થાપન છે. મનુષ્યમાત્રની આત્મનિક સુખ વૃત્તિ આધ્યાત્મિકમાં રહેલી છે. આ સુખ દરેક પ્રાણિ ઇચ્છત છે. સૃષ્ટદર્શક અર્થમાં પ્રાપ્ત થાય તેમ નથી. તેથી મનાદિ અતંકરણની શુદ્ધિ કરવાની છે તેજ આધ્યાત્મિકનું પહેલું પગથીડું છે. અને તેનું દષ્ટિબિન્દુ તદ્વિષ્ણો પરમં પદં મદાપચ્યન્તિમૂર્યઃ દિદીવિવચક્ષુરાતમમ્ । જે પદને જાતી લોકો દિવ્યચક્ષુ વડે જુએ છે, તે વિષણુનું પરમ પદ છે; તેથી સૂર્ય તે વિષણુના અર્થમાં બેટ. પુ. લેવા ના પાડે છે. સૂર્ય ચક્ષુથી દેખાય છે. જે ચક્ષુથી દેખાય છે તે સકામ અર્થ માટે સૂર્યની ઉપાસના છે. ભાગવત આધ્યાત્મિક છે તેમાં સૂર્ય બદલે વિષણુ લીધા નથી. પરમમક્ત

યોગવદ્ધને શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યક્ષ છતા, આત્મતિક મોક્ષ માટે
 બદ્ધીકાશ્રમ મોક્ષ્યા છે. આ ભાગવતનો સુદમતર ઉપસંહાર
 છે. (ભા. ૧૧-૨૮) માટે આપણા દેવ તે વિષ્ણુ છે. અને
 વિષ્ણુ હોવાથી બ્રહ્માના પ્રથમ ભક્તિ સ્થાપી તેમ ભેટ
 પુ. કહેતુ નથી. ભક્તિની પરપરા અનાદિ છે, વિષ્ણુ અનાદિ
 છે. પણ જે જે ભક્તિને, ભગવાનના જે જે ગુણોમાં રૂચિ
 થઈ તે ગુણો ગાવામાં તે તે નામ અને અવતાર ચરિત્ર
 સહારે અગર તે મહા સ્થાપે દિવા મંદિર સ્થાપે તેમાં
 વાધા ક્ષેવા યોગ્ય નથી. બ્રહ્માનાં દ્વાદશ ચરિત્ર બન્યું
 તેમ કહેવાનો આશય કયા છે / પરાપૂર્વે બનેલું અને મહા-
 ભારતમાં નારાયણી સુત્રમાં વર્ણવેલું તેનું આપણા લોકોએ
 અનુકરણ કર્યું. તેટલું જ કહેવાનું હતું અને છે.
 હજુપણ આપણા મંદિરોમાં. તેમના અવતારી ચરિત્રો
 હિત્તવ ગણી, જાણે આજ ઘડીએ જનતા ન હોય તેમ
 દૃષ્ટિએ પડે છે. તે ફક્ત ભક્તોની કલ્પના અંતરણને
 શુદ્ધ પમાડવા માટે છે-મનની એકાગ્રતા સાધવા માટે છે;
 એટલે ભાવના બળવતર થઈ પ્રત્યક્ષ પ્રભુ માને છે
 જગતની વ્યવહારિક દૃષ્ટિમાં સર્વ પ્રાણિમાત્રને સર્વ પ્રકારનું
 દુઃખ અને તેનાં કારણો હમેશ માટે અપ્રિય લાગે છે અને
 તેનાં દૂર કરવા પણ યથામતિ ઉપાયો કરે છે. તેમાં કાંઈક
 દૂર થાય છે, તેમ કેટલાંક દૂર થતાં પણ નથી. તેમ દૂર
 થયેલાં પુનઃ નહિ આવે, એમ નિશ્ચય પણ થઈ શકતો
 નથી. તેથી આ નિશ્ચય મનુષ્યશુદ્ધિ બહારનો છે. માટે
 અપૌરુષેય કહેવાતા વેદ સ્વરૂપનો આશ્રય લેવો ઘટે છે અને
 તેમાં જે છેવટનો સિદ્ધાન્ત થયો હોય તે દરેક મનુષ્યને
 માનવા યોગ્ય છે. તે વડેજ સર્વ દુઃખોનો પરિહાર કરવામાં

મનુષ્યની બુદ્ધિ, મન, શ્રદ્ધા અપેક્ષિત છે. મન, બુદ્ધિ અંતઃ-કર્મણી વ્રત્યં છે. તે જ્યાં મુધી શુદ્ધ અને એકાગ્ર ન થઈ શકે ત્યાં મુધી તે સાધવા માટે ટોણ પણ સપ્રદાયના આશ્રયની જરૂર છે. અથવા ટોણ પણ શાસ્ત્રનો મિધ્યાન્ન આચરણમાં મૂકીને અથવા ટોણ ઇષ્ટ મૂર્તિનું ધ્યાન કરીને અથવા નવના ભક્તિમાની અનન્ય એકાંતિક ભક્તિ સાધીને, અથવા શ્રવણ, મનનાદિ કરીને, જેમ મનની સ્થિરતા વધતી જાય, તેમ તેમ અભ્યાસ કરીને, સત્યનું ભાન થાય તે પ્રમાણે કન્વાની અવસ્થા જરૂર છે. આપણા વેદો, ઉપનિષદો, નીતિશાસ્ત્રો, શિક્ષાદિ વેદાંગ, મન્વાદિ સ્મૃતિઓ, બ્રહ્માદિ પુરાણો, ન્યાયાદિ દર્શનો, મિમાંસાદે સત્રો, કાવ્યો, સપ્રદાયો, દેવી શાક્ટાદિ મતો, નાનક કળિંગદિ પથો, આર્યાદિ સમાજો, થિયોસોફીકલ સોસાયટી ઝાંઝોના અહિંસાદિ ધર્મો, પારસીઓનું અગ્નિદારા પ્રભૂનું આગવન, યાહુદીઓના અને ખ્રિસ્તીઓના જાઇગલ પ્રમાણે પ્રભૂની આદા પાળવા રૂપ, ચીનના કન્યકુસુમીઅસ મતમાં મરણ પામેનાની ભક્તિ, જાપાનના સીટોમતના શુદ્ધ ઉપાયો અને દેહને આત્મા માનનારા ચાર્વાક સિવાયના દુનિયાના તમામ લોકો માટે અતઃકરણની શુદ્ધિ થવ. સાર તે તે દેશોમા મહાપુરુષોએ અવતરી ઉપદેશ કરેલો છે. એટલે તે સર્વમા કામન કાંઈ સત્ય તો રહેલું છે. અને આ સત્યને શોધવું એજ મનુષ્ય જન્મને યોગ્ય કરેલું છે.

ચાહે વર્ણની મર્યાદા પણ સત્ય શોધવા અને તેને પ્રાપ્ત કરવા માટેજ બધાયેલી છે. તે વર્ણ પ્રમાણે પોતપોતાના અંગે પ્રાપ્ત થયેલાં કર્મે વડે ચિત્ત શુદ્ધિ કરે છે. ચારે વર્ણમાં જેઓ વ્યવહારમા અતિ રમ્યાપમ્યા હોય, તેને

પરમાર્થ ભણી વાળવા. ગામમાં શિવ, વિષ્ણુ, દેવી, હનુમાન, ગણેશ વિગેરેનાં મંદિરો જાંધાય છે, અગર જાંધેલાં હોય છે. પોતાની સ્થિતિ જ્યાં હોય તે ગામમાં છટકેવ મંદિરમાં દિવસના જે વખત જઈ, તે દટ પ્રતિકરૂપ મૂર્તિમાં અધિષ્ઠાનમૂળ બ્રહ્મ-પરમાત્મામાં હળવે હળવે મનને જોડવાનું જળ મેળવવું. દેવના ઉત્સવો, ગુરૂતી પૂજા. આત્મજોનો સત્કાર કરી મનની ચચલતા અને અશુદ્ધ ભાવનાનો ત્યાગ કરવા અધિક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ પ્રયત્ન સિદ્ધ થતાં મનુષ્ય વિગેરે જતી કાંઈનો દોષ કંતો નથી અને પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને પામવા યત્ન કરે છે; અર્થાત્ નિરંતર અભ્યાસના મેવનથી તેની વૃત્તિજ તેવી થઈ જાય છે.

જેનો તિર્થંકર મૂર્તિમાં, જોધો બુદ્ધની પ્રતિમામાં, જરથોસ્ત્રી અગ્નિ સૂયમાં તેમજ પેગમ્બરમાં, યાહુદી, ખ્રિસ્તિ, મુસલમાનો પેગમ્બર અને આકાશ અધિષ્ઠાનમાં, ગોડ અક્ષામાં અને જીજ્ઞ મત-પથોમાં પોતપોતાનાં દેવ દેવીઓ, ધર્મ સ્થાપક ગુરૂ પુરોમાં, અધિષ્ઠાન રૂપ સત્યનો સાક્ષાત્કાર, નિરંતર અભ્યાસ કરી મેળવી શકે છે.

આ સર્વ પ્રયત્ન, સત્યાચરણ, સત્ય પરાયણ થવાથી જ ફળદાતા થાય છે, અન્યથા નહિ; માટે પોતપોતાના અધિકારાનુસાર શાસ્ત્રોક્ત શુભ કર્મનું, સમજપૂર્વક અને આદરપૂર્વક પાલન કરવું અને ગમે તે સમય પોતાના છટકેવનું ધ્યાન કરવામાં મનને જોડવું. અને નૌકા-રૂપ મળેલો મનુષ્ય જન્મ, તેમાં વળી ભરતખંડ, તત્ત્વ, શિલોસોશી માટે પરદેશી વિદ્વાનોએ જેની પ્રશંસા કરી છે, તે સાર્થક કરવો. ભરતખંડમાં જન્મ થયા વિના તત્ત્વ સિદ્ધાંત સમજી શકાય તેમ નથી. (મેક્ષમુલર) એવા જેના

ત્રિપે ઉદ્દગારે નીકળે છે તેવા દેશમાં તો આપણો વગર માગ્યે જન્મ થયો છે. તેને કૃતાર્થ કરવો, એજ આપણો મુખ્ય ઉદ્દેશ, કર્તવ્ય અને ગુરુઓનો આદેશ છે.

દુનિયાના ગમે તે લોક ગમે તે ધર્મ પાળતા હોય છતાં તેઓ ખીજા દેશના ધર્મને કદી ક્રેષ્ટ માને, તો પણ પોતાના દેશનો-સ્વધર્મ ત્યાગ કરતા નથી; પણ પોતાનો ધર્મ, દેશનો સામાન્ય ધર્મ કયા પ્રકારે વધે તેમ કરી આખી દુનિયામાં પોતાનો ધર્મ-પથ વધારવા ઇચ્છે છે. જૈન બોધધર્મોએ તેમજ કયુરું છે. મુસલમાનોએ પણ તેમજ કયુરું છે અને ખ્રિસ્ત ધર્મ પણ હજુ તે પ્રમાણે કરી આખા હિંદને ખ્રિસ્તિ યનાવવા માગે છે, જ્યારે આપણે આપણા ધર્મનો દેશના સામાન્ય ધર્મનો ત્યાગ કરી પરધર્મનાં વખાણ કરીએ છીએ અને તેને ભજીએ છીએ. જો આપણે સૂક્ષ્મ વિચાર કરીએ તો માલમ પડી આવે છે કે જો તે આપણે પેટભરા, અજ્ઞાન, મૂર્ખ, સ્વાર્થી કહીએ છીએ તેજ પ્રાણીઓએ, હિંદના તત્ત્વ-સિદ્ધાંત પ્રમાણે સ્વધર્મ જાળવી રાખવા પોતાનું પ્રજાવર્ચસ, તપ ગુમાવી, અર્થાત સર્વસ્વ ગુમાવી પરધર્મો સાથે લડી પ્રાણ સમર્પણ કર્યા છે. અને હિંદના દરેક વર્ણમાં ભળી જઈ, પ્રાણીઓથી માડી અત્યંત જના ધરમા પેસીને 'ગરોડો' પણ થઈને હિંદુઓને હિંદના ધર્મમાં રાખ્યા છે, તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી માલમ પડે છે. દરેક વર્ણમાં ગુફલથી માડી ગરોડા સુધી પ્રાણીઓ ગોર છે. તે વગર, આજ હિંદના ધર્મનું નામ નિશાન ન હોત; માટે ધર્મના કારણે રક્ષણ કરનારા પ્રાણીઓ, જો કે જમાનાને લેઈ પ્રાણીઓથી નાંદ થયા હોય, તેની ફીકર નથી, પણ જો તેને પૂર્વસ્થિતમાં લાવવા યત્ન કરવામાં આવે

તો, જેમ કીચડમાં પડેલા હીરાને શુદ્ધ કરી પાને ચઢાવી તેજસ્વિ કરીએ તો તે હીરાની કિંમત પૂર્વ કરતાં પણ વધુ અંકાય, પણ કાચને તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તેથી કાંઈ હીરાની ખરી-ખરીમાં આવી શકે નહિ; તેમ હીરા કદી પણ કાચ થતો નથી અને કાચ તે હીરા થવાનો નથી તેજ પ્રમાણે વ્યવહાર અને વ્યવહારથી રહેલા પર આત્માને જાણવાની પણ એક જ રીત છે અને તે પ્રમાણે જાણવાથીજ સત્ય વસ્તુ પ્રકટ થાય છે.

ધર્મનો સંપૂર્ણ વિકાસ તે એ કે સર્વ સ્થાવર જંગમ પ્રાણિમન્યમાં પોતાના આત્માનો અનુભવ કરવો. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી સર્વ વિવેકી મનુષ્યોએ પોતાનું પરમ હિત સાધવા અપૂર્વ અને પૂર્ણતાવાળો વેદાંતનો સિદ્ધાંત પરમાદર પૂર્વક ગ્રહણ કરવો જોઈએ. તેમજ પોતાનાં બાળકોને નાનપણમાંથીજ તેમની યોગ્યાનુસાર સ્વધર્મમાં જોડવાં જોઈએ. તેમાં લેશ પણ આગસ કે પ્રમાદ ન જ રાખવાં જોઈએ.

આ સર્વ સિદ્ધાંત ભેટ પુસ્તકના અનુવાદ રૂપે પ્રકટ થયો છે, એટલે તેનો નિષ્કર્ષ બતાવવા જુદો વિચાર ક્યો નથી. આખો અનુવાદ ન્યાયથી ભરપૂર ગ્રંથવ્યો છે, માટે સર્વ વિદ્વાન ભાઈઓને વિનતી કરવામાં આવે છે, કે જે કાંઈ ભૂલ થઈ હોય, દોષ જણાય તો સુધારી લેશો વાશે-પમાં ભેટ પુસ્તકને. આ અનુવાદ પૂર્ણતા કરી નિશક કરે છે અને તેથી જ્ઞાતિપંથુઓને યથાર્થ નિર્ણય મળ્યો છે, એ પ્રકારનો જવાબ જાણવા ગોર ઉત્સુકતા રાખે છે. માટે યથાર્થ સમજવા પછી પોતાની અનુકૂળતાએ ગોરને જાણવા દૃષ્ટા કરશે.

इतिशिवम्

“ ભેટ પુસ્તક ” વિષે મળેલા સંખ્યાબંધ અભિપ્રાયોમાંથી એકનું અવતરણું

અમારા કોટયર્ક સિદ્ધાન્ત અને ખડાયતા ગોત્ર વં-
શાવળી અંથ માટે અનેક વિદ્વાનો તરફથી ઉચ્ચતમ અભિ-
પ્રાય મળ્યા છે. જેમાંના કેટલાક ‘ મિત્ર ’ માસિકમાં પ્રકટ
કરવામાં આવ્યા છે અને શાસ્ત્રદૃષ્ટિએ સંશોધન કરી
મોકલનાર ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા “વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ”
શાસ્ત્રીજી બહરીનાથભાઈ ત્રંબકનાથભાઈનો વડોદરાથી
નીચે પ્રમાણેનો અભિપ્રાય મળ્યો છે:-

“ આપના તરફથી ખડાયતા કોટયર્ક સિદ્ધાન્ત નામનું
પુસ્તક મળ્યું, તે જોઈ ઘણો સંતોષ થયો છે. આપે આ
અંથમાં ખડાયતાઓની ઉત્પત્તિ અને ખડાયતા શબ્દની
વ્યુત્પત્તિ તેમજ ગોત્ર વંશાવળી વિગરે ઉપયોગી વિષયોની
ઘણા પરિશ્રમથી શોધ કરી, તે વિષયો, પ્રમાણે સાથે આ
અંથમાં આપેલા હોવાથી, આ અંથ ખડાયતા જ્ઞાતિને
ઘણુંજ ઉપયોગી છે અને આવા પરિશ્રમ માટે આપને
ધન્યવાદ ઘટે છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે ખડાયતા
જ્ઞાતિના દરેક જણ આ અંથ વાંચી તેમાં આપેલી ઉપયોગી
માહિતિ મેળવી, આપનો શ્રમ સફળ કરશે તથા આપને
સર્વ પ્રકારે ઉત્તેજન આપશે. ”

વડોદરા તા. ૨૦:૧:૨૬ } (સહી)
બહરીનાથ ત્રંબકનાથ શાસ્ત્રી .

શ્રી અડાયતા મુદ્રણ કલામદિર, ગાયપુર અમદાવાદમાં
કેશવ હ. રોડે છાપ્યું.
